

VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND

---

# ÅRSBOK

1949

YEARBOOK OF THE NEW SOCIETY OF LETTERS  
AT LUND



LUND, C. W. K. GLEERUP

VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND

---

# ÅRSBOK

1949

YEARBOOK OF THE NEW SOCIETY OF LETTERS

AT LUND



LUND, C. W. K. GLEERUP

LUND  
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI  
1 9 4 9

FINNVEDENS SAGOÖ I LITTERATURENS SPEGEL

ETT STYCKE LÄRDOMSHISTORIA

AV

NILS TÖRNQVIST

Denna uppsats har tryckts med anslag från  
*Långmanska kulturfonden*

Följande översikt, inspirerad av kärlek och tacksamhet till en bygd, som blivit författaren dyrbar över alla andra, vill i det enkla referatets form lämna en redogörelse för de åsikter, som sedan äldre tid kommit till synes i litteraturen om den ännu olösta, ja, kanske för alltid olösliga frågan om de isländska sagornas ö *Bolm* och dess eventuella lokalisering till den småländska ön. Då de negativa faktorerna i denna problemställning ingalunda äro så överväldigande som man från början kunde tro, synes mig en närmare inblick i dennas olika sidor vara av ett visst värde för den litteraturhistoriska forskningen, även om min följande framställning i första hand endast kan påräkna ett kuriositetsintresse av det slag som ej sällan framträder i arbeten av lärdomshistorisk art. På intet vis gör min redogörelse några anspråk på fullständighet; något egentligt nytt kan det knappast heller sägas bringa i dagen, bortsett möjligen från ett par detaljfrågor, som kanske kunde bli av positiv nytta för den framtida forskningen.

Lämna vi emellertid till att börja med sagans dimhöljda ö *Bolm* ett ögonblick ur sikte och hålla oss till verklighetens underbara ö i Bolmens mäktiga spegel, så måste genast — och det med en viss förtrytelse — konstateras, att denna även historiskt så märkliga ö, som enligt fornminnenas och ortnamnens gemensamma vittnesbörd varit en viktig medelpunkt i det gamla *Finnveden*,<sup>1</sup> ännu i denna

---

<sup>1</sup> Den senare leden (*-veden*) beror troligen av en omtydning av ett äldre *-heden*, där *hed* enligt Hesselman, v. Friesen o. a. (se t. ex. Medd. fr. N. Smål. Fornminnesför. VIII, 8 f.) är att fatta i den inhemskt svenska, äldre betydelsen »skogsmark, skog». — Förleden *Finn-* måste, trots hittills framställda tolkningsförsök, fortfarande anses som etymologiskt dunkel, jfr översikten hos C. Härenstam, *Finnveden under medeltiden* (1946) sid. 381 ff. — Då det vid ett så gåtfullt namn är av vikt att alla ljudhistoriskt sett teoretiska möjligheter tagas i betraktande, må här i korthet en ljudhistorisk detalj framhållas, som hittills icke beaktats, även om den praktiskt sett knappast torde kunna bidra till en

dag väntar på sin krönikör. I den långa raden av sockenbeskrivningar, som vårt land lyckligtvis äger och som inför nu förestående reformer på detta område på allt sätt borde utökas och omhuldas av forskningen, saknas tyvärr varje spår av en beskrivning över Bolmsö. Ja, veterligen finnes hittills icke ens det minsta försök till sammanställning av den viktigaste hithörande litteraturen. Tyvärr äro de tryckta källorna allt annat än överflödande; hur det i detta avseende förhåller sig med de otryckta källorna i arkivens gömmor kommer ett sedan länge av förf. planerat arbete om Bolmsö socken att bringa i dagen.<sup>2</sup>

Namnet *Bolmsö* som en historisk verklighet träder oss för första gången till mötes i ett gåvobrev till Linköpings domkyrka av en prost Eskil i Sunnerbo, daterat den 9 september 1293, vari bl. a. omnämnas dennes ägodelar på Bolmsö (*omnia predia mea in bolmsø*), se Sv. Diplom. II, 161 (nr. 1098 och 1099). Samma skrivning av namnet möter i en urkund av år 1414 (Sv. Diplom., N. S. II, 1999) samt med någon variation under formen *Bolmszöö* i ett köpebrev av den 20 mars 1338 (Sv. Diplom. IV, 595).<sup>3</sup>

---

antagbar lösning. Då nämligen germ. *f*- (indoeur. *p*) i en hel del rötter synes omväxla med germ. *f* (indoeur. *t*), så föreligger åtminstone en rent teoretisk möjlighet att finna en anknytningspunkt till en indoeur. rot med uddljudande *t* jämte *p*, jfr t. ex. A. Noreen, *Abriss der urgerm. Lautlehre* (1894), sid. 197 med där anf. litt. samt Hellquist, Sv. etym. ordb. sid. 209 s. vv. *fil* 2, *fil* 3, Grimm, *Deutsches Wörterb.* III, 1666. Huruvida man på denna väg kan nå fram till en antagbar lösning, återstår emellertid att se. — I detta sammanhang må framhållas, att även de andra namnen på de s. k. småländska »smålanden» visat sig vara svärknäcka nötter för våra etymologer, se Hellquist l. c. sid. 700, s. v. *Njudung*, sid. 1394 s. v. *Värend*.

<sup>2</sup> Enligt ben. meddelande från landsarkivarien i Vadstena befinna sig i därvarande arkiv bl. a. följande handlingar rörande Bolmsö; Husförhörlängder 1727—1833 (med luckor), ministerialböcker 1688—1814, sockenstämmoprotokoll 1722—66, 1776—88, kyrkoräkenskaper 1727—1808, anmärkningsvärda händelser 1746—1761. Dessutom finnas i nämnda arkiv handlingar rörande Bolmsö från Länsstyrelsen i Jönköping, ävensom från Västbo häradsrätt, kronofogde och häradskskrivare.

<sup>3</sup> Ang. urkunden från 1414 (N. S. nr 1999) se även H. Schück, Uppsala öd, 1914, sid. 31. — Samtliga de nämnda urkunderna äro original, enligt vad Dr. E. Nygren, Riksarkivet, godhetsfullt meddelat mig. — För en ev. kommande utförlig beskrivning över Bolmsö socken vore det givetvis av värde att söka spåra upp alla urkunder, som i ett eller annat avseende beröra Bolmsö. Utöver de ovan nämnda hänvisar jag t. v. till Styffe, Skandinavien under unionstiden,

Beträffande namnets härledning torde ingen tvekan kunna råda: det är förmodligen sekundärt bildat till sjönamnet *Bolmen*, som i sin tur är en *m*-avledning till en rot \**bül*- med betydelsen »svälla, vara stor.» Samma ord *Bolm*- finnes som förstärkande förled bl. a. i sv. dial. *bolmstor*, *bolmstark* (mycket stor, mycket stark).<sup>4</sup> Sjönamnet betyder alltså, såsom f. ö. redan P. Wieselgren, Ny Smål. Beskrifn. II, 940 insett, helt enkelt »storsjön» och är liktydigt med namnet *Möckeln*, jfr E. Hellquist, Sv. sjönamnen, sid. 421 ff. Beträffande namnets ålder veta vi givetvis inget bestämt; omnämnas må dock i detta sammanhang, att Wieselgren l. c. uttalar en förmodan, att sjön fordom varit benämnd efter *Oden* (jfr socken-namnet *Odensjö*). Förhållandet skulle i så fall varit detsamma som med sjön Åsnen, om vilken Hyllén-Cavallius, Wärend och Wirdarne I, 129 bl. a. skriver, att »hela sjön, eller åtminstone den vik som går fram vid Skatelöf, ännu i slutet av 1600-talet fick hos folket jemväl namn af *Odensjön*.» Att denna senare uppgift bygger på verkliga fakta, torde ej finnas anledning betvivla; i fråga om *Bolmen* kan man dock icke utan vidare godta Wieselgrens uppgift.<sup>5</sup> Däremot finnes det, såsom kommer att framgå av min följande framställning, egendomligt nog en del, om även mycket osäkra, tecken, som synas

---

3. uppl., Stockholm 1911 samt till C. Härenstam, l. c., reg. sid. 452. Slutligen må anmärkas, att Svenska ortnamnsarkivet i Uppsala har ett register över svenska ortnamn, för vilket en excerpering ägt rum av Riksarkivets samlingar av perg.- och pappersbrev ävensom av bevarade räkenskapsböcker.

<sup>4</sup> Jfr Rietz, Sv. dial.-lex., sid. 46, Grip, Sv. Landsmålen XVIII, 6: 75, Hellquist, Sv. etym. ordb., sid. 89, Hellquist, Sv. sjönamnen, sid. 64 f. — Beträffande härledningen av namnet gör Hellquist å sistnämnda ställe (sid. 5 i Tillägg o. rättelser) följande alternativ: »Stammen i *Bolmen* har sin motsvarighet i fno. älf-namnet *Bolma*, anført av Rygh, NG. 15: 172. Beträffande härledningen bör även den möjligheten tagas i öfvervägande, att namnet egentligen betyder »den sväl-lande, sjudande» o. dyl., jfr fsv. *bylghia* o. s. v. Sjön karakteriseras f. ö. af Fr, Ström, Folket i Simlångsdalen, s. 29 som »orolig och sjudande», men det är mig obekant, om dessa egenskaper utmärka *Bolmen* i mera påfallande grad än andra större sjöar. — Enligt mitt förmenande är denna senare tydning, som väl ytterst är att återföra på samma germ. rot, mindre sannolik än den ovan återgivna.

<sup>5</sup> Jfr Hellquists försiktiga omdöme, Sv. Sjönamnen, sid. 65: »Sjön har i forntiden möjligen äfven burit namnet *Odensjön*; jfr namnet å den vid sjön liggande socknen *Odensjö*, år 1413 skrifvet *odhaensöryth*, år 1389 dock *Odins-redh*.»



tyda på, att själva socknen Bolmsö i äldre tid verkligen haft ännu ett namn; en uppgift, att socknen förr hetat Song dyker nämligen upp här och var i den äldre litteraturen, där den kan spåras tillbaka till den bekante Olaus Verelius' edition av Hervararsagan av år 1672, se nedan.

Efter dessa kalla och nakna fakta om *verklighetens* Bolmsö övergå vi till vår egentliga uppgift, nämligen att söka ge en så konkret och koncis bild som möjligt av äldre och yngre forskares åsikter om de isländska sagornas — Hervararsagans, Orvar-Oddsagans och eddadikten Hyndluljóðs — ö *Bolm* och dess eventuella lokalisering till vår småländska ö. Det ligger då redan från början nära till hands att anta, att äldre hävdatecknare och forskare med sin oftast mera okritiska och s. a. s. storvulet patriotiska inställning utan vidare betänkligheter anammat denna lokalisering. Detta är också på det hela taget fallet, men samtidigt måste det fastställas, att flera senare forskare av facket icke blott finna identifieringen i fråga tämligen naturlig utan även söka vetenskapligt bygga under densamma. Å andra sidan finnes ett i sig självt mycket sunt tvivel även bland moderna forskare, som med stor rätt peka på de stora svårigheter av olika slag, som möta varje försök till en lokalisering av sagornas *Bolm*. Det är som ovan nämnts icke min avsikt att här inta någon bestämd position till denna kanske när allt kommer omkring olösliga fråga; då den emellertid utan tvivel är av stort intresse för såväl hembygds- som språk- och litteraturforskningen kan det åtminstone ur kuriositetssynpunkt vara försvärligt att i referatets form framlägga de väsentliga dragen i de olika forskarnas åsikter.

För att ställa problemet i blyxbelysning må först dels en framstående språkman, dels en bekant småländsk hembygdsforskare komma till tals. Så skriver E. Hellquist, Sv. etym. ordb. s. 89 bl. a. följande: »På *Bolmsö* och *Bolmen* syftar sannolikt det i Hervararsagan osv. omtalade *Bolm*, där Angantyr bodde; se litt. hos Schütte, Ark. 36, 27.» Något försiktigare yttrar sig samme förf. i sitt ovan nämnda arbete »Studier över de svenska sjönamnen» (1903—06) s. 65, där det bl. a. heter: »*Bolm*, som bekant i äldre tider identifierat med den i *Bolmen* belägna *Bolmsö*.»

Betydligt mera kategorisk i sitt omdöme är hembygdsforskaren A. Eile, som i en liten uppsats med titeln »Dikt och sanning om

Bolmsö» (Värnamo Hembygdsför. årsskrift 1927, s. 26 ff.) söker avfärda de gamla sagotraditionerna om Bolmsö som rent fiktiva. Då hans reflexioner onekligen äro tänkvärda må det viktigaste av hans kritik återges in extenso. Han skriver bl. a.: »Hervararsagan är naturligtvis i den form, vi nu äga den, icke en verklighetsskildring utan en dikt, sammansatt av en mångfald ursprungligen vitt skilda och från mycket olika håll hämtade element: Vilken historisk verklighet, som möjligen kan ligga till grund för vissa partier av sagan, veta vi icke och kunna aldrig få veta. Att taga hela dikten för historisk verklighet och söka pressa in så gott som hela händelseförloppet inom Bolmens visserligen ganska ansenliga vattenspegel måste därför betraktas såsom fullkomligt oriktigt. De jämförelser mellan ortnamn i Bolmentrakten och vissa i sagan förekommande namn, som gång efter annan gjorts i syfte att styrka sagans hemorts rätt i dessa trakter, äro endast en lek med ord utan någon som helst beviskraft. Den enda fråga, som kan bli föremål för allvarlig diskussion, är huruvida den gamla sammanställningen av Bolm med Bolmsö är riktig eller ej, d. v. s. om Arngrim och hans söner skola anses härstamma från Bolmsö eller icke. Tyvärr måste problemet betecknas som olösligt. Det har visserligen anförts sådant, som synes ge stöd för den uppfattningen, att Arngrim ursprungligen vore en svensk sagohjälte. Men Hervararsagan i dess färdigbildade skick syftar väl snarast på ön Bolm i norra Norge. Bolmsö, d. v. s. »Bolmens ö», »ön i Bolmen», kan aldrig tänkas ha hetat Bolm, och om sagan om Arngrim och hans söner verkligen skulle härstamma därfån, så måste man antaga, att namnet på deras hemort, sedan sagan kommit över till norsk-isländsk botten, omvandlats från Bolmsö till Bolm.»<sup>6</sup> —

Det är tydligt, att Eile här framför allt stöder sig på tvenne argument, dels på den gamla traditionen om ön Bolm i Nordnorge — därom mera nedan — dels på svårigheten i att sammanställa de båda namnformerna *Bolm* och *Bolmsö*. Intet av dessa argument torde emellertid vara av den bärkraft som Eile tillmätt dem.

Som en komplettering till ovan återgivna omdömen må emellertid ytterligare två röster göra sig hörda, även dessa utgående från skilda

---

<sup>6</sup> Jfr den idylliska berättelsen om »Smålandsprosten och Hervararsagan» hos O. Lidén, Bland prästmän och skolfolk, Lund 1947.

synpunkter. Den ena kommer från riksantikvarien H. O. H. Hildebrand, som i Nord. Fam.-bok III (1905) sp. 1033 skriver: »I Hervararsagan omtalas *Bolm* eller *Bolmsö* (*Bólmsøy*) som hemvist för kämpe Arngrims tolf vilda söner, hvilka föllo i striden mot Hjalmar den hugfulle och Arv-Udd (Orvar-Odd). Det är omöjligt att avgöra, huruvida sagans Bolmsö är detsamma som den småländska ön eller som ön Bolm i norra delen av Norge eller måhända någon annan ö.» — Den andra rösten, som måste betecknas som ytterst försiktig och klok, är den bekante hembygdsforskaren Nils Werners i dennes utgåva av B. A. Ennes kända verk »Det gamla Fylkeskonungariket Finnheten» av år 1809 (se Smål. Hembygdsböcker II, 1923, s. 12), där det bl. a. heter: . . . det är ej utgivaren obekant, att kritiken riktat allvarsamma anmärkningar mot förläggandet av Hervararsagans *Bolmr* och *Bolmsey* till Bolmen och Bolmsö. Med utgivandet av de gamla småländska hembygdsböckerna har man dock endast avsett att lämna en trogen kopia av dessa utan att ingå på någon egentlig värdering av de uttalanden som däri göres. Hervararsagans tillämpning på Bolmsö få vi därför lämna åt sitt värde. Uteslutet är ju icke, att Ennes uppfattning en gång kan visa sig fullt så trovärdig som någon annan.» —

Dessa uttalanden, som mer än vältaligt vittna om de svårigheter som möta varje försök att lokalisera sagornas ö *Bolm*, må tills vidare tala för sig själva; de komma att i det följande ytterligare belysas av både äldre och modernare forskares åsikter. Dessförinnan torde det emellertid vara lämpligt att ge en kort sammanställning av de ställen i nämnda sagor, där namnet *Bolm* uppträder. Vad då först den viktigaste källan, *Hervararsagan*, angår, rör det sig om trenne partier i sagans början, som jag nedan anför i kortast möjliga form efter S. Bugges bekanta edition (Det Norske Oldskriftselskabs saml. 17, Norröne skrifter af sagnhist. inhold, Christiania 1873):

1. Ibid. s. 204: *hann feck ser bustað i ey þeiri a Halogalandi, er Bolm heitir; han var kallaðr Eygrimr Bolmr. Søn þeira Bawgerðar het Arngrimr berserkr, er síþan bio i Bolm, ok var en agiætazti maðr.*

2. Ibid. s. 206: *Tok hann þar herfang mikit ok flotti brott með ser Eyfvrv konvngs dóttor, ok flotti hann hana heim til bvs síns i Bolm. Hann atti með henni XII syni; Angantyr var ellztr, þa Her-*

*varðr, þa Hiorvarðr, Sæmingr ok Rani, Brami, Barri, Reifnir, Tindr, ok Bvi ok II Haddingjar . . .*

3. Ibid. s. 207: *Ein iolaftan i Bolm þa strengðe Angantyr heit at bragarfulli, sem siðvenia var til, at hann skylldi eiga dottor Yngva konungs at Vppsolum Ingibiorgv . . .*

För en närmare översikt av de olika redaktionernas och handskrifternas läsarter hänvisas till J. Helgasons edition (Heidreks saga, Hervarar saga ok Heidreks konungs, Köpenhamn 1924) sid. 2, 4, 5, 91, 93, 94. I detta sammanhang må blott påpekas, att endast en redaktion (se Helgason sid. 4) i stället för *Bolm* har läsarten *Holmr*, en omständighet som enligt min mening synes tala för en påtaglig enhetlighet vid traderingen av namnet, jfr nedan. Beträffande den bekanta s. k. namnramsans ovan under 2) hänvisar jag till B. Nermans utförliga undersökning och analys i dennes arbete »Studier över Sväriges hedna litteratur», Uppsala 1913, sid. 159 ff. Jfr även A. Heusler—W. Ranisch, *Eddica minora*, 1903, sid. XC och 105.

Förutom i Hervararsagan förekommer namnet *Bolm* även såväl i *Orvar-Odds* saga som i *Hyndluljóð* (se nedan och jfr A. Olrik, *Norsk hist. tidskr.*, 3. R., III, sid. 168 ff.). I båda dessa — liksom f. ö. även hos Saxo Grammaticus, se Nerman l. c. samt Heusler-Ranisch l. c. — förekommer i varierad form den ovannämnda namnramsans eller uppräknings av Arngrimssönerna. Jag återger de båda ställena efter R. C. Boers edition (Halle 1892, sid. 52) resp. S. Bugges Eddaupplaga (*Norræn Fornkvæði*, Christiania 1867, sid. 156):

1. *Hervarþr, Hjørvarþr, Hrane, Angantýr, Bildr ok Búe, Barre ok Tóke, Tindr ok Tyrþingr, tveir Haddingjar, þeir i Bolm austr borner vöro, Arngríms synir ok Eyfuro* (jfr Boer, l. c. sid. 102).

2. [*Hervardr, Hiorvardr, Hrani, Angantyr,*] *Bui ok Brami, Barri ok Reifnir, Tindr ok Tyrþingr ok tveir Haddingjar . . . Austr i Bolm voru bornir Arngríms synir ok Eyfuru.*<sup>7</sup>

<sup>7</sup> Beträffande de båda anförda ställena jfr dock Nerman, l. c. sid. 158: »Alla versionerna äro ense om, att Angantyr och hans 11 bröder äro söner av en *Arngrimr* (och *Eyfura*), men Oddsagan och *Hyndluljóð* uppge icke deras hemort. Hervararsagan däremot uppger denna vara ön *Bolm* i Halogaland. Men denna uppgift är lätt genomskinlig. Den utgör ett led i den procedur, som genom inledande tilldiktning anknyter de ön. sagostoffen till vn. botten. Angan-

Utöver dessa belägg må även följande tvenne källor anföras, där ordet *Bolm* likaledes uppträder:

1. Snorres Edda's þulur (F. Jónsson, Den norsk-isl. Skjaldedigtn., 1908, A I sid. 690; 1912, B I sid. 679).

2. Einarr Skúlasons Lausavisa 11 (F. Jónsson, l. c. B I, sid. 456); ordet synes här stå som ett slags egennamn (»*fleggir Bolmar baugi*») och torde vara en omskrivning för »sjön, havet».

Den förste forskare, som mig veterligen i skrift behandlat Hervararsagan och dess lokalisering, är den store smålandssonen, professorn och riksantikvariern m. m. Olaus Verelius (född i Häsleby socken, Jönköpings län år 1618, död i Uppsala 1682), en av sin tids lärdeste fornforskare och lärare åt ingen mindre än Olof Rudbeck d. ä. Verelius, som med fog torde kunna betraktas som den egentlige grundaren av den senare s. k. »hyperboreiska» skolan inom historieforskningen,<sup>8</sup> utgav år 1672 huvudsakligen på grundval av den s. k. handskriften U (= R: 715, Upps. Univ. bibl.) den första editionen av Hervararsagan under titeln *Hervarar saga på Gammal Götska med Olai Verelii uttolkning och notis*.<sup>9</sup> Själva texten åtföljes av en

---

tyrs föregivna härstamning från nordligaste Norge förrycker hela det svenska sceneriet. Någon ö *Bolm* i Halogaland har veterligen aldrig existerat. Hervararsagan uppger också, att öns namn är *Bólmey*, d. v. s. den bekanta *Bolmsö* i *Bolmen* i Götaland (Småland). Hyndluljóð och Oddsagan uppge även med ett till namnramsans tydligen vn. inkommet tillägg, att Arngrims söner äro födda *austr i Bolm*. Slutligen uppger Saxo, att *Arngrimus* är svensk. Jfr också, att Arngrím, enligt Hervararsagan, härjar i österväg. Allt detta anger, att Arngrims söner tänkts som svenskar (götar).» — Beträffande namnramsans, jfr även E. Wessén, Nordiska namnstudier (Upps. univ. årsskr. 1927, fil., språkv. och hist. vetensk. 3) sid. 63. — Prof. Magnus Olsen, Oslo, som haft den stora vänligheten tillstålla mig några detaljer beträffande namnet *Bolms* förekomst i den norröna litteraturen, skriver om de ovan anförda belägen bl. a.: »Hervararsagan (Bugges utg. s. 204, J. Helgasons utg. sid. 2): *i ey þeiri á Hálogalandi, er Bolm heitir*, er betydningslöst sammanholdt med Orvar-Odds saga (Fornaldarsögur II, 212): *i Bolm austr* (jfr Hyndluljóð 24: »*Ani omi*», forvanskett).» — Angående de olika läsarterna till Hyndluljóð 24, se K. Hildebrand-H. Gering, Die Lieder der älteren Edda (Paderborn 1904), sid. 185.

<sup>8</sup> Se Cl. Annerstedt, Schefferus och Verelius, en litterär fejd i sjuttonde seklet (Några antecknares samlingar, 1891).

<sup>9</sup> Enligt en uppgift hos J. Helgason, l. c., sid. XXV och LXXXVI är icke blott själva textutgåvan utan även en del av kommentaren i denna edition icke Ve-

svensk översättning jämte vidlyftig latinsk kommentar. Det ovan under 1) meddelade stället ur sagans början (ovan sid. 10) lyder i Verelius version (Cap. I, sid. 3) sålunda: *Grimr fieck sier bustad i ey þeirri er Bolmur heitir, oc vard síðan kalladr Ey-Grimr-Bolmur. Son þeirra var Andgrimur berserkur, er síðan bið i bolmi, oc var hin agiætasti hermadr* (i Verelius' översättning: »G. satte sig till att bo i Småland, på then öen som heter Bolm, och kallades sedan thär af Grimer på Bolmssöö. Theras son var Andgrimer kemppe, som sedan bodde på Bolmssöö . . .»). Till namnet *Bolmur* fogar Verelius en latinsk kommentar, innehållande bl. a. en mycket intressant sakuppgift — den redan ovan omnämnda uppgiften om namnet *Song*<sup>10</sup> — varför det torde vara lämpligt att här nedan återge denna passus in extenso. Verelius (eller Rugman? se ovan) skriver: *Bolmur: Lacus est in Smalandia sic dictus, in territorio Vesbo. In medio istius lacus insula est bolmur vel Bolmsö, quae integram paroeciam continet, nomine Song, et complectitur in longitudine milliare Gothicum, in latitudine vero dimidium milliare, et duos lacus minores<sup>11</sup> sed piscosos satis. Hanc insulam, sine dubio, designat Adamus Bremensis in chorographia Scandiae, in descriptione Scaniae. Quapropter multos adhuc populos, idolorum cultui deditos, vir ille (Egino) Christo lucratus est, illos praesertim barbaros, qui Pleichani (Blekingenses) dicuntur, et qui in Hulmo insula degunt. Pro Hulmo lege Bulmo, paternam ditionem filiorum Andgrimi.*»<sup>12</sup>

Då Verelius' edition är tämligen svåråtkomlig, meddelar jag här även de båda andra textställena, motsvarande de under 2 och 3 (ovan sid. 10) efter Bugges edition återgivna utdragen. De äro hos

---

relius' eget verk utan skrivet av dennes lärjunge, den isländske filologen Jón Rugman (1636—1679).

<sup>10</sup> Därom mera nedan.

<sup>11</sup> V. åsyftar de båda för länge sedan uttorkade sjöarna *Sjunken* (se Wieselgren III, sid. 166, Hellquist, Sv. sjönamnen, sid. 533, Ny Smål. beskrifn. III, 1034) och *Helgasjön* (*Heilig sjö*); den senare även kallad *Smederydssjön*, se Hellquist, l. c. sid. 251. Båda omnämnas även hos Rogberg-Ruda, Hist. beskrifn. om Småland (1770, sid. 524) och Allwin, Wästbo härad, sid. 143. — Man torde med Hellquist, l. c. kunna anta, att namnet *Helga sjö* är ett kultnamn som ger vid handen, att en gammal kultplats varit belägen i sjöns närhet, se även Hellquist, Sv. etym. ordb., sid. 354 med där anf. litt.

<sup>12</sup> Om *Hulmo* och *Bulmo* se nedan.

Verelius (sid. 46, resp. 50) av följande lydelse: 1. »*Sijdan tok han herfang miked, oc Eyvoro dotter hans, oc hafde i burt med sier. Andgrimr for þa heim i Bolm oc gjorde brudkaup til Eyvorar.* — 2. *Þad var til tidinda eitt liolaftan i Bolmi, ad menn skilldu strengia heit — bragarfylle,<sup>13</sup> sem sidur var til.*

Av Verelius kommentar framgår tydligt, att denne ej haft den minsta tvekan att förlägga sagans *Bolm* till vår småländska ö, något som i sig själv ju icke är ägnat att förvåna. Så mycket mera förvånade bli vi då av att hos den något yngre, samtida isländske hävdatecknaren Tormodus Torfaeus (1636—1719) finna en helt motsatt uppfattning. I dennes *Historia rerum norvegicarum* (Hafniae 1711) finnes nämligen i Bd. I, sid. 419 f. under överskriften »*De primis Jothunheimorum incolis*» en utförlig genealogi, där det bl. a. heter: »*Bauggerdem Grimus duxit, vir strenuus; nam duodecim annos natus erat, cum primum latrocinari caepit, nec postea intermisit, habitavitque in insula Halogiae Bolmo* (seu, ut habet Exemplar Regium,<sup>14</sup> *Holmo*) *vocatur autem insula priscâ linguâ ey, unde is quoque dictus est: Ey-Grimus Bolmus, seu Insularis Grimus de Bolmo.* — *Situm hujus insulae in Smalandia in territorio Vestho describit Verelius, integramque paroeciam, nomine Sogn [sic], notis ad caput primum Herverarsagae, in voce Bolmur.* Verum valde hallucinatur; nam iter filiorum Arngrimi in *Samum Balticam* ad congressum cum Hialmar et Orvar-Oddo properantium (quod valde Verelium vexavit) plane hujus insulae situm ostendit in Halogia.»<sup>15</sup>

<sup>13</sup> Framför *bragarfylle* är ordet *ad* uteglömt i den handskrift, som ligger till grund för Verelii edition, jfr nedan.

<sup>14</sup> Såvitt jag ser, åsyftar Torfaeus här den s. k. handskriften R, jfr Helgason, l. c., Inledn. sid. 1 med där anförd litteratur. En kort översikt över de olika redaktionernas läsarter lämnar jag nedan.

<sup>15</sup> Jfr Verelius edition, sid. 72. Beträffande det där omnämnda ortnamnet *Aldeiborg* (jfr handskriften U: »*Jall er nefndur Biartmar; hann ried fyrir Aldeiborg*» etc.) hänvisas till Nerman, l. c. sid. 181.

Ett litet utdrag, som åskådliggör såväl Verelius' som Torfaeus' åsikter om Herverarsagan geografi, må här finna plats. Den förre skriver bl. a.: »*Mirum autem videri possit, quodnam itineris compendium Andgrimi fillis, Bolmum in Smalandia incolentibus, et ad conductum, cum Hialmaro et Orvar-Oddo, in Selandiae insula Samsö pugnaturis, Aldegioburgum in Russia fuerit? Parum abest quin credam insulam aliquam inter Sveoniam et Russiam, in Baltico mari sitam, isto nomine designari;*» — Torfaeus yttrar bl. a.: »*Aldegioburgi enim (urbs est Russiae australis maritima) in transcurso divertebant ad comitem*

Av det anförda framgår, att Torfaeus ville förlägga Hervararsagens *Bolm* (»í ey þeir á Hálogalandi, er Bólm heitir) till Hálogaland, dvs. det nordligaste landskapet i Norge, ungefär motsvarande det nuv. s. k. Nordlands amt och en del av Tromsö amt.<sup>16</sup> Vilka handskrifter som stått Torfaeus till buds,<sup>17</sup> kan jag icke med säkerhet avgöra; i varje fall förtjänar det påpekas, att den moderna textkritiken härvidlag synes ha kommit till den slutsatsen, att ortsbestämningen *á Hálogalandi*, som saknas i redaktionen U (se Helgason sid. LXIII och 91), av allt att döma är en senare tillsats till sagan, som därför icke kan tillmätas den betydelse, som den fått i sagans tradition. Helgason skriver på förstnämnda ställe bl. a.: »Att H (og 203) henfører øen Bólm til Hálogaland er fejlagtigt og har, da det mangler i U, maaske ikke staaet i U og H's fælles original.» — Vad *Samsey* beträffar skulle enligt Torfaeus (jfr även Torfaeus sid. 422: »Actutum Hialmarem Hiorvardus ad singulare certamen in insula *Samo* Baltica provocavit . . .») denna ö vara att söka österut; han företräder därvidlag alltså samma åsikt som Nerman, l. c., se ovan.

Den av Torfaeus inaugurerade forskningstraditionen om en ö *Bolm* utanför Norges nordliga kust kommer i den senare litteraturen ofta till synes; den dyker upp icke endast i historiska arbeten

---

Biartmarem, nempe terrestri itinere per Jantiam Helsingiamque profecti, navem in sinu Botnico comparabant. Eadem via Hacon Hladarum comes, et post eum Rex Sverrir, in Norvegiam tendentes incesserunt; quin et Arngrimi filios inter peregrinos in Svecia Hialmar reputavit, et neptis ejus ex Angantyr Hervor possessionem gladii Tirfingi regno Norvegiae, tanquam ibi nata, comparavit. Heidricus quoque ejus filius, Arngrimi pronepos, peregrinum se in Reidgotia fatetur; quod facere non potuisset, si Reidgotia Smalandia esset, insulaque Bolmus ibi situs, ut contendit Verelius.» — Tilläggas bör, att den moderne forskare, som senast och utförligast behandlat detta ämne, nämligen B. Nerman, förlägger det gåtfulla *Samsey* österut och icke som den gamla traditionen velat göra gällande, till den bekanta danska ön i Kattegatts sydvästra del, jfr Nerman, l. c. sid. 140 f.

<sup>16</sup> Södra delen av Nordlands amt kallas ännu idag Helgeland.

<sup>17</sup> Jfr Helgason, sid. XI: »De tre haandskrifter 359 a, 193 a og 355, er sikkert skrevne i Norge, hvor Torfæus havde R til laans i aarene 1682—1704 (Kålund's Katalog kgl. bibl. XLV).» — Se även E. Olson, *Yngvars saga víðfjrla*, Köpenhamn 1912, sid. IV (»Handskriften förvärvades av den bekante isländsk-norske historieskrivaren Torfæus (dåvarande kunglig translator av nordiska antikviteter) på dennes samlarfärd till Island 1662 . . . Själv hade Tofæus den till låns under åren 1682—1704.»



utan även i senare editioner av Herverarsagan. Då det ligger utanför ramen av denna lilla översikt att i detalj redogöra för alla senare forskares inställning till denna fråga, inskränker jag mig till att nedan ge en kort resumé av de åsikter, som företrädas av några mera representativa forskare under 17- och 1800-talen.

Bland historiker är här först att nämna P. Fr. Suhm, som i sitt bekanta verk *Historie af Danmark* (Köpenhamn 1782) band I, sid. 168 o. 239 utan vidare förlägger ön *Bolm* till det norska Helgeland.<sup>18</sup> Suhms uppgift anföres senare bl. a. av den bekante hävdatecknaren och förbundsbrodern i Götiska Förbundet, A. A. Afzelius, som i sin översättning av Herverarsagan (se 2. uppl. 1819, sid. 7) i kort-het berör denna fråga. Att han icke blivit övertygad av Suhms förmodan framgår emellertid av följande förklaring, som kommenterar textens *Bolmur*: »En sjö i Småland, med en stor ö af detta namn, hwars innevånare i gamla skrifter blifvit kallade Blekingsboar, gör troligt, att det varit Grimurska ättens hemvist.»<sup>19</sup>

Frågan beröres givetvis också — om än mer eller mindre flyktigt — av senare utgivare av Herverarsagan, se J. Helgason l. c., sid. LXXXVI ff. Av de där nämnda editionerna skall här nedan några smärre utdrag anföras.

I den tidigaste editionen efter Verelius' ovannämnda upplaga av 1672, nämligen i Stefan Björnssons utgåva av år 1785<sup>20</sup> finna vi sålunda under överskriften »De situ geographico regionum» etc. sid. 255 bl. a. följande kommentar till namnet *Bolm*:

»*Bolm*, insula Bolmus. Historia Hervörae dicit expresse C. 2, hanc insulam ad Halogiam sitam fuisse his verbis: Grimus habitaculum sibi acquisivit in insula Halogiae, quae Bolmus vocatur. At in Oper. T. VI p. 447 haec periodus habetur: Torfaeus contra Verelium solide demonstrat insulam Bolmum, non in Smalandia suecica, sed in Halogia Norvegica sitam fuisse.» — Det är tydligt, att Björns-

<sup>18</sup> Jfr sid. 239: »Andgrim tog stort bytte, ægtede Eyvor og drog hiem med hende till öen *Bolm*» (vartill Suhm fogar noten: »Ligger paa det Norske Helgeland»). Suhm hänvisar vidare till tom. VI, sid. 447 av sitt arbete; detta ställe, som anföres nedan i annat sammanhang, visar, att Suhm blivit övertygad av Torfaeus' här ovan refererade kritik av O. Verelius' uppfattning.

<sup>19</sup> Jfr ovan sid. 13 och se nedan.

<sup>20</sup> Herverarsaga ok Heidreks Kongs, ed. Stephanus Björnsonis, Isl. (Hafniae 1785). Angående den huvudsakligen till grund liggande handskriften, se nedan.

son ansåg starka skäl föreligga för det sistnämnda antagandet; dels hade den av honom huvudsakligen använda handskriften (AM 345, se Helgason l. c., sid. XLIV) den ovan omtalade »ortsbestämningen» (*á Hálogalandi*), dels kunde han stödja sig på Suhms godtagande av Torfaeus' kritik mot Verelius.

Bland de övriga hos J. Helgason anf. st. omnämnda editionerna synes den av N. M. Petersen och G. Thorarensen utgivna upplagan och översättningen av Hervararsagan<sup>21</sup> icke närmare gå in på namnet *Bolm*. Anmärkningsvärt synes mig endast vara, att utgivarna i en not till handskriftens *Bolm* ändra detta namn till *Holm* (sid. 5, not 1: »Arngrim reiste med sin Kone Eyfura nordpaa til sine Arvegodser, og tog Ophold paa Øen Holm.») Som redan ovan sid. 11 omnämnts, har en redaktion verkligen läsarten *Holm* för *Bolm*, men beträffande dennas textkritiska värde lämnar såväl Helgason som de senaste utgivarna av den s. k. H-redaktionen<sup>22</sup> utförligt besked.

Läsarten *Holm* (se Helgason sid. 4) uppträder endast i handskriften R och är utan tvivel en felskrivning för *Bolm*. Helgason sid. LXI säger därom uttryckligen: »Dette sidste navn er imidlertid fejllæsning for *Ból(m)r*, hvilket ikke blot fremgaar af H og U, men ogsaa af et vers (8) i *Orvar-Odds* saga: *þeir í Ból(m) austr bornir váru.*» — På samma sätt bedömes läsarten ifråga av Finnur Jónsson, som i sin textkritiska undersökning av handskrifterna R och H (se Hauksbók sid. XCIII ff.) och dessas inbördes relationer skriver bl. a. följande: »Det er af alt dette klart, at den, der redigerede Hauksbóks tekst, har været alt andet end heldig, hvad enten man ser hen til opfattelse eller fremstilling; R lider, som antydet, ikke af sådanne fejl og mangler; hvad *Heinzel*<sup>23</sup> anfører (sid. 15—16) er dels aldeles uvæsentligt (*Holmr* f. *Bolmr*, skrive- eller læsefejl),<sup>24</sup>

<sup>21</sup> Hervararsaga ok Heidreks Konungs (Nord. Oldskrifter udg. af det nordiske Lit.-Samfund, III, Köpenhamn 1847). Texten grundar sig huvudsakligen på H-redaktionen (AM. nr 544, se Helgason, sid. XVII).

<sup>22</sup> Se Hauksbók, udg. efter de Arnamagnæanske Håndskrifter nr. 371, 544 og 675 ... af Det Kongel. Nordiske Oldskrift-Selskab, Köpenh. 1892—96.

<sup>23</sup> R. Heinzel, Über die Hervararsaga (Sitzungsber. d. k. Akad. der Wissensch. zu Wien, Bd. 114, s. 417 ff., Wien 1887).

<sup>24</sup> I en not tillfogar F. Jónsson: »Jfr f. eks. omvendt *Boll* SnE. II, 130 i cod. reg. for de andres *Holl*; *b* og *h* ligner hinanden meget ofte i hdskr.» — Man kommer i detta sammanhang osökt att tänka på Verelius' (se ovan sid. 13)

dels usikkert, og stammer da fra traditionen, næppe fra forfatteren; R må i det hele siges at være godt og logisk sammensat.» — I samband med det ovan behandlade »á Hálogalandi, som enligt Helgason troligen utgör ett senare tillägg i sagans tradition, må här anmärkas, att Finnur Jónsson i sin edition av texten i Hauksbók icke särskilt behandlar denna fråga, väl emedan det här närmast rör sig om en jämförelse mellan de båda redaktionerna R och H (icke U). Av registret över ortnamnen (Hauksbók sid. 548 ff.) synes även framgå, att Finnur Jónsson, i motsats till Helgason, vill förlägga sagans *Bolm* till Helgeland i norra Norge.<sup>25</sup>

Den senaste och väl även pålitligaste utgåvan av Herverarsagan, som lämnar en textkritisk tillförlitlig bild av de talrika handskrifternas olika läsarter, torde vara J. Helgasons ovan flera gånger anförda arbete (i Samf. til udgivelse af gammel nord. litt., nr. 18, 1924). I inledningen lämnas där en ingående jämförande undersökning av de viktigaste handskrifterna; sid. LXXXV ger förf. ett sammanfattande omdöme om de trenne huvudredaktionerna, nämligen *R* (Gl. kgl. sml. 2845, se utförl. inledn. sid. I ff.), *H* (AM 544, Hauksbók, se inledn. sid. XVII ff.) samt *U* (*R*: 715 i Upps. univ. bibl., se inledn. sid. xx ff.). Beträffande dessas inbördes förhållande lämnar Helgason sid. LXXXV en kort sammanfattning, varur jag anför det viktigaste:

»R representerer i det hele taget den oprindelige saga bedst. Men teksten er langt fra fejlfri, og i enkelte tilfælde findes der ændringer, som uden tvivl er foretagne med vilje, idet nemlig oprindelige vers genfortælles i prosa. — Det fælles grundlag for *H* og *U*, som ikke kan have været yngre end ca. 1300, har været bearbejdet i en væsentlig grad, dels ved slutninger og vilkaarlige

---

förslag beträffande läsarten *Bulmo* för *Hulmo*; hur denna senare bör bedömas, framgår av min följande framställning.

<sup>25</sup> Hauksbók, sid. 549: »*Bolm* (ø ved Helgeland)». — Jfr även sid. 552. — Se även A. Andrews, *Studies in the Fornaldarsögur Nordrlanda* (Modern Philology XXI), sid. 188: »That Arngrímr resided in *Bolm*, an island in Hálogaland, not in *Holmr* as in *R*, is attested by *U* and *H*.» — Detta omdöme är fullt riktigt endast med tillägget att *U* saknar tillsatsen á *Hálogalandi*. Då A:s undersökningar till Herv.sagan (se även Mod. Philology XI, 1914, sid. 363 ff.; XVIII, 1920, sid. 93 ff.) i huvudsak gå ut på att klargöra handskriften *U*:s oberoende ställning och stora textkritiska värde, kunde *U*:s läsart i detta fall möjligen lämnat Andrews ytterligare material för detta ändamål.

ændringer, dels paa grundlag af en tabt kilde eller mundtlig tradition. Denne bearbejdelse er overhovedet bedst bevaret i *U*, som ganske vist er et meget fejlfuldt haandskrift med overspringelser og urigtige læsemaader, men det synes ikke at have ændret med vilje undtagen paa enkelte underordnede punkter . . . Der er saa væsentlige overensstemmelser i ordlyden mellem *R* og *U*, at det er utvivlsomt, at en og samme skrevne original ligger til grund for alle sagaens haandskrifter. — *H* er en sammentrængt afskrift, som meget ofte ændrer ordlyden, undertiden ogsaa indholdet, og hvis forvirring i teksten forøges derved, at den af og til tager hensyn til en sidekilde, som har været beslægtet med *R*, eller som i hvert fald ikke har hørt til den bearbejdelse, hvorfra *H* og *U* stammer.»

Då Helgason i sin utgåva återger alla tre redaktionernas text, torde en kort översikt över dessas olika läsarter vad beträffar de tre ovan sid. 11 återgivna textutdragen vara av ett visst intresse. Jag hänvisar till dessa senare och anför läsarterna efter sidorna i Helgasons upplaga:

I. *H* (sid. 2): *í ey þeiri á Hálogalandi, er Bólm heitir: hann var kallaðr Eygrímr bólmr. Son þeira Baugeiðar hét Arngrímr berserkr, er síðan bjó í Bólm . . .*

*U* (sid. 91): *»í ey þeirri [a Halogalandi], er Bolm hiet, og [var] sidan kalladur Eygrimur bolmur. Son þeirra hiet Arngrimur berserkr, er síðann bio í Bolm . . .*

Till *U* har Helgason l. c. följande noter:

1. [*a Halogalandi*] optaget efter hskr. 203, mgl. *U*.
2. (det sista *Bolm* har i hskr. 203 formen *Bolme*).

II. *R* (sid. 4): *ok nam stadar i ey þeiri, er Holmr het.*

*H* (sid. 4): *ok flutti hann hana heim til bús síns í Bólm*

*U* (sid. 93): *for þa heim i Bolm og giordi brwdkaup . . .*

III. *H* (sid. 5): *Einn jólaaftan í Bólm þá strengði Angantýr heit at bragarfulli . . .*

*U* (sid. 94): *þad var thil tidinda eitt iolaaftan i Bolm, ad menn skylldu strengia heit ad bragarfulli . . .*<sup>26</sup>

<sup>26</sup> Det ligger utom ramen för denna översikt att här lämna ytterligare detaljer beträffande läsarterna i den mängd handskrifter av sekundärt textkritiskt värde, som anföras av Helgason, l. c., så mycket mer som även dessa synas uppvisa samma enhetlighet vid traderingen av namnet *Bolm*. I detta

Vad som är av egentligt intresse för oss i ovanstående översikt över de olika läsarterna kan kort sammanfattas i följande punkter:

1. I handskr. R förekommer namnet endast en gång, nämligen under formen *Holmr*, som enl. Helgason, F. Jónsson m. fl. (se även Boer, *Om Hervararsaga*, Aarb. f. nord. oldkynd. og hist., 1911, sid. 75) är en tydlig felskrivning för *Bolm*. Den i handskrifterna H och U inledande historien om Hergrim rese, Hergrim halvtroll, Grim, Arngrim bärsärk etc. saknas i handskr. R, jfr H. Schück, *Studier i Hervararsagan*, sid. 3 f.

2. I det ställe i handskr. R, som svarar mot H och U under III ovan (*Einn jólaaptan i Bolm* etc.), saknas »ortsbestämningen».

3. Bestämningen *á Hálogalandi* upptages av Helgason sid. 91 inom parentes med anmärkningen: »Optaget efter 203, mgl. U.»<sup>27</sup> Orden saknas alltså ursprungligen i U. (Handskr. AM 203 fol. är skriven av Jón Erlendsson, präst i Villingaholt, död 1672, se Helgason sid. XXIX).

\*

Det är givetvis icke bara filologer av facket och texteditorer, som intresserat sig för sagornas *Bolm* och dess motsvarighet i verkligheten; även andra forskare, framför allt historiker och fornforskare, men även andra vittra och lärda män ha under tidernas lopp framfört sina åsikter om problemet ifråga. Oftast beröres detta mera flyktigt och liksom i förbigående, understundom dock, som vi skola se i det följande, mera ingående. Genom ett kort referat av en del mera representativa författares åsikter vilja vi här nedan försöka ge en ungefärlig föreställning om de olika aspekter i frågan som därvid komma till synes.

---

sammanhang bör även påpekas, att en läsart *Bolmey* verkligen existerar, vilket framgår av texten i *Fornaldarsögur Nordrlanda*, Bd. I, sid. 417; beträffande de handskrifter, som ligga till grund för denna text, se Inledn. sid. XXVI ff. samt Helgason, sid. LXXXVI. Samma läsart möter även i den redaktion, som ligger till grund för den text som föreligger i editionen i *Antiquités russes* (Köpenhamn 1850), jfr l. c. I, sid. 141.

<sup>27</sup> Handskriften U har åtskilliga marginalia, varav jag för kuriositetens skull anför följande (jfr Helgason, sid. XXIV): Till namnet *Bolm* i det ovan under I återgivna stället (*er Bolm hiet*) står i marginalen orden »insula in vestrog. est Bolmur distat enim 19 milliaria W. Gea ab insula Wisings öö.»

Om vi börja med den kategori av äldre forskare, som huvudsakligen företräda den s. a. s. Verelianska andan — att de äro i majoritet är knappast ägnat att förvåna — bör här först nämnas den särskilt som materialsamlare bekante historikern och fornforskaren N. H. Sjöborg (1769—1838), som i sitt kända verk *Samlingar för Nordens fornälskare* (3 bd., 1822—30) särskilt behandlar »Någre svenske öar, rycktbare af fornåldrens minnesmärken» (bd. 3, sid. 11 ff.). Förutom åt Björkö, Adelsö, Visingsö och Ven ägnas där (sid. 86 ff.) ett särskilt kapitel åt Bolmsö, vari förf. efter en kort beskrivning av Bolmsö allmänna topografi etc. kommer in på Hervararsagan och de skäl han anser föreligga att hit lokalisera sagornas *Bolm*. Han skriver bl. a.: »Då man vet, att de fordne Kämpar på denna ö företagit vidsträcktare vikingafärder, så är att förmoda, att de utgått från Halländska stränderna, hvilka genom strömdrag då lär varit till det mästa förenade med Bolmen. Öns många ätthögar jämte flere antiqviteter, äfvensom den i sydost[!] närgränsande sockens namn, Odensjö, vittna om Uråldrige inbyggare.» — Förf. ger därpå en skildring av Hervararsagens innehåll, där det bl. a. heter: »Därefter berättar Hervararsagan, att Grimmer uppfostrades av Starkader, eller Starkotter Aludräng, gifte sig med hans dotter och satte sig ned på Bolmsö, hvilket så mycket säkrare var denna ö i Småland, som någon annan af samma namn finnes icke, och skulle händelsevis i någon nordisk skärgård någon liten ö hafva det namnet, så är han så obetydlig, att den ej blifvit upptagen i våra Geografier och således ej passat till ett litet rike för beryktade Kämpar, men i Småland finnas på detta samma ställe sjön Bolmen, ön Bolmsö, och därpå gården Bolmstad.» — Förf. förmodar vidare, att man på den tiden med fartyg kunde komma från Bolmen genom Nissa-ån i Halland till Kattegatt och således till den danska ön Samsö. »På denna ö», fortsätter förf., »finnas flera minnesmärken, som ej utan trovärdighet kunna häntydas på denna händelse,<sup>28</sup> men på Bolmsö finnes nu ingen be-

<sup>28</sup> Jfr Nerman, l. c., sid. 140: »Att de från 1600-talet till Samsö knutna och som folkliga föregivna traditionerna om Odds och de tolv bärsärkarnas högar äro lärda konstruktioner, har redan Sven Grundtvig, Danmarks gamle Folkeviser I, s. 253, uppvisat.» — En motsatt uppfattning kommer till synes i *Iduna*, 9. häftet, sid. 75 ff. Jfr även uppgiften angående traditionerna på Samsö i *Antiquités russes* I, sid. 110 med där anförd litteratur.

nämning qvar, som kunde väcka minnet af denna Arngrimska slägt. Icke heller finnes någon annan ö, som har dylika, och därigenom kunde göra vårt Bolmsö rättigheten stridig att vara Angantyr's och Hervaras fosterbygd. Man har väl framkastat den gissning, att dessa bersärkars hemvist rätteligen torde varit i Norrige, men om än någon liten ö där skulle hafva ett liknande namn, så visa sig dock inga öfvervägande skäl att snarare göra desse Kämpar till Norrmän, än till Småländingar. Sagan om det nämnda envige och om Hervaras nattliga besök hos fadrens ättehög, för att få Tirfing, är åtföljd af skaldeqväden i sann poetisk anda. Lagerbring hänför dessa händelser till Samkonungarna Alfs och Yngves regering och säger, att Ingeborg var Yngves dotter, och om så är kunde tiden utsättas till omkring 300-talet.<sup>29</sup> Se Lagerbring, D. 1. p. 96, jämför Suhms Dan. Hist. D. 1. p. 238 etc.»<sup>30</sup> —

Flertalet av våra äldre fornforskare, historiker och topografiska författare, såsom Djurberg, Liljegren, Ennes, Arwidsson, Wieselgren, Allvin, Höjer, Sjögren och Eneström, synas mer eller mindre företräda de traditioner, som ytterst äro att föra tillbaka till Olaus Verelius. Några smärre utdrag ur dessa forskares arbeten må nedan tala för sig själva.

<sup>29</sup> Den modernare forskningen på detta gränsområde mellan saga och historia synes vilja förlägga Angantyr's i Bólm levnad till mitten av 400-talet, jfr särskilt B. Nerman, Försök till datering av Reidgoternas konungaätt (Festskr. til Finnur Jónsson, 1928, sid. 206 ff.).

<sup>30</sup> Sven Lagerbring, Svea Rikes historia, bd. I, sid. 94 ff. Angående Suhms se ovan, sid. 16. Sjöborg anför i det följande även andra forskares uttalanden. bl. a. den kände geografen E. Tuneld (1709—1788). Sjöborg skriver bl. a.: »Tuneld anför, att på ön fordom varit ett Slott och att Smålands Höfdingar här i de gamle tider haft sitt säte. Traditionen uppgifver, att en Fylkiskonung *Håkan Ring* fordom bott på godset Häringe, som ligger vid öns norra strand, och att hans bror Harald bott på Bolmstad, som äfven nu är ett säteri, beläget på medlersta delen af ön vid östra stranden, litet i söder ifrån Hof, där fordom offerstället varit, och som äfven ligger vid östra stranden. Det gamla slottet och Konungasätet har legat vid Häringe på en udde nordost från gården, på ett berg, som kallas *Gårdstadskulle*, se Pl. 49 och 50, fig. 157. Här ser man ännu märken efter hus och källare, och söder därifrån i ängen finnas äfven lämningar efter grundvalar till byggnader. Vid norra slutningen af *Gårdstadskulle* ligger den s. k. *Håkan Rings sten*. Den är särskilt tecknad, fig. 158.» — Sjöborg har i sitt verk även andra avbildningar av fornminnesmärken på Bolmsö, jfr Pl. 22, fig. 64 (Offerhögar på Bolmsö i Småland) och Pl. 23, fig. 66 samt Pl. 49 och 50 (»Slagfält på Skeda Gärde»; »Hasslerör»).

Den varmaste försvararen av de stolta traditionerna kring Bolmsö som sagornas ö är utan tvekan A. B. Ennes (1764—1841), den bekante krigaren och hembygdsforskaren, som i sitt kända verk »Underrättelser om det gamla fylkeskonungariket Finnheten» (1809) mycket ingående sysselsätter sig med Bolmsö och dess rika fornminnen. Detta arbete, ånyo utgivet av N. Werner i serien Småländska Hembygdsböcker (Nr. II, 1923), torde emellertid vara så välkänt för alla forskare inom hithörande områden, att jag här icke behöver närmare ingå på några detaljer i detsamma. Beträffande problemet *Bolm* hänvisar jag till N. Werners ovan återgivna uttalande, jfr sid. 10.

En annan bekant smålandsbeskrivare, P. Wieselgren, synes även benägen att följa den verelianska traditionen. I dennes välkända *Ny Smålands beskrifning* (Växjö 1844 ff.) heter det i beskrivningen av Bolmsö socken bl. a.: »En aktad lärd<sup>31</sup> anser, att *Bolmsö* ej kan vara Hervararsagans *Bolmsej*, helst Bolmen ligger 400 fot ofw. hafvet, och detta skulle stått lika högt om Arngrims söner skolat kunna segla från Bolmsö till Samsö, men att i slikt fall intet Samsö funnits till. Anmärkningen förutsätter en noggrannhet i sagornas resebeskrifningar, som ej alltid träffas i vår tids res-skizzer. Wi få ock minnas huru Skidbladner fördes till lands mellan segelbara vatten. Argonauterne förde Argo från Donaus källor till Rhenens djupa strömfåra. S. P. Bexell har bewisat, att kölar plöjt Hallands från Finweden nedströmmande floder, äfven på andra banor, än der de nu framgå.» —

Även författarna till Nya Vexiöbladets »Nya Smålands Beskrifning» (del III, Växjö 1914) sid. 1021 ff. komma in på sagoproblemet och synas benägna att betrakta de gamla sagotraditionerna om Bolmsö som framsprungna ur Hervararsagan, även om de uttala sig mera försiktigt. Jag anför därur följande: »Vid denna ö äro ock fästa en mängd sagraminnen från hedenhös. Isländska sagan känner Bolmur och en kungaätt, som härskade däröfver. Hervararsagan är för Virdarike, hvad Ynglingasagan är för Svearike. Tidigt antog man, att Bolmsej var Bolmsö . . . Olika meningar ha gjort sig gällande om, huruvida Bolmsö kan vara Hervararsagans Bolmsej. En lärd

<sup>31</sup> Wieselgren synes här syfta på en uppsats i tidskriften *Iduna* (jfr t. ex. Allvin, Wästbo härad, sid. 18). I den mig tillgängliga upplagan av *Iduna*'s fjärde häfte (Stockholm 1813) kan jag emellertid icke återfinna ifrågavarande arbete.



författare i Tidskriften *Iduna*, 4:e häft., anser det vara omöjligt, emedan Bolmen ligger 400 fot öfver hafvet, och detta skulle stått lika högt om Arngrims söner skolat kunna segla från Bolmsö till Samsö. Allvin säger härom: »Såsom skäl för påståendet, att Bolmsö är densamma som Herverarsagans Bolmur, har man anfört, att skepp i forntiden fördes öfver land, och att fossila skeppspillror träffas högt öfver havet». Vidare anmärkes: »Ingen orimlighet ligger heller däruti, att berserkarne seglade Hjalmar till mötes från Bolmsö i Finnveden; Skeensån, eller som den ock kallas Bolmán, är segelbar mellan vattenfallen, för den tidens långa smala skepp, och än mera Lagan, då de hunno dit. De gamla vikingarna drogo sina skepp öfver land vida längre än förbi de få forsarna i dessa åar.»

Efter detta citat ur Allvin fortsätta författarna: »Alltså, flera skäl finnas, som tala för, att Bolmsö möjligen kan vara den ö, som Herverarsagan åsyftar, men att uppvisa något fullt exakt bevis härför är omöjligt. Ty en och samma händelse i forntidens sagor är ofta förlagd till olika platser. Det är därför omöjligt att bestämt säga, hvilken af de olika ställena, som är den rätta. Men hvad som är fullkomligt säkert, det är, att man under vår förhistoriska tid seglade från Bolmen till hafvet. Wieselgren säger därom: Att man seglat upp i Bolmen från hafvet betviflas ej. De halländska floderna beseglades ännu i 13:e seklet, enligt Bexell. Skeppsankare och kölar ha funnits, där nu dalar äro jämte floderna.» —

Det anförda må vara tillräckligt för att ge en någorlunda tillförlitlig föreställning om hur flertalet av våra äldre fornforskare betraktade de gamla Bolmsötraditionerna. För att emellertid även låta den andra parten komma till tals, kan det vara lämpligt att avrunda vår historik med ett kort referat av vad ett par mera kritiskt inställda författare ha att anföra i ämnet.

Redan tidigt, ja redan under 1700-talet,<sup>32</sup> möta vi röster av det

---

<sup>32</sup> Så skriver t. ex. J. Rogberg i sin dissertation *Om Berga ättning* (1763) bl. a. följande: »Det ligger då nära till hands att tro, att hövdingar, som bott på Bolmsö, givit både namn och lagar åt de angränsande häraderna. Jag måste emellertid medge, att Bolmsö ej har något gemensamt med Reidgotaland, och det är högst ovisst, om det Bolmsö, vars namn så ofta återkommer i Herverarsagan, har det ringaste att göra med vår småländska ö.» (Jfr Smål. Hembygdsböcker VI, sid. 22 ff.; utg. av P. Wilstadius, Lund 1939).

senare slaget. Av speciellt intresse är härvidlag en längre utredning av Samsö-Bolmsö-problemet, publicerad i Götiska Förbundets Tidsskrift *Iduna* av signaturen *W-n*<sup>33</sup> (9. häftet, Stockholm 1822). Den lilla avhandlingen, som här titeln *Om striden på Samsö, ett historiskt och geografiskt bidrag till Nordens fornkunskap, i anledning av Hervararsagan*, är ytterst sak- och detaljrik och är veterligen det enda äldre arbete, som allsidigt försökt belysa ifrågakarande problem. Att de däri framställda åsikterna i mångt och mycket äro oförenliga med den senare forskningens mera strikt vetenskapliga inställning, är icke ägnat att förvåna och torde även framgå av mitt följande referat. Då det emellertid i detta sammanhang mera är fråga om en lärdomshistorisk översikt än om ett vetenskapligt kritiskt referat, torde det vara lämpligt att här nedan in extenso anföra det allra viktigaste av vad författaren till arbetet ifråga har att säga om sagoproblemet *Bolm — Bolmsö*.

Sedan författaren, som han själv anser på goda grunder, tror sig ha bevisat, att sagans *Samsey* är identisk med den danska ön *Samsö* i Kattegatt (sid. 75 ff.) kommer han i slutet av sitt arbete utförligt in på frågan om lokaliseringen av *Bolm*. Jag låter honom själv föra ordet (sid. 115 ff.): »Af hvad redan är anfördt skulle man väl synas hafwa full anledning att bifalla Verelii mening, enligt hvilken *Bolmr* är den stora, i Småländska sjön Bolmen belägna, ön af samma namn, hvars uråldriga bebyggelse och märkvärdighet bewittnas af en myckenhet fornlemningar; men då ön ligger långt inne i landet, afskild från Wikingarnas väg, och bland de därstädes förekommande ortnamnen och minnesmärkena<sup>34</sup> intet enda finnes, som med Hervararsagans händelser står i förbindelse, så har man redan en anledning att betwifla denna tolkning. Härtill kommer, att de flesta och pålitligaste af Hervararsagans handskrifter, hwaribland det

<sup>33</sup> Enl. benäget meddelande från fil. dr. N. Afzelius, Kungl. Biblioteket, Stockholm, syftar denna signatur på J. H. Wallman (f. i Linköping d. 7 sept. 1792), Lector Histor. vid Linköpings gymnasium, medlem av Götiska Förbundet, död i Slaka d. 25 juni 1853.

<sup>34</sup> I en not tillfogar författaren här bl. a.: »Författaren, som år 1819, under en, på H. K. H. Kronprinsens nådiga försorg, verkställd antiqvarisk resa, besökte Bolmsö, och noga underättade sig, så wäl om de derstädes förekommande ortnamn, som monumenter, fann dessa tillhöra helt andra händelser och tider.» — I det följande lämnar förf. en längre utredning angående namnet *Håringe*, som för en nutida språkman knappast har annat än kuriositetsintresse.

Swenska Antiquitets-Archivet tillhöriga, under namn af *Heidreks Thattur*<sup>35</sup> omtalade, i stället för *Bolmur* nämna ön *Holmur*, hvilken läsart fäster vår uppmärksamhet på den ifrån äldsta tider märkvärdiga och berömda ön *Bornholm* i Östersjön, som i Hallfred Vandræda Skalds Sång hos Sturleson kallas *Holm*, och af kaniken Adam ifrån Bremen *Hulm* och *Holm*, och om hvilken ö man af Wulfstans resa och Konung Alfreds Geografi wet, att den åtminstone till slutet af nionde seklet styrdes af sina egna Förstar.» — Författaren söker i det följande ur ortnamnen på Bornholm lämna bevis på denna ös samband med diverse namn i Hervararsagan och kommer därigenom till följande slutsats: »Dessa omständigheter, ehuru få, synas likväl så bindande, att det hädanefter torde kunna anses för afgjort, att den besungna ön *Bolmur* ingen annan är, än *Bornholm*. Öns läge i öppna hafvet, fruktbarhet och däraf beroende folkrikhet hafva utan twifel tidigt gjort den till en föreningsort för de fartyg, som beseglade Östersjön, och till en nederlagsplats för handel.» —

Det torde vara onödigt att här gå in på en närmare kritik av de funderingar, som den lärde författaren i *Iduna* med så mycken omsorg nedlagt på sagoproblemet, eftersom det redan av min föregående framställning är tydligt, att den moderna textkritiken i *Hervararsagan* kommit till ett helt motsatt resultat beträffande läsarten *Holm* för *Bolm*. Inför den sällsynt enhetliga traderingen av namnet *Bolm* är det säkerligen alldeles omöjligt att överhuvud föra in ön *Bornholm* i diskussionen om *Hervararsagan* och dess lokalisering.

Som avslutning på mitt korta referat av sagoproblemets historia må en annan bekant fornforskare här kort omnämnas, som ägnat *Finnveden* sitt särskilda intresse, nämligen friherren N. G. Djurkloou (1829—1904). Denne företog sommaren 1870 en antikvarisk resa genom Östbo, Västbo och Mo härader, för vilken senare en redogörelse ingavs till dåvarande riksantikvariern. Denna, sedermera avtryckt i *Medd. fr. norra Smål. fornminnesfören. bd. VIII (1926)*

<sup>35</sup> Vilken handskrift förf. åsyftar kan jag med mig f. n. tillgängliga hjälpmedel icke avgöra; möjligen kan det vara fråga om någon till R-redaktionen hörande yngre handskrift. Helgason omnämner l. c. sid. XLI en förteckning över det svenska Antikvitetsarkivets samlingar av år 1693 och hänvisar bl. a. till Gödel, *Fornnorsk-isländsk litteratur i Sverige, 1897.*

sid. 46 ff., innehåller i det inledande kapitlet om Finnveden ett kort uttalande om sagoproblemet, som här till slut må anföras. Det heter å sid. 47, l. c. bl. a.: »Såsom eget fylke torde Finnveden även en gång i tiden haft egna konungar; men då det är tämligen ovisst, om med Herverarsagans Bolmr menas det svenska Bolmsö och ej det norska Bolm, våga vi lika litet påyrka att den finvediska konungaätten varit densamma, vars bedrifter skildras i nämnda saga, som vi i övrigt kunna inlåta oss på det vanskliga försöket att utreda och förklara de mer eller mindre fabelaktiga fornhändelser, som äldre beskrivare och antikvarier med så berömvärd flit och skarpsinnighet sökt att här ortfästa.» —

\*

Vi ha i det föregående sökt ge en om icke fullständig, så dock på det hela taget tillförlitlig redogörelse för de skiftande åsikter om »sagoproblemet», som komma till synes i litteraturen alltifrån mitten av 1600-talet och det återstår oss nu närmast att undersöka, vad den moderna forskningen — d. v. s. i runt tal den under 1900-talet — intar för ställning till svunna tiders ofta mera okritiska betraktelsesätt. En del moderna filologers och fornforskares åsikter ha redan ovan i korthet berörts; särskild vikt bör utan tvivel fästas vid de resultat, som föreligga i J. Helgasons utgåva av Herverarsagan och som ovan redan närmare framhävts. Vi skola i det följande se, att de forskare, som nedan komma till tals, i det viktiga spörsmålet beträffande förläggandet av sagornas *Bolm* till det norska Hålogaland intaga samma ståndpunkt som Helgason, d. v. s. betrakta denna lokalisering som sekundär. I motsats till denne senare, vilken såvitt jag kan finna, i sin edition icke uttryckligen anger någon bestämd lokalisering för *Bolm* — såframt man icke av hans negativa inställning till alternativet Hålogaland får s. a. s. *ex silentio* dra några slutsatser i positiv riktning — uttala sig nedannämnda forskare direkt för det andra alternativet, d. v. s. de identifiera *Bolm* med vår småländska ö.

Såvitt jag f. n. kan överblicka den hithörande litteraturen är det framför allt den svenska arkeologen och sagoforskaren B. Nermand och, ehuru i mindre grad, den danske nordisten G. Schütte,

som överhuvud närmare behandlat ifrågavarande problem. I synnerhet den förre har i sin bekanta gradualavhandling av år 1913 (se ovan sid. 11) ägnat Hjalmarsagan och Samsökampen en synnerligen ingående undersökning, vartill den intresserade hänvisas (l. c. sid. 131—183). Nedan komma ett par för de här behandlade frågorna särskilt viktiga partier att anföras. Dessförinnan må emellertid ett par andra forskares inställning till problemet i korthet beröras, av vilka den ene redan tidigare (1892) företräder liknande åsikter som Nermans.

Den förste av dessa är den holländske forskaren R. C. Boer, som utgivit tvenne editioner<sup>36</sup> av Orvar-Odds saga och dessutom (i Ark. f. nord. filol. VIII, 97 ff., 246 ff.) behandlat de i densamma ingående elementen. I den redan ovan citerade upplagan av 1892 kommer författaren i anledning av den bekanta namnramsans (Arngrimssönernas namn, jfr ovan sid. 10, Boer, sid. 52, XXIX, 3) in på frågan om lokaliseringen av *Bolm* (*þeir í Bolm austr borner vóro* och anför bl. a. följande: »*Bolm*, nach Herv. s. 204 (H) eine insel an der küste von Hálogaland, eine unrichtige angabe, welche ihren grund in der localisierung der Arngrímssöhne in Hálogaland hat. Die bezeichnung *í Bolm austr* weist auf eine südliche oder östliche gegend; zunächst wird man an den see *Bolmen*, 51 km. westlich von Vislanda in Småland und die darin liegende insel *Bolmsö* denken, um so mehr, weil auch andere tatsachen darauf weisen, dass die sage von Angantyr und Hjalmar ursprünglich eine schwedische sage ist.»<sup>37</sup>

Beträffande det sistnämnda spörsmålet, alltså Hjalmarsagens svenskhet, hänvisar jag särskilt till B. Nerman, l. c. sid. 148 ff., där denna viktiga fråga utförligt behandlas. Angående »Hálogaland-alternativet» bör här tillfogas, att Boer i den ovannämnda uppsatsen

<sup>36</sup> Den senare Halle a. S. 1892 (Altnord. Saga-Bibliothek, hrsg. von G. Ceder-schiöld, H. Gering u. E. Mogk, H. 2). Den tidigare upplagan (Leiden 1888; se Arkiv f. nord. filol. VII, 198 ff.) är mig icke tillgänglig.

<sup>37</sup> Se även inledn., sid. XVII: »Arngríms wohnort *Bolm* ist nach Hálogaland verlegt». Jfr även Anhang II (»Prosaische wortfolge und übersetzung der *vísur*») och »Erstes gedicht vom kampf auf *Sámsey*» (sid. 102). Boer översätter: »Diese, die Söhne des Arngrím und der Eyfura, wurden im osten auf (der insel) *Bolm* geboren.» — I detta sammanhang må även framhållas, att Boer ville identifiera det gåtfulla *Sámsey* med den danska ön (»die insel *Samsö*, zwischen Jütland und Seeland.»).

»Über die Örvar-Odds saga» i Ark. f. nord. filol. Bd. VIII utförligt behandlar bl. a. det s. k. Samsö-elementet (l. c. sid. 112 ff.); en del av vad han där anför förtjänar att i detta sammanhang citeras. Efter en analys av de bägge motiven *Bjarmalandsfararna* och *Bjálkaland* skriver Boer bl. a.: »Dazu gesellt sich als drittes, und wol ältestes, element der kampf auf Sámsey. Der töter der Arngríms-söhne ist schon früh mit dem Bjarmlandsfahrer, der für Gríms sohn galt, zusammengeworfen, wie aus dem namen Örvar-Oddr, den er überall, auch bei Saxo (Arvaroddu), trägt, hervorgeht. Der beiname enthält eine verweisung auf die pfeile, welche zu Ketill Hængr gehören. Die contamination hat wieder in Hálogaland stattgefunden, und zwar nachdem Arngríms wohnort, obgleich der bekannten in Hyndluljóð (str. 24) wie in Örvar-Odds sage (s. 97, str. 8) bewahrten strophe nach im osten gelegen, wie die prosa der Herverarsage, welche die ausführlichsten nachrichten über ihn enthält, beweist, nach Hálogaland verlegt worden war. Dass Angantýr in Örvar-Odds sage erzählt, er sei in Flæmingjaland geboren,<sup>38</sup> ist eine leere Behauptung, welche durch nichts gestützt wird.» — Likaså skriver Boer sid. 118 f. om den strof i Örvar-Odds saga, där Arngrimssönernas hemvist anges (se ovan sid. 11), följande: »Aus str. 8<sup>4</sup>, welche *Bolm* als wohnort der Arngrimssöhne angibt, geht hervor, dass diese noch nicht in Hálogaland localisiert waren, als das gedicht entstand», jfr vidare l. c.

Av det anförda framgår alltså, att Boer betraktar Hjalmsagan som en ursprungligen svensk<sup>39</sup> saga och att lokaliseringen till Halogaland är sekundär. Till samma resultat har, såsom vi ovan påvisat, J. Helgason på textkritisk väg kommit beträffande samma motiv i Herverarsagan.

Övergå vi så till dettasenare, så möter oss till att börja med samma inställning till lokaliseringsfrågan hos den danske forskaren Chr. Kier i dennes arbete »Beowulf. Et bidrag till Nordens Old-historie», Köpenhamn 1915. I det kapitel som förf. där ägnar åt

<sup>38</sup> Jfr Heinzel, Über die Herverarsaga, sid. 445: »Die Arngrimssöhne sind ferner nach Örvar-Odds saga aus Flæmingjaland, während in der Herverarsaga *Bolm* ihre Heimat ist.»

<sup>39</sup> Denna åsikt torde vara den numera gällande, jfr t. ex. Steffen-Castrén-Sylvan, Svenska litt. hist. I (1919) sid. 46 (»Arngrimssönernas hemland är Småland»), Schück-Warburg, Illustr. sv. litt.-hist. 2. uppl., sid. 113.

Hervararsagan (sid. 152 ff.) heter det om *Angantýr* bl. a.: »Angantýr I omtales foruden i denne og Orvar-Odds saga ogsaa i gamle danske Folkeviser, i Hyndluljóð og hos Sakso. I Kilderne er han Søn af Arngrím, født i Bolm, rimeligvis Bolmen i Smaaland, Hyndl. 23. Han er altsaa en Svensker, men alligevel er hele Sagnkredsen om ham knyttet til dansk Grund. Kampen paa Samsø foregaar paa dansk Grund.» — I en not hänvisar Kier til Hervararsagan cap. I och Fornaldarsögur s. 1, där Arngríms hemvist förlägges till Hálogaland (se ovan). Kier tillfogar: »Da imidlertid Angantyr, Arngrims Søn, danner sit Rige nede i Sønderjylland ved Hjælp af Svenske, cfr. B, er Bolmen i Smaaland vel nok det sandsynligste Hjemsted for hele Arngrim-Ætten.» —

Något mera ingående har frågan om Arngrimssönernas hemvist behandlats av den ovannämnde danske forskaren Gudmund Schütte, som i tvenne arbeten i Ark. f. nord. filol. (se nedan) gör sig till förespråkare för tanken, att den småländska ön vore identisk med sagornas *Bolm*. Schütte inför därvid ett alldeles nytt moment i diskussionen av problemet, ett moment vars egentliga värde vi f. n. må lämna därhän, men som i detta sammanhang förtjänar omnämnas. I det första av dessa arbeten, en anmälan av K. Stjernas verk *Essays on Questions connected with the old English Poem of Beowulf* (se Arkiv f. nord. filol. 33 [1917] sid. 64 ff.) heter det sid. 88 bl. a.: »Angantyr forekommer nok i Norge og Danmark brugt som virkeligt Personnavn efter Folkevandringstiden, jfr Lind, »Norsk-isl. Dopnamn», men ialfald yderst sjældent. Det er ikke som f. Ex. Halvdan, Asbjørn, Thorkel et Navn, der saare let ved Slump kunde tilfalde en hvilkenksomhelst Held. Hertil kommer et højst mærkeligt Navne-Samtræf, som hidtil ikke er blevet iagttaget. Hervararsagans Angantyr boede, som man veed, »*austr á Bolm*» (Hyndluljóð). Nu findes der i det sydvestre Smaaland tæt ved Hallands Grænse en stor Indsø Bolmen, med tilhørende Ø Bolmsø, hvis Nabolag udmærker sig ved sit mod Omgivelserne skarpt afstikkende upsvenske Præg, jfr *Tuna, Garnhult, Stafsätra, Vårdset, Gårdset* (samt *Svinanäs = Sveananes?*). Og Hovedbygden ved Bolmens Bred hedder *Angelstad*. Jeg kender ikke Navnets ældre Former, men kan foreløbig ikke væрге mig mod det Indtryk, att *Angelstad* kunde hidrøre fra *Angantyr* »*austr á Bolm*», som atter passende kunde identificeras med den fra Upland sporløst forsvundne Sveakonge

*Ongentheow*. Gisningen overlades herved andre til nærmere Efter-  
sporing.» — I en not hänvisar Schütte till Kiers ovan anförda ut-  
talande.

Det här framförda antagandet, att ortnamnskicket i trakten kring  
Bolmen till följd av en, som Schütte uttrycker sig, »upsvensk Bos-  
spredning» (se nedan) skulle bära ett mot omgivande trakter »skarpt  
afstikkende upsvenske Præg», återfinna vi f. ö. i ett tidigare arbete  
av samme författare. I »Förhandl. vid sv. Filol. o. Hist.-mötet i  
Göteborg d. 19—21 aug. 1912» (utg. av O. Lagercrantz) är Schütte  
inne på samma tankegång; han säger exempelvis l. c., sid. 83: »En  
upsvensk Bospredning, kendetegnet ved tun, sal, säter, valla, garn  
gaar langs Vänerns sydkyst ud til Kattegat og østenom Halland via  
Bolmen sporadisk over paa østdansk Grund: Tuna Hven, Tuna  
Herred og Sædder (Säter) ved Køge, Saltuna Bornholm.» — I en  
anmärkning till detta ställe fogar Schütte följande med frågetecken  
försedda förmodan: »Skulde *Angelstad* ved Bolm nær Garnhult  
og Tuna minde om Angantyr »á Bolm» = Beowulfs Sveakonge  
Ongenþeov?» —

Eftersom min föreliggande översikt över sagoproblemets olika  
aspekter är uteslutande refererande ock icke kritisk, återger jag  
Schüttes åsikter (jfr även nedan) utan att ingå på en närmare  
kritik av dessa. Påpekas bör emellertid, att sammanställningen  
*Angantyr* : *Angelstad* nog icke håller stånd inför en närmare gransk-  
ning; hur det förhåller sig med Schüttes andra argument, den upp-  
svenska prägeln på ifrågavarande traktors namnskick, torde f. n.  
vara så gott som omöjligt att avgöra, eftersom en av fackman före-  
tagen undersökning av namnskicket i berörda trakter ännu icke  
föreligger.<sup>40</sup>

<sup>40</sup> Ortnamnskommissionen har vid sin bearbetning och publicering av de  
svenska ortnamnen ännu ej hunnit till Jönköpings län. Beklagligt nog före-  
ligger ej heller för själva *Bolmsö* någon av sakkunnig företagen undersökning;  
endast sporadiskt dyka i litteraturen några av de mest kända namnen upp  
(*Tjust*, *Husaby*, *Hof*, *Håringe*, *Gertstorp*, *Horn*, *Bolmstad*, *Bosagård*, *Bursebo*,  
*Bjurka*, *Möcklagård*, *Skeda*, *Vinstad* etc.). Även namnen på de talrika öarna i  
Bolmen förtjänade en närmare undersökning, en sak som förf. möjligen i ett  
senare arbete återkommer till. — T. v. må följande förteckning lämnas å littera-  
tur, vari en del av dessa namn beröras: O. von Friesen, *Två forns måländska*  
*bygdenamn* (Medd. fr. N. Smål. Fornm.-f. VIII, sid. 28), H. Schück, *Upsala öd*,  
1914, sid. 31 f., P. Wieselgren, *Ny Smål. Beskrifn.* III, 163 ff., Rosengren-Linnell-



Som ovan nämnts återkommer Schütte i ett senare arbete<sup>41</sup> i samma publikation (bd. 36, sid. 26 ff., 1920) till frågan om *Bolm* och dess lokalisering; för fullständighetens skull återger jag nedan in extenso vad han där anför i saken. Han skriver: »Det norske Sagn i Hyndluljóð, Hervararsaga og Örvarodds Saga fremstiller Angantyr som en navnkundig Berserk, hvis Fader boer »østerpaa i Bolm» eller »paa Bolm». Paa den danske Ø Samsø mødes han med Stalbrødrene Hjalmar og Örvar-Odd og falder i Kampen mod dem, medens ogsaa Hjalmar bukker under. — Bolm skal ifølge den norske Overlevering ligge ved Norges Kyst, hvad der ikke har nogensomhelst Troværd; det er den sædvanlige Annexion af navnkundige udenlandske Helte. Den eneste rimelige Tydning af Angantyr's Bopæl fører os til Søen Bolm i Sydvest-Smaaland tæt ved den gamle danske Grænse . . . I søen ligger den ret store Ø Bolmsø, og ved Bredden findes en Bygd Angelstad, der paafaldende minder os om Angantyr's Navn — det vi ellers forgæves har søgt om i Sveriges Sagn og Personnavne. Kamppladsen Samsø stemmer med Saxes Sagn om Sveakongen Adisl, hvoraf vi faar at vide, at denne fældes som Følge af sit Angreb paa Jylland. Endelig Modstanderen Hjalmar minder os om Vidsids Helm, Hersker over Vylfingerne, der atter synes at lede Sporet tilbage til Ongentheovs Banemand Vulf.» —

Långt mera ingående undersökningar ha hithörande spörsmål ägnats i B. Nermans ovan flera gånger anförda arbete *Studier över Sväriges hedna litteratur*, särskilt i kapitlet om Hjalmarssagan och Samsökampen (sid. 130 ff.). Att här i detalj redogöra för de resultat förf. kommit till beträffande denna sagas nationalitet och uppträdande i den fornnord. litteraturen torde vara överflödigt; här skola endast ett par viktigare punkter framhållas, som f. ö. redan ovan varit på tal.

Det viktigaste i ifrågavarande undersökning synes vara, att Ner-

---

Fischer, Ny Smål. Beskrifn. III, 1025 ff., Rogberg-Ruda, Hist. Beskrifn. om Småland, 1770, sid. 524 ff., L. E. Palmgren, Fornlemningar i Finnveden (Sv. Fornminnesfören. tidskr. IV, sid. 90 ff.), G. Djurklou, Antikvar. resa i Östbo, Västbo och Mo härader sommaren 1870 (Medd. fr. N. Smål. Fornm.-fören. VIII, sid. 58 ff.), A. Eile (smärre uppsatser i Värnamo hemb.-fören. årsskrift), J. Allwin, Beskrifn. över Wästbo härad, 1864, sid. 138 ff., C. Härenstam, Finnveden under medeltiden, 1946, passim, O. von Friesen, En vit fläck på Götalands karta (Sveriges Natur, 1932, sid. 17 ff.).

<sup>41</sup> Vidsid og Slægtsagnene om Hengest och Angantyr (ibid., sid. 1 ff.).

man lämnat övertygande bevis för Hjalmsagens svenskhet (jfr ovan sid. 29) och han står därvidlag på samma ståndpunkt som de andra moderna forskare vi ovan behandlat.<sup>42</sup> Det förtjänar i detta sammanhang f. ö. framhållas, att H. Schüek i sitt bekanta arbete »Studier i Hervararsagan» (Upps. univ. årsskr. 1918, Program 3:2) företräder samma åsikt. Det heter där (sid. 48 f.) bl. a.: »Se vi nu på Hervarar- och Oddsagorna är händelsen i dem tydligen lokaliserad till Sverige. I Hervararsagan är Ingeborg dotter till konung Ingiald (i Hauksboken: Yngve) i Uppsala. I Uppsala sker frieriet, och där är Hjalmar den förnämste kämpen. Dit föres ock hans lik tillbaka, och där jordas han och Ingeborg. Ännu starkare är lokaliseringen i Odds saga. I den version, som Saxo hörde, hade också Arngrim varit en svensk kämpe, och i den eddadikt, som citeras, talas icke blott om Uppsala och Agnafit (så ock i Hervararsagens eddadikt), utan äfven om Sigtuna. Dikten säger sig Hjalmar vilja kväda för att »senda heim til Svíþjóðar.» Där jordas ock de bägge älskande. — Att denna saga uppstått i Sverige, kan, så vida lokaliseringen betyder något, ej lida tvifvel.»

Nerman anser sig emellertid — efter en mycket ingående analys av det föreliggande namnmaterialet (se sid. 159 ff., 173 ff.) — därutöver kunna fastställa, att Hjalmsagan ursprungligen hör hemma i Götaland. Så skriver han bl. a. sid. 179 f.: »Man lägger märke till, hur flera av Arngrimssönernas namn äro särskilt vanliga i Götaland. Så är *Hervardr* som verkligt personnamn endast knutet till Götaland, och dess andre nordiska fingerade bärare är göt. . . Dessa förhållanden äro av vikt. De visa, att vi här stå inför en götisk namnramsa (jfr vidare l. c.)».

Av det anförda framgår, att Nerman — som oss synes — på goda grunder identifierar sagornas *Bolm* med vår småländska ö, jfr även utdraget ovan sid. 11, not 7. I slutet av sin undersökning återkommer Nerman till detta spørsmål och yttrar angående scenförändringen

<sup>42</sup> Tilläggas bör, att R. C. Boer även å annat ställe (jfr ovan s. 28) särskilt betonar, att Angantyrssläkten hör hemma i Sverige. Så heter det exempelvis i Boers avhandling »Om Hervararsaga» (Aarb. for nord. oldkyndighed og historie, 1911, 3. r., 1. Bd., sid. 41) bl. a.: »Man må lægge mærke til, at Angantýr den førstes slægt hør hjemme i Sverige. Bólmr er øen Bolmsø i søen Bolmen i det sydlige Sverige (O. Os. Halle, s. 52). Og navnet Ongenthøw for en svensk høvding forekommer allerede i *Béowulf*.»

vid sagans överflyttning från östnordisk till västnordisk botten bl. a. följande (sid. 182): »På norsk botten försiggå även andra förändringar. Jag har redan nämnt, hur det östliga sceneriet missförstås; kampens plats blir den danska Samsö. Dödssången får delvis (Odds-sagens) ändrad karaktär. Namnramsan genomgår några smärre förändringar; *Hiarrandi* insättes i en version, och möjligen utbytes en av kämparnas namn mot *Hrani*. Att detta skett i Norge, ses därav, att bägge namnen på fvn. botten äro spec. norska (nästan okända på Island). — Ännu en förändring genomgår sagan slutligen på norsk botten i den tradition, som ligger bakom Herverarsagan. Motivet an knytes, som ofta i fornaldarsagorna, till norsk lokalitet. Detta har icke lämpligen kunnat ske med Hjalmar, ej heller direkt med Arngrimssönerna. Metoden blir den vanliga. De tolv brödernas fader göres till norrman, flyttas från Bolmsö i Småland till ön Bólm i Hálogaland. Hur genomskinlig denna förändring är, har jag ovan (sid. 158) visat.» (Jfr ovan sid. 11, n. 7).

Jag har därmed avslutat min refererande historik över »sago-problemets» olika aspekter från äldsta tid, och det återstår oss nu närmast att kort sammanfatta de resultat, som till äventyrs skulle anses sannolika nog att bilda utgångspunkten för en evtl. kommande grundlig undersökning av hela problemet. Efter denna sammanfattning ämnar jag som avslutning beröra ett par detaljer, som ovan i korthet omnämnts och som möjligen skulle kunna få en viss betydelse för en sådan framtida undersökning.

Vid bedömandet av sannolikhetsgraden av de åsikter, som i mitt ovanstående referat kommit till synes, kan man lämpligen utgå från H. Hildebrands synnerligen försiktiga, ovan sid. 10 citerade omdöme: »Det är omöjligt avgöra, huruvida sagornas Bolmsö är detsamma som den småländska ön eller som ön Bolm i norra delen av Norge eller måhända någon annan ö.»

Efter vad jag ovan uppvisat, torde denna frågeställning i ett avseende kunna förenklas, nämligen ifråga om det s. k. Hálogaland-alternativet. Nermans påstående, att någon ö *Bolm* i Halogaland veterligen aldrig existerat (l. c. sid. 158), kan nog med en till visshet gränsande sannolikhet anses vara riktigt. Av synnerlig vikt för bedömandet är givetvis också hela det material, som Nerman anfört för Hjalmarssagens urspr. svenskhet, liksom f. ö. även de resultat som J. Helgason på textkritisk väg uppnått och som ovan ingående

behandlats. Om emellertid någon ö *Bolm* i Halogaland veterligen aldrig existerat, så kan Hildebrands uttalande som nämnts göras betydligt mera definit till sitt innehåll.<sup>43</sup> Eftersom någon annan svensk ö med detta namn än den småländska varken nu finnes eller veterligen har funnits, så återstår, om man icke vill acceptera den Nermanska lösningen, endast den möjligheten, att någon »annan ö», d. v. s. möjligen västnordisk — en dansk komme väl knappast ifråga — skulle kunna avses med sagornas *Bolm*. En vetenskapligt tillfredsställande undersökning av detta senare alternativ skulle givetvis tarva ett utförligt material, som i detta sammanhang naturligtvis icke kan framläggas. Till stöd för eventuellt kommande forskning inskränker jag mig därför till att i korthet lämna följande utgångsmaterial, som godhetsfullt ställts till mitt förfogande av prof. Magnus Olsen i Oslo. Han meddelar bl. a. följande:

»Så vidt jeg kan se, har en norsk ö av detta navn ingen støtte i våre stedsnavn. Jeg kan bare nevne: *Bolmen* gård i Rindal, Nordmøre (Norske Gaardnavne XIII, 428, 472, bredt utført etymologisk tydningsforsøk til dette stedsnavn). I en innlandsbygd hvor man til nød kan regne med navnet på en halvö ved sammenløpet av to elver. Eldste form *Bølmencø* Dipl. Norv. I, 728, 1504 (navnet har form med efterhengt best. artikkel). — *Bolmset*, gård i Verran (en fjordbygd), Nord-Trøndelag (NG. XV, 172, 173 [*af Bolmunesi* 1430—40]). Forutsetter visstnok et elvenavn \**Bolma*, gen. *Bolmu*.» — Beträffande det senare namnet jfr ovan sid. 7, not 4 samt Hellquist, Sv. sjönamnen sid. 6, rättelser och tillägg.

Om man summerar ihop detta uttalande av M. Olsen med de olika bevis av textkritisk och namnhistorisk art, som ovan anförts mot antagandet av ett önamn *Bolm* på norsk botten, så torde man med mycket stor sannolikhet kunnat påstå, att någon norsk ö med detta namn aldrig existerat, vare sig i Hálogaland eller annorstädes. Försåvitt någon lokalisering överhuvud taget är möjlig, synes mig därför den enda plausibla lösningen vara den, som den moderna

<sup>43</sup> Jfr K. Rafns omdöme i *Antiquités russes* I, 110: »On ne pourrait guère ajouter plus de fois à la dérivation prétendue d'Arngrim de Starkad qui appartient à une autre série de traditions, d'autant moins que le nom même de *Bolm*, qui paraît aussi dans la Skalda parmi les noms d'îles, n'est pas reconnu dans le Halogaland tandisque le verset cité de la saga d'Orvar-Odd le rapporte aux pays situés à l'est.»

forskningen enligt ovanstående referat kommit fram till. Särskilt betydelsefullt synes det mig vara, att Helgason och Nerman på skilda vägar funnit det s. k. Halogaland-alternativet vara synnerligen osannolikt, för att inte säga oantagbart. Slutligen bör i detta sammanhang framhållas, att såväl Hervararsagan som Orvar-Oddsagan omnämna andra svenska ortnamn (*Uppsala*, *Agnafit*,<sup>44</sup> *Sigtuna*), som utan svårighet låta identifiera sig, och man frågar sig då, varför just namnet *Bolm* skulle vara omöjligt att lokalisera till den enda svenska ö med detta namn som veterligen funnits och det i en saga, som enligt den moderna forskningens rön är svensk till sitt ursprung. Söker man efter orsaken till den skepticism, som vi i ovanstående referat här och var sett träda fram, blir svaret närmast det, att det alltsedan Torfaeus tid i litteraturen spökande Halogaland-motivet i hög grad bidragit till obenägenheten att betrakta den småländska ön som Arngrimssönernas hemvist. Måhända ligga även andra faktorer av skilda slag bakom skepticismen ifråga. Man känner sig åtminstone böjd för att instämma i följande uttalande i B. Nermans ovan ofta omnämnda arbete (sid. 149), där det bl. a. heter: »Åsikten om Hjalmarsagens svenskhet är icke den allmänt rådande. Hittills har man, så gott som enhälligt, ansett den vara västnordisk och ännu OLRİK står i sin Kilderne til Sakses Oldhistorie II sid. 61 på denna ståndpunkt, då han förklarar den vara norsk; senare har han i förbigående (artikeln Tyrving i Salomonsens konversationslexikon 1906 och i Nordiskt Aandsliv i Vikingetid och tidlig Middelalder, sid. 38) förklarat Hjalmarsagan vara svensk. Denna härskande åsikt refererar sig till det åsidosättande av Sverige i de danska, norska och tyska litteraturforskarnas arbeten, som den hittillsvarande vetenskapen företett, därför att den svenska litteraturen från äldsta tid så fullständigt gått förlorad.» — Nerman hänvisar å andra sidan i det följande till Boer och H. Schüeck, vars åsikter i frågan redan här ovan berörts.

\*

Det återstår slutligen att kort behandla tvenne redan ovan helt flyktigt omnämnda detaljfrågor, nämligen de i Verelius' edition av

<sup>44</sup> Se H. Schüeck, l. c., sid. 19, B. Nerman, *Kung Agne och hans död på Agnefit*, Fornvännen 1919, sid. 160 f., G. Bolin, *Namnet Stockholm*, Samf. S:t Eriks årsb. 1921, J. Lundberg, *Var låg det gamla Agnafit?* (Stockholmstidningen 17/9 1916).

Hervararsagan lämnade uppgifterna, dels beträffande konjekturen *Bulmo* för *Hulmo* hos Adam av Bremen, dels angående det egenomliga namnet *Song*, se ovan sid. 8 och 13.

Vad då först den av Verelius föreslagna läsarten *Bulmo* för *Hulmo* beträffar, så kan genast fastslås, att det i hela den Adamska traditionen icke finnes ett enda spår, som skulle kunna stödja den verelianska konjekturen. Den är för oss icke desto mindre intressant såsom typisk för den tidens mera okritiska historiska betraktelsesätt, även om man måste medge, att konjekturen i och för sig ingalunda är att betrakta som så särdeles fantastisk, vare sig rent textkritiskt sett (jfr t. ex. ovan sid. 17 not 24) eller ur rent reella synpunkter. Att Dalby-biskopen Eginio även verkat bland smålänningarna och även där haft heta duster att utkämpa mot heden domen, är kanske icke alldeles uteslutet, även om Adam icke direkt nämner Småland vid namn, jfr t. ex. E. Wessén, *Studier till Sveriges hedna mytologi och fornhistoria* (Uppsala 1924, sid. 134), L. Weibull, *Scandia* (Tidskr. för hist. forskning), bd. XIX, h. 1, sid. 164 f.<sup>45</sup>

Att emellertid en läsart med *B-* för *H-* i föreliggande fall är alldeles utesluten visar genast en närmare undersökning av förevarande passus i B. Schmeidlers minutiösa edition av Adam av Bremen.<sup>46</sup> Denna lyder (Schmeidler sid. 236): »*Eginio vero cum esset vir sapiens in litteris et castitate insignis, tunc etiam totum studium eius exarsit in conversione paganorum. Quapropter multos adhuc populos ydolorum cultui deditos ille vir Christo lucratus est, illos presertim barbaros, qui Pleicani dicuntur, et qui in Hulmo insula degunt affines Gothis.*» Undersöker man nu närmare ifrågavarande

<sup>45</sup> Det heter där bl. a.: »Denna hedniska reaktion spridde sig också till götarna. Det var i senare hälften av 1060-talet. När Adalward och Eginio fingo uppge sina planer på Uppsalatemplet, har de vänt sig till götarnas land, dragit genom bygderna där och slagit avgudabelätena i spillror. Hedningarna har också där svarat med att resa sig. Eginio skall i de tiderna ha varit den ende som tog vård om kyrkan i Skara och de troende där, visiterade och predikade.» — Jfr även Adams karakteristik av Eginio (Weibull, l. c., sid. 165): »han lågade för ett enda, att omvända hedningar. Utmärkt för sin kyskhet; fick hedningarna att slå sönder sina avgudabeläten; omvände blekingsfarare, bornholmar och götar.»

<sup>46</sup> Adam von Bremen, *Hamburgische Kirchengeschichte*, 3. Aufl., hrsg. von Bernhard Schmeidler, Hannover u. Leipzig 1917 (*Scriptores rerum Germanicarum, in usum scholarum ex monumentis Germaniae historicis separatim editi*).

namn *Hulmo*, så visar det sig, att ingen enda av de talrika handskrifterna har någon läsart med *B-*, jfr Schmeidler l. c. sid. 236 och Einleitung, sid. VI ff. Den textkritiskt värdefullaste handskriften A 1 (Schmeidler, sid. VIII ff., Cod. Vindobonensis 521, ca. 1200) har *Hulmo*; handskrifterna A 2, B 3 d—f och B 4: *Ulmo*; C 1: *Hulmi*; B 5: *Burgundeholma*; i flera andra handskrifter av B-klassen förekommer dessutom glossor av typen *Burgundeholma*, *Burgingholm* etc. Det kan efter dessa vittnesbörd icke råda något som helst tvivel om, att Adam med sitt *Hulmo* verkligen avsett ön *Bornholm*, vilket ju även genom omnämmandet av *Pleicani* i sammanhanget måste anses fullt tydligt.<sup>47</sup>

Den på Verelius' konjektur baserade uppgiften om Bolmsöborna och *Pleicani* (*Blekingenses*) etc. tillhör alltså helt och hållet det fiktivas värld. Icke desto mindre dyker den — typiskt nog — ofta upp i den senare topografiska litteraturen. Så skriver exempelvis Rogberg-Ruda, Hist. beskrifning om Småland (1770), sid. 525 bl. a.: »O. Werelius in Not. ad. Herv. Saga p. 36 kallar denna socknen *Song* [jfr nedan] och förmenar, att Adamus Bremensis in Descript. Scand. nämner densamma, när han talar om åboerne på en *Hulmo*, såsom med Pleichanerne (*Blekingenses*) de sidste, hwilka af *Egino* blifwit til den Christna läran omvände.» — Likaså i Rosengren-Linnell-Fischer, Ny Smål. Beskrifn. III, 1021 samt hos L. Rydeman, Bolmsöborna (Växjö Stifts Hembygdskal., 1915), sid. 100.

I den rent vetenskapliga litteraturen kan jag emellertid icke finna något som helst spår av Verelius' konjektur, se t. ex. E. Wes-sén, l. c. sid. 152, S. Lönborg, Adam af Bremen och hans skildring av Nordeuropas länder och folk (Uppsala 1897), sid. 96.<sup>48</sup>

<sup>47</sup> Innan Schmeidlers edition var mig tillgänglig skrev jag till statsarkivdirektören vid statsarkivet i Hamburg, prof. dr. H. Reincke och anhöll om en evtl. kollationering med därstädes befintliga handskrifter (se Schmeidler, sid. XIV). Då emellertid de flesta handskrifterna befinna sig annorstädes och Schmeidlers synnerligen minutiösa edition gör en sådan kollationering överflödig, skriver prof. Reincke till mig bl. a.: »Nach der übereinstimmenden Lesung aller Handschriftenklassen scheint es als ausgeschlossen, dass »Bulmo« mit anlautendem *B* zu lesen wäre. Ganz abgesehen davon, dass neben der Landschaft Blekinge wohl die grosse Ostseeinsel Bornholm, nicht aber das kleine Binnensee-Eiland Bolmsö als gleichwertig genannt werden konnte. —

<sup>48</sup> Lönborg redogör här utförligt för biskop Eginos missionsverksamhet såväl bland de s. k. *Pleicani* som på ön *Hulmo* eller Bornholm.

Betydligt svårare att bedöma är Verelius' andra uppgift angående namnet *Song*, jfr citatet ovan sid. 13. Det kan givetvis i detta sammanhang icke bli tal om ett fullständigt och allsidigt kritiskt skärskådande av uppgiften i fråga, eftersom en sådan undersökning skulle kräva ingående och omfattande efterforskningar i de otryckta källor som beröra Bolmsö, se ovan sid. 6 anm. 2. Därför må här endast några reflektioner av mera allmän art anställas beträffande Verelius' något överraskande uppgift.

Ser man till att börja med rent textkritiskt och filologiskt på ifrågavarande passus — *in medio istius lacus insula est bolmur vel Bolmsö, quae integram paroeciam continet, nomine Song . . .*» — så kan denna näppeligen i den form den framträder i tydas på annat sätt, än att Verelius verkligen menar, att socknen Bolmsö även heter (eller tidigare hetat) *Song*.<sup>49</sup> På detta sätt har stället naturligt nog även uppfattats av flera senare forskare och hembygdsförfattare, jfr t. ex. ovan sid. 38 samt Ny Smål. Beskrifn. III, 1021. Å sistnämnda ställe heter det t. ex.: »I gamla handlingar kallas denna socken *Song*.» Vilka handlingar författarna här åberopa sig på, omnämnes tyvärr icke; av det därpå följande tillägget om Adam av Bremen (se Ny Smål. Beskrifn. I. c.) synes det emellertid icke alldeles uteslutet, att författarna fått uppgiften i fråga enbart från Rogberg-Ruda's beskrivning (se ovan).<sup>50</sup> Å andra sidan synes ju uttrycket »gamla handlingar» ge vid handen, att författarna mött uppgiften även annorstädes. Om det förra är fallet, är givetvis Verelius kommentar till Hervararsagan källan och upphovet till uppgiften i fråga.

Hur det egentliga förhåller sig med dennas tillförlitlighet kan

---

<sup>49</sup> För att få ett uttalande om stället av en latinsk filolog vände jag mig till prof. J. Svennung, Uppsala, som lämnar följande översättning: »Mitt i denna sjö ligger en ö, *Bolmur* eller *Bolmsö*, vilken omfattar en hel socken, med namnet *Song*.» — Det alternativ till tydning, som jag framlägger nedan, och som utgår från det kanske i sig själv icke så särdeles sannolika antagandet, att passusen på något sätt vore förvanskad (*nomine Song* skulle i så fall vara ett vårdslöst uttryck för *vulgo sokn* eller dyl.) förefaller prof. Svennung ej särdeles troligt.

<sup>50</sup> Att Torfæus (se ovan sid. 14) hämtat sin uppgift (*nomine Sogn*) från Verelius torde vara uppenbart. Huruvida den egendomliga formen *Sogn* hos Torfæus är ett rent skrivfel (tryckfel) eller om den får tydas så, att denne verkligen förbundit Verelii *Song* med begreppet »paroecia», lämnar jag därhän.



naturligtvis, som redan framhållits, icke avgöras utan närmare efterforskningar i ovan sid. 6 omnämnda arkivalier.<sup>51</sup>

Eftersom uppgifter i arbeten av den »hyperboreiska» skolan bör tagas *cum grano salis*,<sup>52</sup> må här, för det fallet att namnet *Song* icke skulle kunna beläggas i de äldre källorna utom hos Verelius, en förmodan finna plats, som dock ingalunda i sig själv synes författaren särskilt plausibel.

Det har redan ovan i annat sammanhang påpekats, att stora delar av Verelius' edition av Hervararsagan enligt Jón Helgasons uppgift i själva verket utarbetats av den isländske filologen Jón Rugman (se Helgason l. c. sid. LXXXVI). Det skulle nu åtminstone kunna tänkas, att denne Rugman, om vars vetenskapliga kvalifikationer jag visserligen icke kan yttra mig, på något sätt förvanskat eller på annat sätt tanklöst återgivit någon intention av sin lärare Verelius.<sup>53</sup> Ser man nämligen närmare på de citerade stället, framstår genast en egendomlighet — att denna *kan* vara en ren tillfällighet, skall emellertid icke förnekas —: själva ordet *Song* skulle eventuellt kunna tolkas som ett appellativ och icke som ett nomen proprium, om nämligen orden *nomine Song* kunde anses stå för ett *vulgo Song* eller *lingua vernacula Song*. Det måste emellertid medges, att en sådan tolkning stöter på stora svårigheter.

---

<sup>51</sup> Jag har förhört mig såväl på Universitetsbiblioteket i Uppsala som Kungl. Biblioteket och Riksarkivet i hopp om att exempelvis i Verelius' efterlämnade manuskript finna någon ledtråd vid bedömandet av Verelius' uppgift, dock utan resultat. Bibliotekarien, Dr. E. Colliander, Uppsala, var vänlig nog hänvisa mig till de i Kungl. Bibl. befintliga »Antikvariskt-topografiska samlingarna» av Verelii hand, vilka emellertid enligt ben. meddelande av Dr. R. Eriksson, Kungl. Biblioteket, icke innehålla något som kan tjäna till förklaring av det egendomliga stället i Verelius' kommentar. En närmare undersökning av de i Vadstenaarkivet förvarade arkivalierna (se ovan) torde emellertid definitivt kunna avgöra, om uppgiften bygger på något faktiskt underlag.

<sup>52</sup> Jfr omdömet i *Antiquités russes* (I, sid. 114) om Verelii edition: »Cette édition est accompagnée d'une traduction suédoise et d'une foule de notes, mais du reste vicieuse et sans critique.» — Jfr även Andrews, *Mod. Philol.* XVIII, sid. 94: »The very imperfect Verelius edition.» —

<sup>53</sup> Ett tänkbart alternativ vore möjligen, att förevarande passus i Verelii edition är resultatet av en slarvig avskrivning ur en förlaga, där själva andeningen hos stället ifråga helt enkelt varit att framhäva, att ön Bolmsö är så stor, att den bildar egen socken. Att J. Rugman nedskrivit meningen synes mig icke osannolikt.

För det första är en form *song* för *sokn* visserligen åtminstone möjlig i fornsvenskan (se t. ex. A. Noreen, Altschwed. Grammatik § 337, 3; hos Söderwall, Ordb. över sv. medeltidsspr., II, 452 finnes bl. a. formen *sonk*), dock knappast tänkbar i detta sammanhang; därtill frågar man sig varför författaren (Verelius eller Rugman?) skulle känt något behov av att till svenska översätta ett så alldagligt ord som *paroecia*. Man gör därför kanske klokast i att åtminstone t. v. anse denna folkning som osannolik. Definitivt avgjord kan som ovan redan framhållits frågan först bli efter ett positivt eller negativt resultat av en undersökning i ifrågakommande arkivalier.

Bland de sagor och sägner, som i övrigt sedan gammalt äro fästade vid Bolmsö, må till sist här i korthet omnämnas den s. k. *Löfösägner* — omtalad bl. a. av Allvin i dennes Beskrifning över Wästbo härad — samt framför allt den bekanta sägner om *Ebbe Skammelson*, jfr Lizzie Carlsson, De medeltida skamstraffen (Rig 1934) sid. 142 med där anförd litteratur (se även C. G. Södergren, Smål. Archifvet I, sid. 84 ff., A. Olrik, Norske Oldkvad og sagnkonger, Norsk. hist. Tidskrift, III. r., bd. 3, 1895, sid. 185). Till en närmare undersökning av dessa båda sägner får författaren av denna översikt möjligen tillfälle återkomma framdeles.

## RESÜMEE

Vorstehendes Referat, eine Vorarbeit zu einer vom Verf. geplanten Chronik der Insel (und Gemeinde) *Bolmsö* in dem grossen Binnensee *Bolmen* im Herzen der alten Landschaft *Finnveden* (*Finnheden*) in Südwestsmåland in Schweden, stellt den Versuch dar, einen referierenden Bericht zu geben über die verschiedenen Ansichten, die von alters her in der Literatur erscheinen betreffs der Lokalisierung jener Insel, die in den altisländischen Sagen — vor allem in der Hervararsage — unter dem Namen *Bolm* auftritt. Es lassen sich hier drei verschiedene Forschungstraditionen unterscheiden:

1. Eine sozusagen patriotisch-schwedische, begründet von Olaus Verelius, dem bekannten Reichsantiquar des 17. Jahrhunderts (vgl. S. 12), welche die obenerwähnte Insel Bolmsö im Bolmensee als die Heimat der Arngrimssöhne betrachtete.

2. Eine norwegische Tradition des zeitgenössigen isländischen Geschichtsschreibers Tormodus Torfaeus (vgl. S. 14), die die Insel *Bolm* der isländischen Sagen nach dem nördlichen Norwegen (vgl. die *H*-Redaktion: *í ey þeirri á Hálogalandi, er Bólmi heitir*, S. 10 u. 19) verlegen wollte.

3. Eine jüngere, von dem Schweden J. H. Wallman vertretene Ansicht (vgl. S. 25), die auf Grund der — zweifellos unrichtigen — Lesart *Holmr* der *R*-Redaktion (s. S. 19) die Ostseeinsel *Bornholm* als die wirkliche Entsprechung der betreffenden Sageninsel betrachtete.

Dass die letztere Ansicht nicht aufrechterhalten werden kann, zeigt indessen die, abgesehen von der fehlerhaften Lesart der *R*-Redaktion, völlig einheitliche Überlieferung mit *B-* (*Bolm*). Bei der Wahl zwischen den beiden ersten Alternativen stellt sich nun heraus, dass der Zusatz *á Hálogalandi* eigentlich nur der weniger wertvollen *H*-Redaktion zukommt (vgl. S. 15 u. 19); die von Verelius als Grundlage seiner Edition von 1672 benutzte Handschrift *U* (s. S. 12 u. 19) hat diesen Zusatz ursprünglich nicht.

Dieses auf textkritischem Wege gewonnene Ergebnis (s. besonders J. Helgasons Ausgabe; S. 11 u. 18 ff. oben), dem eine grosse Wahrscheinlichkeit kaum abgesprochen werden kann, stimmt nun sehr gut zu den Ansichten, die von späteren Forschern (s. S. 27 ff.) vertreten werden; ins Gewicht fällt hier vor allem die ausführliche Behandlung dieser Frage in B. Nermans Arbeit »Studier över Svärages hedna litteratur« (s. oben S. 32 ff.). Wenn eine Lokalisierung überhaupt möglich ist, dürfte also die von O. Verelius inaugurierte Tradition sowohl textkritisches als auch sachliches als die bei weitem wahrscheinlichste zu betrachten sein.

Als Abschluss des Referats folgt eine kritische Auseinandersetzung mit zwei in Verelius' Edition enthaltenen Angaben (vgl. S. 13), die in der späteren Literatur wiederholt auftauchen. Die erste, die auf eine von Verelius willkürlich vorgenommene »Verbesserung« einer Lesart in der Adam von Bremenschen Tradition zurückzuführen ist (vgl. S. 13), erweist sich bei näherem Zusehen als völlig unstatthaft (s. S. 36 ff.), die zweite, die der Insel (oder Gemeinde) *Bolmsö* in *Småland* auch den Namen *Song* beilegen will, muss vorläufig als eine sehr überraschende, vielleicht auf ein Missverständnis einer Vorlage zurückzuführende Angabe dahingestellt bleiben.

DIE ZWEITE SENKUNG IM JAMBISCHEN  
SENAR DES PHAEDRUS

BEOBACHTUNGEN ÜBER VERSRHYTHMUS UND  
WORTSTELLUNG

VON

BERTIL AXELSON



In seiner bekannten Arbeit *Molossische und bakcheische Wortformen in der Verskunst der Griechen und Römer* (Lpz. 1922) S. 186 f. hat Fr. Marx folgende für die Lateiner verbindliche Doppelregel aufgestellt: »Steht vor der Zäsur des Senars und trochäischen Septenars und an der entsprechenden Versstelle der übrigen jambisch-trochäischen Verse ein spondeisches Wort mit einem molossischen Wort, so steht das molossische Wort an erster Stelle, und der Versakzent ist mit dem Wortakzent im Einklang, also *clamóre summo*, nicht *summó clamore*; steht an dieser selben Stelle ein spondeisches Wort mit einem bakcheischen Wort, so muss das spondeische Wort voranstehen, und der Versakzent [sic] wird in diesem Wort verletzt, also *summó dolore*, nicht *dolóre summo*.»

Es sei hier sogleich bemerkt, dass die fragliche Regel eine ungleich grössere Tragweite beansprucht, als die metrische Terminologie der angeführten Formulierung vermuten lässt. Wie aber die von Marx benutzten Beispiele zeigen, zählt er zu den molossischen Wörtern stillschweigend auch die palimbakcheischen, ebenso wie er den Amphibrachys und den Bakcheus unter einen Hut bringt. Da für ihn somit der Molossus die Form  $— — \sphericalangle$ , der Bakcheus die Form  $\sphericalangle — \sphericalangle$  hat, und da er des weiteren sowohl hier als auch bei dem Spondeus die entsprechenden Auflösetypen mit in Kauf nimmt, wäre die nach ihm regelrechte Stellung nicht nur *clamore(s) summo(s)*, *summo(s) dolore(s)*, sondern auch etwa *meliores homines*, *homines malevoli*. — Die Stellung des spondeischen (anapästischen) Wortes sollte also durch die Quantität der ersten Silbe des anderen Wortes bestimmt werden.

Nur unter besonderen Bedingungen, auf deren Aufdeckung und systematische Einordnung er enorme Mühe aufgewendet hat, kann zufolge Marx die Regel durchbrochen werden. Es handelt sich dabei um Interpunktion, Elision, Proklisis, Enklisis, Eigennamen, sog. Tmesis (*ab-solvit*, ja sogar *nus-quam!*), rhetorische Figuren u. a. m.:

näher gehe ich auf diese z. T. recht eigentümlich anmutenden Exzeptionen nicht ein. Wenn es trotzdem nicht klappen will, ergreift Marx gern ein radikales Mittel, indem er die Überlieferung für falsch erklärt.

Da der bewährte Metriker seine Regel auf ein gewaltiges — vor allem natürlich den alllateinischen Komikern und Phaedrus entnommenes — Material begründet hat, versteht es sich, dass sie ein gewisses Aufsehen und übrigens auch eine gewisse Verwirrung erregt hat. Denjenigen Gelehrten, die von der Beobachtung des Wortakzentes im lateinischen Sprechvers überzeugt sind, kann die Freude an der Regel keine ungetrübe sein: was ihnen Marx mit der einen Hand gibt — »*clamóre summo*, nicht *summó clamore*« —, nimmt er ja mit der anderen: »*summó dolore*, nicht *dolóre summo*«. Wenn nun ausserdem versichert wird: »In dieser Umbrechung des Wortakzentes durch den Versakzent liegt der Reiz der gebundenen Rede« (S. 113), so scheint ja das Ritschlsche *quoad eius fieri posset* vollends auf den Kopf gestellt zu werden.

Fr. Vollmer, *Römische Metrik* (1923) S. 8, passt ein Lehrsatz wie der eben zitierte ganz in den Kram: »Hervorgehoben sei hier nur«, so bemerkt er bei einem kurzen Hinweis auf Marx' Beobachtungen, »dass bei bestimmten Wortkomplexen zu Beginn des Verses das Streben nach Verletzung des Wortakzentes deutlich hervortritt.« Andererseits ist Marx' — von Vollmer als »sehr wichtig« bezeichnetes — Gesetz auch tiefer Skepsis begegnet. So mündet H. Drexlers ausführliche Besprechung in der *Philol. Wochenschr.* 1924, nach allerlei grundsätzlichen Einwänden gegen Marx' gewiss nicht sehr methodisches Verfahren, Sp. 42 in das Geständnis, dass er »auf die schliessliche Frage, was denn an den Marxschen Aufstellungen ist, keine rechte Antwort geben kann.« Überaus misstrauisch äussert sich W. Kroll, *Glotta* 14 (1925) S. 293 ff., schroff ablehnend E. Kalinka, *Burs. Jahresber.* 257 (1937) S. 100. Es sei nur noch notiert, dass Ed. Fraenkel, *Iktus und Akzent im lateinischen Sprechvers* (1928), bei seiner doch besonders eingehenden Behandlung des Senar-anfangs sich eine Auseinandersetzung mit Marx erspart hat.

Der Gedanke an eine Nachprüfung der betreffenden Regel an dem gesamten in Betracht kommenden Versmaterial — dessen Löwenanteil ja auf die Komiker entfällt — liegt mir im Augenblick fern. Der gegenwärtige kleine Artikel hat es nur mit den 1970

Senaren des Phaedrus zu tun. Es soll im folgenden untersucht werden, welchen Stellungstypus dieser bevorzugt hat, wenn er die Wahl frei hatte zwischen 1) *sūmmō dōlōrē* und *dōlōrē sūmmō*, 2) *sūmmōs dōlōrēs* und *dōlōrēs sūmmōs*, 3) *sūmmō clāmōrē* und *clāmōrē sūmmō*, 4) *sūmmōs clāmōrēs* und *clāmōrēs sūmmōs*. Nach den Initialen der Wörter Spondeus, Amphibrachys, Bakcheus, Palimbakcheus und Molossus bezeichne ich diese metrischen Kombinationen als SA und AS, SB und BS, SP und PS, SM und MS. Auflösungen werden nicht besonders vermerkt (so dass z. B. *alium rogantes* als SB zählt). Von der Marxschen Methode entfernt sich die hier benutzte indes nicht nur durch die Scheidung des Amphibrachys vom Bakcheus und des Palimbakcheus vom Molossus,<sup>1</sup> sondern auch dadurch, dass wir bei der Frage nach der Möglichkeit einer Umstellung durchweg vom Verse als Ganzem ausgehen und somit die Fälle unberücksichtigt lassen, in welchen metrische Gründe keine Umstellung zulassen (wie etwa bei Phaedrus I 2, 5 *arcem tyrannus occupat Pisistratus*, wo die Stellung *tyrannus arcem occupat* einen Hiatus ergäbe).

Es handelt sich also um Verse, in denen eine andere Stellung als die vom Dichter gewählte in metrischer sowie in sprachlicher Hinsicht möglich wäre. Damit ist freilich nicht gesagt, dass diese andere Stellung auch in stilistisch-rhetorischer Hinsicht der im Text befindlichen gleichwertig sein müsste. Man nehme etwa eine Stelle wie IV 10, 2 *propriis repletam vitii post tergum dedit, / alienis ante pectus suspendit gravem* (sc. *peram Iuppiter*). Das Tonwort *propriis* hat hier seinen natürlichen Platz an der Spitze des Verses (vgl. *alienis*): die an sich denkbare Stellung *repletam propriis* wäre weniger angemessen. Es könnte also methodisch richtig erscheinen, alle dergleichen Fälle auszuschneiden; und doch, wollte man damit beginnen, so stünde man bald Beispielen gegenüber, wo die Entscheidung, ob eine andere Stellung ebenso 'natürlich' und 'passend' wäre wie die von Phaedrus gewählte, mehr oder minder subjektiv ausfallen müsste (oder sich nur auf Grund äusserst spinöser Einzeluntersuchungen treffen liesse) — ganz abgesehen davon, dass das

<sup>1</sup> Man wird sich hoffentlich nicht daran stossen, dass das vergleichende Prinzip hie und da zu einer Uneigentlichkeit rein formeller Art nötigt, indem z. B. unter SB auch ein Vers wie *paucis diebūs interpositis provolat* aufgeführt wird; das Wesentliche ist nicht die Quantität der vor der Zäsur stehenden Silbe an sich, sondern die Möglichkeit einer Umstellung zu BS (*diebūs paucis*).



Material durch eine versuchte Beschränkung dieser Art allzusehr zusammenschrumpfen würde. Wir halten uns demnach an die Verse, in denen eine Umstellung, grob gesprochen, sprachlich (sowie metrisch) möglich ist. Wenn auch die Methode an sich keineswegs vollkommen ist, so dürfte sie doch unseren besonderen Zwecken vollauf genügen.

Bevor wir die Untersuchung des Phaedrus in Angriff nehmen, empfiehlt es sich, einen Blick auf die Verhältnisse im Trimeter zu werfen. Dass in diesem — von Marx nicht berücksichtigten — Metrum der zweite Fuss nur jambische Bildung verträgt, bedeutet, dass hier keine anderen umstellbaren Kombinationen als SA und AS in Betracht kommen. Wie verfährt nun etwa Horaz bei der Wahl zwischen beiden? Da die Epoden nur etwa 275 Trimeter enthalten, erwarten wir von vornherein keine sehr grosse Anzahl transponibler Fälle. Bemerkenswert ist immerhin, dass SA sich bloss einmal findet:

17, 32 *Nessi cruore, nec Sicana fervida,*

während die umgekehrte Stellung mehrmals vorkommt:

2, 63 *videre<sup>2</sup> fessos vomere inversum boves*

3, 1 *parentis olim siquis impia manu*

8, 1 *rogare longo putidam te saeculo*

9, 5 *sonante mixtum tibiis carmen lyra*

9, 9 *minatus urbi vincla, quae detraxerat*

17, 5 *refixa caelo devocare sidera*

17, 17 *volente Circa membra. tunc mens et sonus*

17, 20 *amata nautis multum et institoribus.*

Besonders in den letzten vier Fällen stand der Stellung SA anscheinend durchaus nichts im Wege (jedenfalls sind die Wörter *minatus, refixa, volente, amata* kaum stärker betont als *urbi, caelo, Circa, nautis*; z. T. eher umgekehrt); es scheint aber, als ob Horaz mit Marx' Regel nicht vertraut wäre. Da indes das Material zu klein ist, um eigentliche Schlussätze zu ermöglichen, wollen wir es mit den Senecatragödien versuchen.

<sup>2</sup> Anapher: vgl. v. 62 *ovis / videre properantis domum.*

Hier die im *Hercules Furens* (Peiper-Richters Ausgabe) notierten Beispiele für umstellbares SA und AS — mit einer Bitte an den Leser, sich über die leider etwas knappe Zitierungsweise nicht zu ärgern.<sup>3</sup>

SA        81 *tellus gigante Doris excusso tremens*  
 108 *magno furore percitus, vobis prius*  
 121 *tandem favebo. scelere perfecto licet*  
 418 *thalamos tremesco.*<sup>4</sup> *capta nunc videor mihi*  
 680 *placido quieta labitur Lethe vado*  
 904 *tectam virente*<sup>5</sup> *cuspidem thyrsos gerens*  
 1144 *video cruenta corpora. an nondum exiit*

AS        44 *nocere iuveni? nempe pro telis gerit*  
 123 *movenda iam-sunt*<sup>6</sup> *bella. clarescit dies*  
 210 *paratur hostis. antequam laetam domum*  
 237 *utrimque montes solvit ac rupto objice*  
 484 *bibere iustum sanguinem Busiridis*  
 510 *rogare quod-me deceat, ut primus cadam*  
 713 *tacente sacram devehens fluvio Styga*  
 796 *per-ora missus terna felices quoque*  
 815 *resumit animos victus et vastas furens*  
 823 *oborta nox-est, lumina in terram dedit*  
 935 *venena cessent, nulla nocituro gravis*  
 959 *petatur aether. astra promisit pater*  
 977 *profugit umbras Tityos ac lacerum gerens*

<sup>3</sup> Dies gilt auch für die übrigen Sammlungen. Selbstverständlich ist die stilistische Beurteilung der Wortstellung isolierter Verse z. T. unmöglich; da aber eine ausführliche Zitierung den Raum allzusehr in Anspruch nehmen würde, muss ich bitten, in Zweifelsfällen den näheren Textzusammenhang in den Ausgaben nachlesen zu wollen.

<sup>4</sup> In prosodischer Hinsicht wäre die Stellung *tremescō thalamos*, sowie im vorigen Vers *favebō tandem*, bei Seneca natürlich ganz einwandfrei. Vgl. übrigens R. Hartenberger, *De o finali apud poetas latinos*, Bonner Diss. 1911, S. 65 ff.

<sup>5</sup> Wenn das in A überlieferte *virenti* richtig sein sollte, scheidet das Beispiel natürlich aus.

<sup>6</sup> Die (von Marx abweichende) Berücksichtigung spondeischen und amphibrachischen Wörtern entsprechender Kombinationen, wie *iam sunt*, bzw. *per ora*, wird nichts schaden.

- 1048 *datura moles. vivis an leto dedit*  
 1146 *oberrat oculis turba feralis meis*  
 1161 *perempta coniunx. quis Lycus regnum obtinet*  
 1244 *referte manibus tela. si remanet furor*  
 1274 *movere fletu. surge et adverso impetu*

Einen besonderen stilistischen Kommentar zu jedem einzelnen SA und AS wird man hoffentlich nicht erwarten — ein solcher würde viel zu weit führen und übrigens auch kaum sehr ergiebig sein. Halten wir uns getrost an die blosse Statistik, laut welcher AS deutlich vorherrscht. Das ist nun bemerkenswerterweise nicht nur im *Hercules Furens*, sondern in sämtlichen Senecatragödien (die m. E. allerdings unechte *Octavia* mit einbegriffen) der Fall. Die Dominanz dieser Stellung gegenüber der anderen ist bald mehr, bald weniger markiert, vorhanden ist sie aber in allen zehn Stücken. Eine Buchung des gesamten Materials dürfen wir uns ersparen; es sei nur in aller Kürze erwähnt, dass das ganze Tragödienkorpus ca. 215 Beispiele von AS und ca. 125 von SA aufweist.<sup>7</sup> D.h.: mit seiner ziemlich klaren Tendenz zur Begünstigung jener Stellung spricht Seneca der von Marx aufgestellten Regel Hohn.

Nun hat dieser freilich gar nicht behauptet, dass sein Gesetz auch für den Trimeter verbindlich sei; auf der Hand liegt es aber, dass unser Vergleich mit diesem *Metrum* das Gesetz (wenigstens soweit es sich um die Spezialfälle SA:AS handelt) in einem nicht eben

---

<sup>7</sup> Eine ganz genaue Berechnung ist aus verschiedenen Gründen schwierig und übrigens ziemlich gleichgültig. — Bei der Exzerpierung wurde selbstverständlich Senecas besonderen prosodischen Gewohnheiten Rechnung getragen (weshalb z. B. Fälle wie *sparsus cruore*, das sich nicht gegen *cruorē sparsus* vertauschen lässt, ausschieden). — Den Textkritiker mag es interessieren, dass die — wie besonders nach den wichtigen Forschungen G. Carlssons feststeht — von den modernen Editoren sehr unterschätzte A-Klasse in vier einschlägigen Fällen eine vom Hauptzeugen *Etruscus* abweichende Stellung aufweist:

- Phoen. 171 *perire volui — debitum tandem exige*  
 Med. 761 *coacta messem vidit hibernam Ceres*  
 Phaedra 585 *terrae repente corpus exanimus accidit*  
 Oed. 376 *rigore tremulo debiles artus micant*

Die in A überlieferten Stellungen *volui perire*, *messem coacta*, *repente terrae* und *tremulo rigore* lassen sich kaum ohne weiteres abweisen. An einer sicheren Entscheidung über das Richtige wird man wohl allerdings verzweifeln müssen.

günstigen Lichte erscheinen lässt. Von vornherein ist es wenig begreiflich, wieso eine Regel, die im streng gebauten Trimeter des Horaz und des Seneca viel öfter verletzt als befolgt wird, für den Senar gelten sollte. Besteht doch, was das erste Hemistichium betrifft, der einzige prinzipielle Unterschied zwischen beiden Versmassen darin, dass die im Trimeter stets reine zweite Senkung im Senar rein oder unrein sein darf, und dieser Unterschied vermag ja nichts zu erklären. Folglich müsste man sich die Sache wohl so vorstellen, dass die fragliche Regel — gesetzt dass sie den Tatsachen entspricht — entweder zeitlich oder durch das individuelle rhythmische Empfindnis der Komiker, des Phaedrus und übriger Senardichter bedingt würde; was allerdings recht befremdend klingt. — Von iktologischem Gesichtspunkt aus entsteht ja ausserdem eine höchst kuriose Lage, wenn bei den Senardichtern mit ihrem so oft behaupteten Streben, Wort- und Versakzent in Einklang zu bringen, akzentwidriges *summó dolore* regelrecht sein soll, bei einem Seneca hingegen, dem wohl niemand ein derartiges Streben zuschreibt und den z. B. Fraenkel als Folie zu den Komikern heranzieht, akzentgemässes *dolóre summo* erwiesenermassen beliebter ist als die umgekehrte Stellung . . . Was nun Seneca angeht, so sei hier nur kurz bemerkt, dass sein oben festgestelltes Verhalten m. E. durchaus nichts für eine Neigung zur Beobachtung des Wortakzentes beweist. Eher handelt es sich um eine Tendenz, dem Vers, ceteris paribus, lieber einen weiblichen Einschnitt (Trithemimeres) als einen männlichen zu geben.

Und jetzt zur Untersuchung des Phaedrus. Es sei nur vorbemerkt, dass der Exzerpierung der Oxforder Text Postgates v. J. 1919 zugrunde liegt und dass einige in kritischer Hinsicht ganz unsichere Verse beiseite gelassen worden sind. Sollte — was höchst wahrscheinlich ist — mir dieser oder jener umstellbare Fall versehentlich entgangen sein, so vermag das, wie ich kaum zu betonen brauche, an den nachzuweisenden Prinzipien durchaus nichts zu ändern.

Um an die Bemerkungen über den Trimeter unmittelbar anzuknüpfen, machen wir den Anfang mit der Konkurrenz SA:AS.

- |    |      |   |                                     |
|----|------|---|-------------------------------------|
| SA | I    | 5, 4                                    | socii fuere cum leone in saltibus   |
|    |      | 8, 5                                    | magno dolore victus coepit singulos |
| II | 2, 9 | calvus repente factus est. nam funditus |                                     |

- 2, 10 canos puella, nigros anus evellerat  
 3, 2 tinctum cruore panem misit malefico  
 6, 17 impar duabus, occidit tristi nece  
 7, 2 unus ferebāt fiscos cum pecunia  
 8, 3 caeco timore proximam villam peti  
 8, 28 dominum videre plurimum in rebus suis  
 III 2, 19 illis revertor hostis qui me laeserunt  
 IV 2, 15 alter similiter, deinde perit et tertius  
 13, 9 postquam labare coepit paenitentia  
 20, 1 vulpes cubile fodiens dum terram eruit  
 25, 33 vati dedisse vitam mercedis loco  
 V 2, 2 unus profugit, alter autem restitit  
 5, 1 prono favore labi mortales solent  
 A<sup>8</sup> 5, 4 saxum labore summo, quod de vertice  
 11, 5 multo fuere vires maiores meae  
 14, 12 quaestum referre, stabat portae in limine  
 17, 8 sero dolore fata deflesset sua  
 18, 5 tuto querella quia apud te deponitur  
 26, 7 quaeso, bubulce, numquid huc venit lupus?  
 28, 11 vellent carere, tuti posthac viverent  
  
 AS I 3, 10 redire maerens coepit ad proprium genus  
 13, 4 comesse vellet, celsa residens arbore  
 19, 9 cubile coepit. si mihi et turbae meae  
 II 4, 17 dolosa tuto condidit sese cavo  
 III 16, 12 sonare citharam quos putes Apollinis  
 17, 9 oliva nobis propter fructum est gratior  
 19, 2 parare cenam iussus est maturius  
 IV 6, 10 capacis alvi mersit Tartareo specu  
 6, 13 minuta plebes facili praesidio latet  
 11, 4 repente vocem sancta misit religio  
 15, 1 rogavit alter, tribadas et molles mares  
 25, 22 repente duo-cum iuvenes sparsi pulvere  
 25, 29 ruina camarae subito oppressit ceteros  
 V 4, 5 libenter istum prorsus appeterem cibum  
 A 11, 8 ferendus esses, arte si te diceres

---

<sup>8</sup> A = Appendix.

- 14, 15 *repente caelum Veneris misericordia*  
 14, 32 *quid-esset actum postquam populo innotuit*  
 17, 1 *premente partu scropha cum gemeret iacens*  
 22, 2 *rogare coepit, ne se domino proderet.*

Die Wortstellung I 13, 4 *comesse vellet* will Marx (S. 187; vgl. S. 141 f.) nach A 28, 11 *vellent carere* geändert wissen: es wäre nämlich »wenig glaublich, dass bare Willkür in den beiden Versen den Dichter bei der Wortstellung bestimmt habe, einmal die eine und ein anderes mal die andere Wortstellung zu bevorzugen.« Warum sollte nicht ein Senardichter ein *vellet* ganz nach Belieben bald vor, bald hinter einen Infinitiv stellen dürfen, was doch jedem Prosaiker erlaubt ist? Dies nur als Beispiel für die Transpositionen oder anderweitigen Eingriffe, die Marx seiner Regel zuliebe massenweise unternimmt. Näher brauchen wir auf diese Art Textkritik nicht einzugehen, ebensowenig wie wir seine mehr oder minder eigentümlichen Exzeptionen erörtern wollen. Beweist doch ein einziger Blick auf die Listen, dass sich Phaedrus nicht im geringsten um jene Regel kümmert, sondern die eine Stellung ebenso gern gebraucht wie die andere (wenn auch SA zufällig durch ein paar Beispiele mehr vertreten ist). Die Wahl der Stellung kommt öfter darauf an, ob ein A-Wort oder ein S-Wort betont werden sollte; in zahlreichen Fällen ist sie anscheinend willkürlich.

Sodann die Alternativen SB und BS:

- SB I pr. 7 *fictis iocari nos meminerit fabulis*  
 2, 10 *ranae vagantes liberis paludibus*  
 2, 14 *parvum tigillum, missum quod subito vadi*  
 2, 22 *alium rogantes regem misere ad lovem*  
 2, 26 *fugitant inertes. vocem praecludit metus*  
 5, 1 *numquamst fidelis cum potente societas*  
 5, 3 *vacca-et capella-et patiens ovis iniuriae*  
 5, 6 *sic-est locutus partibus factis leo*  
 6, 6 *causam querellae. quaedam tum stagni incola*  
 9, 10 *simili querella fata deploras tua*  
 13, 7 *quantum decoris corpore et vultu geris*  
 18, 1 *nemo libenter recolit qui laesit iocum*  
 24, 6 *illi negarunt. rursus intendit cutem*  
 26, 1 *nulli nocendum, si quis vero laeserit*

- 26, 8 plenam lagonam posuit. huic rostrum inserens  
 27, 1 haec-res avaris esse conveniens potest  
 27, 9 fertur locutus: 'o canis, merito iaces'  
 28, 8 vulpes ab-ara rapuit ardentem facem  
 30, 1 humiles laborant, ubi potentes dissident
- II 1, 10 silvas petivit, homini ut accessum daret  
 4, 2 feles cavernam nanta in media pepererat  
 5, 3 gratis anhelans, multa agendo nil agens  
 5, 7 Caesar Tiberius cum petens Neapolim  
 6, 7 venit per-auras cornix, et propter volans  
 6, 12 altis ab-astris duram inlidat corticem  
 7, 1 muli gravati sarcinis ibant duo  
 7, 14 magnae periculo sunt opes obnoxiae  
 8, 10 spatium diei noctis excipiunt vices  
 8, 15 bubus quietis agere coepit gratias  
 9, 8 quodsi labori faverit Latium meo  
 9, 9 plures habebit quos opponat Graeciae
- III pr. 1 Phaedri libellos legere si desideras  
 pr. 9 quae-me soluto pectore ad studium vocent  
 pr. 12 reddas amicis tempora, uxori vaces  
 pr. 13 animum relaxes, otium des corpori  
 pr. 26 docto labori dulce praeponens lucrum  
 2, 12 paucis diebus interpositis provolat  
 4, 2 inter reliquas merces atque opsonia  
 12, 5 olim redisses ad splendorem pristinum  
 15, 15 cuius potestas nulla in gignendo fuit  
 17, 4 pinus Cybebae, populus celsa Herculi  
 19, 11 sensit profecto se hominem non visum seni  
 ep. 32 qui-sint, requiris? apparebunt tempore
- IV pr. 14 quartum libellum cum vacaris perleges  
 1, 4 Galli Cybebes circum in quaestus ducere  
 1, 5 asinum solebant, baiulantem sarcinas  
 4, 5 rediit ad-hostem laetus. hunc telis eques  
 7, 3 parva libellum sustine patientia  
 7, 7 pinus bipenni concidisset Thessala  
 7, 15 illinc per-artus fratris explicuit fugam  
 10, 2 propriis repletam vitiis post tergum dedit  
 12, 3 caelo receptus propter virtutem Hercules

- 16, 1 barbam capellae cum impetrassent ab Iove  
 17, 6 ferri secundis tuta coepit flatibus  
 17, 8 factus periculo sic gubernator sophos  
 18, 11 totam timentes concacarunt regiam  
 20, 24 caelum fatigas sordido periurio  
 22, 17 nudos relinquunt. forte Clazomenae prope  
 24, 16 aras frequentas? nempe abigeris cum venis  
 25, 2 dixi superius: quantus nunc illis honos  
 25, 32 omnes scierunt numinum praesentiam  
 V 1, 6 tacite gementes tristem fortunae vicem  
    3, 1 calvi memordit musca nudatum caput  
    4, 12 paucis temeritas est bono, multis malo  
    6, 5 superum voluntas favit. sed fato invido  
    7, 24 di-sunt locuti more translaticio  
    7, 36 Princeps ligato crure nivea fascia  
    8, 1 cursu volucris pendens in novacula  
    8, 2 calvus comosa fronte nudo corpore  
 A 1, 1 vulpem rogabat partem caudae simius  
    3, 4 quaestus placebāt alteri meretricius  
    3, 14 nares replevīt umor, ut fieri solet  
    4, 1 olim Prometheus saeculi figulus novi  
    4, 14 mirans Prometheus tantam similitudinem  
    4, 15 propriae videri voluit artis gloriam  
    5, 10 urnis scelestas Danaides portant aquas  
    5, 14 tristi renatum suggerens poenae iecur  
    6, 4 tripodes moventur, mugit adytis religio  
    6, 6 voces resolvīt icta Pytho numine  
    8, 3 famam cinaedi traxerat certissimi  
    10, 6 quidam iuvenco vetulum adiungebat bovem  
    13, 8 horum reliquias nequis posset tollere  
    13, 16 paulum reclusis foribus miles prospicit  
    13, 20 sollers acumen mille causas invenit  
    14, 2 vicit locuples genus et formam pauperis  
    14, 5 maerens propinquos contulit se in hortulos  
    14, 16 ventis movetūr; intonat mundi fragor  
    14, 30 quaerunt parentes per praeconem filiam  
    16, 1 feles habebat gallus lepticarios  
    18, 1 servus profugiens dominum naturae asperae



- 18, 6 plagrae supersunt, desunt mihi cibaria  
 19, 6 lacrimis obortis: ite felices, ait  
 21, 1 quidam per-agros devium carpens iter  
 23, 1 serpens lacertam forte aversam prenderat  
 24, 4 poenas dedisses. illa contra pessima  
 27, 6 iuvenis recordans, quotiens deceptus foret  
 28, 2 Graeci loquaces quem dixerunt castorem  
 30, 9 propter quietos mores et vitam probam
- BS II 2, 7 capillos homini legere coepere invicem  
       4, 20 pavorem simulans prospicit toto die  
 III 10, 9 maritus quidam cum diligeret coniugem  
 IV 18, 26 reclamant omnes vindicandam iniuriam  
 A 4, 18 modesto gressu sancta incessit Veritas

Hier scheint es ja, als sollte die Marx-Vollmersche Lehre von systematischer Verletzung des Wortakzents eine glänzende Rehabilitierung gefunden haben! Jedenfalls hat sich die statistische Lage gänzlich verschoben: einem Hundert von SB-Fällen stehen nur fünf Beispiele von BS gegenüber. Der naheliegende und an sich gewiss berechnete Einwand, dass in jenen Fällen die alternative Stellung, wenn auch metrisch und grammatisch durchweg möglich, in rein stilistischer Hinsicht z. T. kaum so gut wäre wie die von Phaedrus gewählte, braucht uns nach dem oben ein für allemal Bemerkten nicht zu stören; für uns kommt es hauptsächlich auf sehr handgreifliche statistische Differenzen an, und namentlich bei einer Proportion wie 100: 5 hätte es keinen Zweck, viele Worte über stilistisches Detail zu verlieren. — Die textkritischen Operationen, die Marx empfohlen hat, um die Abweichungen mit seiner eisernen Regel in Einklang zu bringen, lassen wir auch diesmal unberücksichtigt. Die Möglichkeit, dass in den fraglichen Fällen das spondeische (bzw. anapästische) Wort an den falschen Platz geraten sein könnte, soll im Hinblick auf die bekanntlich sehr unzuverlässige Überlieferung der Fabeln bereitwillig zugestanden werden, bei diesem Zugeständnis aber muss es aus methodischen Gründen bleiben. Übrigens sind die Ausnahmen durchaus nicht zahlreicher, als dass man ein 'Gesetz' konstatieren darf.

Wie kommt es nun, dass derselbe Phaedrus, der sich in puncto

SA:AS indifferent gezeigt hat, mit so erstaunlicher Treue SB vor BS bevorzugt? Das Problem ist einfach genug, denk' ich: die Stellungen *sūmmō dōlōrē* und *dōlōrē sūmmō* ergeben beide einen reinen Jambus im zweiten Fusse; so auch *sūmmōs dōlōrēs* — aber nicht *dōlōrēs sūmmōs*. Daher die Regellosigkeit betreffs SA:AS und die fast konsequente Wahl von SB, wo auch BS möglich war.

Allerdings scheint dies mit unserer Kenntnis des lateinischen Senars kaum zu harmonieren: die zweite Senkung ist ja anerkanntermassen anceps. — Gelegentlich des aus Volcarius Sedigitus bekannten Septenaranfangs *Poenico bello secundo* (nicht *bello Poenico secundo*) bemerkt Marx S. 114: »Die Annahme, dass hier am Versanfang eine Art von Rücksichtnahme auf das Gesetz der Griechen, das an dieser Stelle des Septenars einen reinen Jambus fordert, zu erkennen wäre, wird schon durch die Erwägung, dass diese Rücksichtnahme im jambischen Senar nirgendwo in entsprechender Weise zu beobachten ist, zurückgewiesen.« Hier hat Marx einen grundlegenden und für seine Theorie verhängnisvollen Irrtum in Worte gekleidet. Die landläufige Auffassung, dass eine Neigung, die zweite Senkung des Senars rein zu halten, sich nirgendwo beobachten lasse, wird nämlich durch die Praxis des Phaedrus u. a. sehr handgreiflich widerlegt.

Wenn die oben gegebene Erklärung der auffallenden Begünstigung von SB auf Kosten von BS zutrifft, müssen wir von vornherein erwarten, dass Phaedrus umgekehrt PS den Vorzug gibt vor SP. Wir beginnen diesmal mit der ersterwähnten Stellung.<sup>9</sup>

- PS I 1, 11 respondit agnūs: 'equidem natus non eram'  
 2, 11 clamore magno regem petiere ab Iove  
 2, 25 corripere coepit singulas. frustra necem  
 7, 4 Fortuna tribuit, sensum communem abstulit  
 10, 8 dixisse fertur simius sententiam  
 11, 1 virtutis expers, verbis iactans gloriam  
 11, 4 contexit illum frutice et admonuit simul  
 13, 13 virtute semper praevalet sapientia  
 15, 6 suadebat asino fugere, ne possent capi

<sup>9</sup> Unberücksichtigt lassen wir Fälle wie III 10, 60 *brevitate nimia quoniam quosdam offendimus*, weil Phaedrus, wie man längst erkannt hat, niemals zwei Anapäste hintereinander hat (*nimia brevitare*).

- 16, 1 fraudator homines cum advocat sponsum improbos  
 21, 3 defectus annis et desertus viribus  
 25, 1 consilia qui-dant prava cautis hominibus  
 28, 2 vindicta docili quia patet sollertiae  
 29, 1 plerumque stulti, risum dum captant levem
- II 8, 17 respondit unus: 'salvum te cupimus quidem'  
 8, 23 stramenta desunt. tollere haec aranea
- III pr. 56 Threissa cum-gens numeret auctores deos  
 pr. 63 candore noto reddas iudicium peto  
 2, 6 misere panem ut sustineret spiritum  
 3, 14 Aesopus ibi-stans, naris emunctae senex  
 3, 15 natura numquam verba cui potuit dare  
 7, 8 praestare domino si par officium potes  
 7, 27 regnare nolo, liber ut non sim mihi  
 10, 31 sopita primo quae nil somno senserat  
 16, 8 accensa magis-est. noctua ut vidit sibi  
 16, 11 dormire quia-me non sinunt cantus tui  
 ep. 15 languentis aevi dum sunt aliquae reliquiae  
 ep. 21 proclivis ultro cum sis misericordiae
- IV 1, 3 persequitur illum dura fati miseria  
 5, 12 centena matri conferant sestertia  
 7, 9 fabricasset Argus opere Palladio ratem  
 7, 19 Aegea Minos classe perdomuit freta  
 9, 5 devenit hircus sitiens in eundem locum  
 12, 6 avertit oculos. causam quaesivit pater  
 17, 3 vexata saevis navis tempestatibus  
 18, 2 meliora vitae tempora oratum suae  
 22, 18 antiqua fuit-urbs, quam petierunt naufragi  
 24, 2 conferre nostris tu potes te laudibus  
 25, 23 sudore multo diffluentes, corpore
- V pr. 9 Invidia mordax quam bonis praesentibus  
 3, 13 illum esse quavis dignum poena iudico  
 5, 32 pervellit aurem vero, quem celaverat
- A 2, 6 cornicis aevum, gloriam tauri trucis  
 2, 13 fatalis annos decurramus temporis  
 3, 12 barbatus infans ecce vagitus ciet  
 8, 27 prodire contra. qui mirante exercitu  
 8, 33 turpe-illud imitans ius iurandum militis

- 9, 13 risisse Iuno dicitur Veneris iocos  
 12, 3 sonuere tactae. bella res sed mehercules  
 13, 18 correptus animus ilico succenditur  
 14, 18 lux-rapitur oculis, et simul vis grandinis  
 14, 19 effusa trepidos passim comites dissipat  
 14, 20 sibi-quemque cogens petere praesidium fuga  
 24, 1 odiosa cornix super ovem consererat  
 ep. 2 nequitia pariter laudat et frugalitas

- SP I 14, 18 quorum stultitia quaestus impudentia est  
 22, 11 quorum privata servit utilitas sibi  
 II pr. 13 cuius verbosa ne sit commendatio  
 III 10, 47 quodsi delata perscrutatus crimina  
 IV 5, 17 quam ratione conferant pecuniam  
 21, 5 a me contendet fictum quovis pignore  
 25, 27 unum promorat vix pedem triclinio  
 A 16, 5 praedam portare iudices, non sarcinam

Auch hier erkennen wir eine auffallend starke Regelmässigkeit: der stattlichen Reihe von PS stehen nur ganz wenige Beispiele von SP gegenüber; und zwar hat es mit diesen fast ausnahmslos eine eigene Bewandnis: in den ersten fünf Fällen hat der Dichter eine Inversion von *quorum*, *cuius*, *quodsi*, *quam* vermeiden wollen, im drittletzten (wo *a me* einem vorhergehenden *Aesopi ingenio* scharf gegenübergestellt wird) sowie im letzten hat die metrische Tendenz der rhetorischen weichen müssen.

Zweifellos berechtigt uns das Ergebnis des früheren Vergleiches von *summos dolores* und *dolores summos*, den eigentlichen Grund für den Vorrang von *clamore summo* vor *summo clamore* in dem Streben nach einer reinen zweiten Senkung zu suchen — nicht, mit Marx, in einem Streben nach Harmonie zwischen Wort- und Versakzent. Vielleicht meint jemand, dass eine (an sich hypothetische) Tendenz der letzterwähnten Art mit der primären Tendenz zusammengewirkt haben könnte. Ohne weiteres lässt sich diese Eventualität wohl kaum bestreiten, und wir wollen deshalb nachsehen, ob etwa eine Untersuchung der noch nicht behandelten Typen SM:MS zur Beleuchtung der Frage beitragen könnte. Da indes diese aus lauter Längen bestehenden Kombinationen für unsere Aus-

führungen über die zweite Senkung nur nebensächliches Interesse haben, beschränken wir uns hier auf das 5. Buch und die Appendix.

- SM V 7, 33 totum prosternit. plaudit inludens eques  
 A 4, 2 cura subtili Veritatem fecerat  
 8, 1 magni Pompeii miles vasti corporis  
 8, 16 unum de-nostriis provocabat barbarus  
 15, 6 quidvis efficies, cultum si deposueris  
 15, 16 flagris sum-caesus, verum quia dixi modo  
 17, 7 quodsi perfidiae se commisisset lupi  
 30, 7 grylli, scarabaei, locustarum copia
- MS V 1, 13 veniebat gressu delicato et languido  
 4, 11 maiorem turbam punitorum reperies  
 5, 4 facturus ludos dives quidam nobilis  
 5, 11 dispersus rumor civitatem concitat  
 9, 13 monstrabat vitulus, quo se pacto flecteret  
 10, 9 quod-fuimus lauda, si iam damnas quod sumus  
 A 8, 6 avertit mulos. factum rumor dissipat  
 10, 3 verberibus servos afficiebat plurimis  
 12, 6 divinis aures oblectasset cantibus  
 13, 9 custodes dantur milites cadaverum  
 13, 10 monumentum iuxta, mulier quo se incluserat  
 13, 27 turbatus miles factum exponit mulieri  
 14, 23 procurrunnt pueri, pulchram adspiciunt virginem  
 16, 4 istorum vultus namque si consideres  
 26, 9 demonstrat nictu partem. venator citus  
 29, 1 papilio vespam prope volantem viderat  
 30, 10 respondit cantrix: 'tu quidem bene praedicas'

Der Vergleich ergibt diesmal ein wenig klares Bild. Unbestreitbar stellt SM das recht viel kleinere Kontingent, wie auch die Wahl dieser Stellung in der Mehrzahl der Fälle — doch kaum z. B. A 4, 2 *cura subtili* oder 30, 7 *grylli, scarabaei* — stilistisch bedingt zu sein scheint; eine Regel: *clamores summos*, nicht *summos clamores*, lässt sich aber offenbar schwerlich konstatieren. Eher eine Tendenz — welche indessen m. E. eine Rücksichtnahme auf den Wortakzent nicht zu beweisen vermag: es lässt sich auch denken, dass der

weibliche Einschnitt den schwerfälligen spondeischen Rhythmus ein wenig flüssiger macht. Ausserdem fragt man sich vergeblich, wieso der Akzent gerade hier, wo sich in beiden Fällen eine unreine zweite Senkung ergibt, berücksichtigt werden sollte; bei den Alternativen *summo dolore* und *dolore summo*, die alle beide eine reine Senkung liefern, hat sich ja Phaedrus durchaus nichts um ihn gekümmert.

Die oben offen gelassene Möglichkeit, dass bei der Bevorzugung von PS (*clamore summo*) vor SP (*summo clamore*) absichtliche Beachtung des Wortakzentes mit im Spiele sein könnte, wird man demnach sehr bezweifeln müssen. Die soeben vermutete Wirkung der weiblichen Zäsur hingegen mag natürlich auch hier eine gewisse Rolle gespielt haben, das Primäre aber ist zweifellos die Neigung, den zweiten Fuss lieber jambisch als spondeisch zu bilden. Diese für die Geschichte des Senars — sowie für die Textkritik — nicht ganz bedeutungslose Neigung wollen wir noch etwas weiter verfolgen.

Der erste Halbvers kann beispielsweise *et voce clara* oder *et clara voce* lauten. Sehen wir nach, wie Phaedrus hier verfährt — also in den Fällen, wo er hinter ein einsilbiges (oder pyrrhichisches) Wort am Versanfang ein trochäisches und ein spondeisches Wort oder umgekehrt ein spondeisches und ein trochäisches stellen konnte. Hier die transponiblen Beispiele der ersterwähnten Stellung (die Auflösungsformen natürlich mit einbegriffen):

- I 6, 7 'nunc' inquit 'omnes unus exurit lacus'
- 24, 8 quis maior essët. illi dixerunt bovem
- II 3, 5 hoc facere canibus, ne vos vivos devorent
- 4, 8 nam fodere terram quod vides cotidie
- 5, 9 quae, monte summo posita Luculli manu
- III pr. 3 ut liber animus sentiat vim carminis
- pr. 58 qui saxa cantu movit et domuit feras
- 2, 14 et cuncta vastans saevit irato impetu
- 6, 7 et lora frenis continet spumantibus
- 10, 51 nil spernat auris, nec tamen credat statim
- 15, 2 'stulte', inquit, 'erras. non est hic mater tua'
- ep. 10 nam vita mortì propior fit cotidie
- IV pr. 9 sed certa ratio causam scribendi dedit

- pr. 17 mihi parta laus-est, quod tu, quod similes tui  
 2, 6 frons prima multos, rara mens intelligit  
 4, 3 hinc orta lis-est. sonipes, iratus fero  
 7, 13 et regna Peliae scelere Medae iacent  
 7, 16 hic caede patria Peliadum infecit manus  
 20, 17 quid mente caeca miserum torques spiritum  
 22, 6 hoc genere quaestus postquam locuples factus est  
 24, 7 in capite regis sedeo cum visumst mihi  
 V 2, 10 nunc conde ferrum et linguae pariter futillem  
 5, 25 fit turba maior. iam favor mentes tenet  
 7, 1 ubi vanus animus, aura captus frivola  
 7, 6 is forte ludis (non satis memini quibus)  
 7, 7 dum pegma rapitur, concidit casu gravi  
 A 8, 20 et voce molli: 'licet?' eum vero eiici  
 13, 13 quae forte dominae tunc adstibat suae  
 13, 28 at sancta virgo: 'non est quod timeas', ait  
 14, 18 lux rapitur oculis, et simul vis grandinis  
 14, 22 et voce magna sese venisse indicant  
 17, 3 se posse fungi dixit, promittens opem  
 19, 5 ut grata ludis redderent certamina  
 19, 9 ibi sorte tristi fata deflebo mea

Einige wenig interessante Fälle (wie II 8, 8 *at ille supplex: vos modo, inquit, parcite*, mit der guten alten Verbindung *at ille*) habe ich beiseite gelassen. — Sehr viel seltener ist die umgekehrte Stellung. Soweit ich sehe, kommen kaum mehr als folgende umstellbare Fälle in Betracht:

- I 11, 11 qui postquam caede fessus est, asinum evocat  
 II 5, 21 'heus', inquit dominus. ille enimvero adsilit  
 III 10, 41 quando ipsos error implicuisset criminis  
 15, 16 cur hac-sit potiōr quae iacentis miserita est  
 IV 18, 16 post aliquod tempus alios adscribi iubent

Wenigstens was die ersten zwei Verse angeht, ist die Wahl der in metrischer Hinsicht schlechteren Wortstellung begreiflich genug; die unmittelbare Verbindung *qui postquam* ist die übliche, und *inquit* wird bekanntlich in der klassischen Prosa so gut wie immer seinem Subjekte vorangestellt.

Genug über Wortstellungsalternativen — die öden Listen sind dem Leser vielleicht schon ein wenig auf die Nerven gegangen. Es sei mir nur noch erlaubt, an einem besonders handgreiflichen Beispiel zu demonstrieren, wie Phaedrus ausser der Wortstellung auch die Synonymik ausnutzt, um eine reine zweite Senkung zu gewinnen. Es handelt sich um die Wahl zwischen den Partikeln *et* und *que* in Fällen, wo sich die eine gegen die andere umtauschen lässt: *et māgnō rīsā* ~ *māgnōquē rīsā*. Der letztere Typus ist sehr reichlich vertreten:

- I 2, 3 frenumque solvit pristinum licentia  
 4, 4 aliamque praedam ab altero ferri putans  
 6, 8 cogitque miseram arida sede emori  
 9, 7 questuque vano clamitantem interficit  
 12, 6 crurumque nimiam tenuitatem vituperat  
 28, 4 nidoque posuit pullis, escam ut carperent  
 28, 9 totamque flammis arborem circumdedit
- II pr. 4 acuatque sese diligens industria  
 4, 24 felisque catulis largam praebuerunt dapem  
 7, 5 clarumque collo iactans tintinnabulum  
 7, 8 interque caedem ferro ditem sauciant  
 8, 7 hominumque tecto spiritum commiseris  
 8, 27 praedamque tollit. haec significat fabula  
 9, 2 servumque collocarunt aeterna in basi
- III pr. 59 Hebrique tenuit impetus dulci mora  
 3, 13 hominisque curam cura maiore adgravant  
 10, 17 stuproque turpi pollui famam domus  
 10, 35 Romamque pertraxerunt ad centumviros  
 10, 43 certumque fontem veritatis reppulit  
 15, 8 fraudatque natos lacte, ne desit mihi  
 15, 17 dulcemque sponte praestat benevolentiam  
 18, 8 pictisque plumis gemmeam caudam explicas  
 18, 13 omnesque propriis sunt contentae dotibus

Für die übrigen Bücher begnüge ich mich mit einer Angabe der Fundstätten: IV pr. 19. 7, 18. 7, 20. 9, 12. 11, 2. 17, 7. 18, 23. V 2, 5. 5, 21. 7, 31. 7, 37. A 8, 29. 13, 19. 14, 17. 20, 6.

Insgesamt etwa 40 Verse, in denen man die Enklitika durch ein *et* am Versanfang ersetzen könnte, ohne das Metrum zu stören.



Machen wir sodann die umgekehrte Probe für *et*! Das Ergebnis ist recht mager:

- IV 5, 46 *et dictam matri conferent pecuniam*  
 24, 25 *et quorum virtus exhibet solidum decus*  
 A 3, 17 *et aliam ridens ipsa ridenda exstitit*

Die Wahl von *et aliam* statt *aliamque* (vgl. I 4, 4 oben) im letzten Beispiel erklärt sich wohl aus dem *studium variandi*: der unmittelbar vorhergehende Vers lautet *traxitque ad terram nasi longitudinem*. Übrigens ist *et dictam* im ersten Beispiel — vielleicht nicht ganz sichere — Konjektur für überliefertes *edictam*; IV 24, 25 fehlt mit zwei vorhergehenden Versen in NV.

Zurück zu unserm Ausgangspunkt! Soweit es sich um Phaedrus handelt (über die komplizierteren Verhältnisse in der Komödie äussere ich mich vorläufig nicht), wären wir mit dem Marxschen Quasi-Gesetz fertig. Bei der Analyse ist es ihm eigentümlich ergangen: durch die Vergleiche SM:MS und namentlich SA:AS widerlegt, wurde es durch die Vergleiche SB:BS und SP:PS — wenn auch nicht in seiner ursprünglichen Eigenschaft! — bestätigt. Demnach ist die eingangs zitierte These letzten Endes doch nicht genau so grundlos, wie man gemeint hat. Nur hat sich Marx den Weg zum Verständnis der Erscheinungen gänzlich verbaut, nämlich durch die vorgefasste Meinung, dass Phaedrus für die Art der zweiten Senkung gleichgültig sein müsse, sowie durch die Gleichsetzung des Amphibrachys mit dem Bakcheus und des Palimbakcheus mit dem Molossus. Die daraus hervorgesprossene, von Vollmer freudig begrüßte, Theorie von einer systematischen Beobachtung bzw. Verletzung des Wortakzents am Senaranfang entspricht den Tatsachen nicht.

»Über das Verhältnis von Wortakzent und Versrhythmus bei Phaedrus besteht noch keine volle Klarheit«, konstatiert Fr. Crusius, *Römische Metrik* (München 1929) S. 97. Wenigstens was den Versanfang betrifft, dürften die Dinge wohl nunmehr ziemlich klar liegen: ob der Akzent hier gewahrt wird oder nicht, ist dem Phaedrus einerlei (*dolore summo* und *summo dolore*); die scheinbar gewollte Wahrung in gewissen Fällen (*clamore summo*) und Verletzung in anderen Fällen (*summos dolores*) erklärt sich in allem Wesentlichen

aus der Neigung, den zweiten Fuss lieber jambisch als spondeisch zu gestalten.<sup>10</sup>

Wie man sich auch grundsätzlich zur Iktusfrage stellen mag: es liegt auf der Hand, dass iktologische Betrachtungen, die diese rein metrische Tendenz ausser acht lassen, von vornherein Bedenken erregen müssen. So konstatiert Fraenkel in dem historischen Ausblick am Ende seines schon oben zitierten Buches, dass sich bei Phaedrus der Iktus »der alten strengen Normierung« entwöhnt habe; der Hauptgrund dafür wäre »die unglaublich scharfe Pointierung, auf die er überall bedacht ist« (S. 337), was sodann an mehreren Beispielen von Endiktierung gerade im ersten Fusse demonstriert wird — ohne dass ein Wort über die bedeutsame Neigung zu einer reinen zweiten Thesis fiel. — Kurz nachher (S. 340 f.) besprochen wird »der amüsante Versuch einer Erneuerung der altlateinischen Senartechnik, den Ausonius mit seinem *Ludus septem sapientium* unternommen hat.« Wie mir eine Untersuchung zeigte, weisen von diesen 212 Versen nicht weniger als 87 % eine reine zweite Senkung auf, und bereits dieser Umstand bekundet wohl das wenig Zweckmässige des von Fraenkel angestellten Vergleiches mit der Iktierung der Komiker — bei denen, verschiedenen Stichproben nach zu urteilen, der entsprechende Prozentsatz durchschnittlich etwa 35 zu sein scheint. Um Senare im eigentlichen, altlateinischen Sinne handelt es sich bei Ausonius demgemäss nicht; besser spricht man von Trimetern, die sich dann und wann einen Spondeus (oder Anapäst) im zweiten Fuss gestatten.<sup>11</sup>

Derart weit wie Ausonius geht freilich Phaedrus im Streben nach einem 2. Jambus nicht; ja nicht einmal so weit wie Cicero, dessen zwei umfangreichste Proben für Übersetzungen aus griechischen Dramen, *Tusc. II* 20 ff. und 23 ff., 73 Senare und darunter 51 (d. h. 70 %!) mit einem Jambus an dieser Versstelle enthalten<sup>12</sup>: ein

<sup>10</sup> Etwas problematisch bleibt nur der Grund der (oben ganz summarisch behandelten) Tendenz, den Kombinationstypus *clamores summos* vor *summos clamores* zu bevorzugen. — Ein Kapitel für sich ist die gänzliche Vermeidung von Iktierungen wie *vulnēra parare* und *nostēr agitabat*.

<sup>11</sup> Weniger streng behandelt Ausonius den 4. Fuss, der nur in 70 % der Fälle reine Senkung aufweist.

<sup>12</sup> Zur Erklärung des im Vergleich zu Plautus und Terenz sehr hohen Prozentsatzes genügt ein Hinweis auf die Kürzung gewisser in der Komödie noch langer Endsilben selbstverständlich nicht.

weiterer Beweis für die Grundlosigkeit der Auffassung, dass eine gewisse Rücksichtnahme auf die Quantität der zweiten Senkung sich in der lateinischen Senardichtung »nirgendwo« nachweisen lasse. Eine summarische Statistik für das erste Buch der Fabelsammlung (351 Verse) lehrt, dass der 2. Fuss in 59 % der Fälle jambisch (oder tribrachisch) gebildet ist. Es mag demnach so aussehen, als hätte sich Phaedrus ziemlich wenig um die Art dieser Senkung gekümmert. In Wirklichkeit kümmert er sich, wie wir gesehen haben, unter gewissen Umständen sehr viel darum, nämlich in den Fällen, wo er mit Hilfe der Wortstellung (oder eines *-que* statt eines *et*) mühelos eine Kürze gewinnen konnte. In der Tat handelt es sich hier um eine Art 'Gesetz': die Wörter dürfen i. a. nicht so gestellt werden, dass eine unreine 2. Thesis entsteht, falls sie sich durch eine andere, stilistisch ebenso angemessene, Stellung vermeiden lässt. Wenn auch der Spondeus im 2. Fuss ganz unbedenklich zugelassen wird (41 %): ein wenig besser ist jedoch der Jambus, und bemerkenswert ist die recht selten versagende Konsequenz, mit welcher der Dichter, unter den fraglichen Bedingungen, ihn zu erzielen strebt.

Ähnliche Stellungsgesetze, nach denen das metrisch Bessere so ziemlich konsequent vor dem an sich Tadellosen bevorzugt wird, sind in der lateinischen Verskunst zahlreich genug (wenn auch nur z. T. aufgedeckt). Man denke etwa an die merkwürdige Regelmässigkeit, mit der im Hexameter ein spondeisches Wort vor, nicht hinter, ein einsilbiges oder pyrrhichisches Wort gestellt werden zu pflegt in Fällen wie *dicat se iudice victum, totum sibi posceret orbem* (nicht *se dicat* und *sibi totum*).<sup>13</sup> — Derlei Stellungsregeln können auch rein stilistisch bedingt sein. Hier nur ein amüsanter Beispiel aus dem elegischen Gebiete. Bekanntlich endet der lateinische Pentameter massenweise mit einem *meus*, *tuus* oder *suus*, und aus dieser auffallenden Frequenz hat man gefolgert, dass solche Versklauseln besonders beliebt und erstrebt seien.<sup>14</sup> Das ist nur trügerischer Schein: sie sind toleriert (und wegen ihrer Bequemlichkeit häufig), aber durchaus nicht erstrebt. Der einfache, aber zwingende Beweis dafür

<sup>13</sup> Sehr eingehend darüber Marx a. a. O. S. 197 ff. (mit m. E. irriger Erklärung der Erscheinung).

<sup>14</sup> Zuletzt L. P. Wilkinson, *Class. Quart.* 1940 S. 39.

ist, dass das epithetische Possessivum fast nur dann am Versende steht, wenn es nicht anderswo stehen konnte: konnte es anderswo untergebracht werden, so findet man es auch so gut wie immer dort (z. B. Prop. I 8, 18 *sit Galatea tuae non aliena viae*: nicht *viae* — *tuae*).

Doch Näheres darüber, sowie über andere Stellungsregeln, bei einer geeigneteren Gelegenheit.

### ZUSAMMENFASSUNG

Laut einer Versregel von Fr. Marx darf im ersten Hemistichium des lateinischen Senars, sofern nicht besondere Bedingungen vorhanden sind, ein spondeisches Wort nur hinter einem Wort von der prosodischen Form — —  $\simeq$  und nur vor einem Wort von der Form  $\simeq$  —  $\simeq$  stehen; in jenem Falle sollte es sich um absichtliche Wahrung, in diesem um absichtliche Verletzung des Wortakzents handeln. Eine Nachprüfung des bei Phaedrus in Betracht kommenden Materials, mit genauer Scheidung zwischen Wörtern wie *dōlōrē* und *dōlōrēs*, *clāmōrē* und *clāmōrēs*, erweist das fragliche Gesetz als eine Chimäre. Zwar teilweise lässt sich die behauptete Regelmässigkeit gewiss konstatieren, zu erklären ist sie aber ganz anders, nämlich aus einem dem Phaedrus u. a. eigenen Streben, den zweiten Fuss lieber jambisch als spondeisch zu gestalten. Wo er die Wahl frei hat, schreibt er also gewöhnlich z. B. *clāmōrē sūmmō*, nicht *sūmmō clāmōrē*; umgekehrt *sūmmōs dōlōrēs*, nicht *dōlōrēs sūmmōs*; dagegen bald *sūmmō dōlōrē*, bald *dōlōrē sūmmō* — weil sich hier wie dort ein jambischer zweiter Fuss ergibt; ebenso bald *clāmōrēs sūmmōs*, bald (wenn auch seltener) *sūmmōs clāmōrēs* — weil hier keine Kürze im Spiele ist. Der nachgewiesenen metrischen Tendenz entsprechend stellt er ferner hinter einem Einsilber am Versanfang, sofern es Sprache und Metrum ermöglichten, in der Regel ein trochäisches Wort vor ein spondeisches, nicht umgekehrt (*ēt vōcē clārā*, nicht *ēt clārā vōcē*), wie er auch mit merkwürdiger Konsequenz die Partikel *-que* vor *et* bevorzugt bei der Wahl zwischen Alternativen wie *māgnōquē rīsū* und *ēt māgnō rīsū*.

Die übliche Meinung, dass Phaedrus für die Quantität der zweiten Senkung gleichgültig sei, erweist sich demnach als irrig. Die bisher offene Frage, ob er am Versanfang den Wortakzent berücksichtige (sei es um ihn zu wahren, sei es um ihn zu verletzen!), darf im negativen Sinne beantwortet werden.

HUVUDDRAGEN AV TRUBETZKOYS  
FONOLOGISKA SYSTEM

AV

C.-G. SÖDERBERG



Sedan pragskolan för mer än två decennier tillbaka formulerade sitt program, har den aktuella debatten berikats med inlägg för och emot en strukturell aspekt på språket. Den senaste internationella lingvistikongressen visade också, att språkforskarna i allt större omfattning börjat taga ställning till de nya strömningarna. Man torde väl numera med fog kunna tala om två lingvistiska läger, det strukturella och det traditionellt historiska, ehuru någon sträng gränsdragning ej alltid är möjlig. Striden, under vilken även kompromissens väg prövats, har betecknats som en generationsbrytning.<sup>1</sup>

De fonologiska verk, som sett dagen kunna emellertid ofta ej utan vidare förstås av den oinvigde. Terminologien är ytterst speciell, och den internationella nomenklaturen torde kräva en något utförligare kommentar än den givna. Det synes därför motiverat, att ett av pragskolans mest betydande arbeten, N. S. Trubetzkoy, *Grundzüge der Phonologie* (Travaux du Cercle linguistique de Prague 7, Prag 1939), göres till föremål för en granskning, där även systemet i dess huvuddrag beredes plats.

✱

Trubetzkoy inleder sitt arbete med en definition av begreppen tal (Sprechakt, speech, parole) och språk (Sprachgebilde, language, langue). Han baserar sig därvid i huvudsak på den schweiziske forskaren Ferdinand de Saussure,<sup>2</sup> engelsmannen Alan H. Gardiner<sup>3</sup> och tysken K. Bühler.<sup>4</sup> Hans resonemang är väsentligen följande.

---

<sup>1</sup> Bertil Malmberg, *Système et méthode* (Vetenskaps-Societetens i Lund årsbok 1945, 22—32), o. Till frågan om språkets systemkaraktär (Vetenskaps-Societetens i Lund Årsbok 1947, 147—173).

<sup>2</sup> Ferdinand de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Lausanne 1916.

<sup>3</sup> Alan H. Gardiner, *Speech and Language*, Oxford 1932.

<sup>4</sup> K. Bühler, *Axiomatik der Sprachwissenschaft* (Kantstudien XXXVIII) o. *Sprachtheorie*, Jena 1934.



Då en människa säger något till en annan människa, föreligger alltid en talprocess. Talet är konkret samt begränsat till tid och rum. Det förutsätter en talare, en tilltalad och ett sakförhållande. Dessa tre förutsättningar växla från tal till tal. Emellertid tillkommer ytterligare ett villkor: talaren (sändaren) och den tilltalade (mottagaren) måste vara inställda på samma våglängd, d. v. s. behärska samma språk. I motsats till talet, som är en engångshandling, något temporärt, står språket såsom något generellt, konstant. Språket ligger till grund för ett obegränsat antal talprocesser. Dess enda existensberättigande är emellertid just dess förutsättningar att skapa talprocesser. Utan tal skulle å andra sidan språket ej kunna fortleva. Tal och språk förutsätta sålunda varandra, kunna betraktas såsom två sidor av samma sak, av företeelsen »språk» i dess vida, populära betydelse. Trubetzkoy håller dock före, att de båda sidorna äro väsensskilda och måste utforskas såsom två separata discipliner.

Såväl tal som språk ha enligt Ferdinand de Saussure<sup>5</sup> två sidor, det betecknande (*le signifiant*) och det betecknade (*le signifié*). I talet är det betecknade alltid ett konkret meddelande, som äger innebörd blott såsom helhet. I språket åter utgöres det betecknade av abstrakta regler — morfologiska, fraseologiska, syntaktiska etc. T. o. m. ordbetydelserna, så som de existera i språket, äro nämligen, säger Trubetzkoy, ej något annat än abstrakta regler eller begreppschema, till vilka de i talet framträdande konkreta betydelse sätts i relation. Det betecknande i talet är en konkret ljudström, ett fysikaliskt fenomen. Och om det betecknade i språket består av regler, enligt vilka betydelseernas sfär styckas och ordnas, så kan det betecknande i språket endast bestå av regler, enligt vilka talets ljudförhållanden ordnas.

Under det att sålunda talets betecknande sida är en fysikalisk företeelse, som bör behandlas naturvetenskapligt, är språkets betecknande sida snarast ett rent språkvetenskapligt fenomen, som måste behandlas utifrån psykologiska och sociologiska synpunkter. Talets ljudlära känna vi sedan gammalt under namnet fonetik. Språkets ljudlära benämner Trubetzkoy fonologi.

Den som först utvecklade fonologiska tankegångar var polacken J. Baudouin de Courtenay i sin installationsföreläsning 1870. Denna

<sup>5</sup> Op. cit., 99—102.

hölls emellertid på ryska och blev därför ej vederbörligen beaktad.<sup>6</sup> Det faktum, att det i ett språk finns å ena sidan ljudmotsatser med betydelseskiljande funktion och å andra sidan dylika, som ej tjäna detta ändamål, konstateras för första gången i ett mera allmänt tillgängligt sammanhang av J. Winteler.<sup>7</sup> Han kom emellertid icke till det resultatet, att ljudläran borde uppdelas i två skilda vetenskaper.

Den engelske fonetikern Sweet har senare uttalat liknande tankar som Winteler, och bland de lärjungar till Sweet, som synnerligen eftertryckligt betonade den nämnda skillnaden, märkes särskilt Otto Jespersen. Likväl behandlade såväl Sweet som hans lärjungar alla ljudmotsatser på samma sätt och alltid med naturvetenskaplig metod. För Ferdinand de Saussure var tydligen skillnaden mellan talets ljudlära och språkets ljudlära ej så betydelsefull som skillnaden mellan beskrivande och historisk ljudlära, ehuru han påtalar den immateriella naturen hos språkets betecknande sida.<sup>8</sup> Bland andra, som klart understrukit skillnaden mellan talets och språkets ljudlära må nämnas A. Meillet, Ch. Bally och A. Secheyne. Ernst J. Baudouin de Courtenay kom fram till den slutsatsen, att det måste finnas två skilda, beskrivande ljudläror, beroende på om de konkreta ljuden skulle undersökas i deras egenskap av fysikaliska fenomen eller forskningen avsåge de i en given språkgemenskap befintliga ljudsignalerna med betydelseskiljande funktion.

Ernst J. Baudouins förnämsta lärjungar äro L. Ščerba och E. Polivanov, vilka ytterligare fördjupat och utbredd hans fonologiska tankegångar. På den första internationella lingvistikongressen i Haag 1928 uppgjorde tre ryssar ett program, där den strikta skillnaden mellan »Sprechaktlautlehre» och »Sprachgebildelaulehre» klart formulerades. Samtidigt uppställdes kravet på ett gestaltpsykologiskt betraktelsesätt, undersökning av de skilda fonologiska systemens strukturlagar och på dessa lagars tillämpning på såväl den beskrivande som den historiska ljudläran. De tre forskarna voro R. Jakobson, S. Karcevskij och N. S. Trubetzkoy. Särskilt den år 1926 bildade Cercle linguistique de Prague, »pragskolan», visade intresse för de nya tankegångarna, och som främsta namn i denna skola

<sup>6</sup> Jfr R. Jakobson, *Slavische Rundschau* I, 810.

<sup>7</sup> J. Winteler, *Die Kerenzer Mundart des Canton Glarus*, Leipzig 1876.

<sup>8</sup> *Op. cit.* 100, 101.

nämnes V. Mathesius. På lingvistikongressen i Genève 1931 var fonologien — nyfonologien <sup>9</sup> — en fullt erkänd vetenskap.

Många ha emellertid ej accepterat fonologien i dess ovan framlagda mening. Bland motståndarna må kanske särskilt nämnas W. Doroszewski <sup>10</sup> och E. Zwirner, <sup>11</sup> vilken sistnämnde med sin fonometri sökt överbygga skillnaden mellan fonetik och fonologi. Den berömda franske fonetikern Grammont har ävenledes ställt sig avvisande till, ja, helt förkastat, fonologien, som han anser vara utan värde för språkvetenskapen.

Skillnaden mellan fonetik och fonologi skulle ytterligare kunna definieras. Eftersom fonetiken endast sysslar med det rent fysikaliska eller akustiska, fysiologiska eller artikulatoriska och ej fäster avseende vid betydelsen av de uttalade ljuden, skulle man kunna beteckna fonetiken såsom vetenskapen om den materiella sidan av det mänskliga talets ljud. Fonologien åter måste undersöka, vilka ljudskillnader som äro förbundna med betydelskillnaderna, hur de särskiljande elementen förhålla sig till varandra och efter vilka lagar de få kombineras med varandra till ord och satser. Fonologiens metoder kunna följaktligen ej vara naturvetenskapliga utan påminna närmast om grammatikforskningens. Fonologien tager sålunda hos ljudet sikte endast och allenast på det, som fyller en bestämd funktion i språket. <sup>12</sup>

Fonologien står självklart i ett visst beroende av fonetiken. Uppfattningen till en fonologisk beskrivning består i utforskandet av de ljudmotsatser i språket i fråga, som äro betydelskiljande. Fonetiken är alltså fonologiens utgångspunkt och materialleverantör. Detta hindrar emellertid ej Trubetzkoy att på basis av det ovan sagda upprätthålla en strikt skillnad mellan de båda disciplinerna. <sup>13</sup>

<sup>9</sup> Jfr Bertil Malmberg, Vad är fonologi? (Moderna Språk XXXIII: 7, Malmö 1939) o. De nyfonologiska tankegångarna och deras tillämpning i uttalsundervisningen (Pedagogisk Tidskrift 1941, Uppsala 1941).

<sup>10</sup> W. Doroszewski, Langue et parole (Prace Filologiczne XIV, 1930).

<sup>11</sup> E. Zwirner och K. Zwirner, Grundfragen der Phonometrie, Berlin 1936.

<sup>12</sup> Trubetzkoy anför i detta sammanhang R. Jakobsons bild, att fonologien förhåller sig till fonetiken som nationalekonomien till varukännedomen eller finansvetenskapen till numismatiken.

<sup>13</sup> Jfr Karl Bühler, Phonetik und Phonologie (Travaux IV, 22 ff.) o. J. Vachek, Several Thoughts on Several Statements of the Phoneme Theory (American Speech X, 1935).

I början av dessa rader nämndes såsom det mänskliga talets förutsättningar en sändare, en mottagare och ett sakförhållande. Härav följer, att varje språklig yttring är trefaldig: den är på en gång ett meddelande från den talande (sändaren), ett anrop till den lyssnande (mottagaren) och en framställning av sakförhållandet. Denna i och för sig självklara analys har till upphovsman Karl Bühler.<sup>14</sup>

Nu säger Trubetzkoy, att denna analys är tillämplig även på språkets akustiska sida. Då någon talar, höra vi, vem som talar, i vilken ton han talar och vad han säger. Vi analysera det fysikaliskt sett rent akustiska fenomenet och detta just i Bühlers språkfunktioner. Vissa egenskaper i ljudströmmen tolka vi såsom karakteristiska för den talande (ex. röstfärgen), andra (ex. tonen, röststyrkan, intonationen) såsom riktade till åhöraren i syfte att hos denne framkalla en viss reaktion, andra slutligen såsom enheter med en given betydelse, utgörande sakförhållandet. Trubetzkoy menar, att vi projicera den akustiska ljudströmmen på tre skilda plan: meddelelseplanet (Kundgabeebene), appellplanet (Appellebene) och framställningsplanet (Darstellungsebene). Frågan, om fonologien skall utforska alla tre planen besvarar Trubetzkoy sålunda.

Meddelelsefunktionen i talet utgöres av en karakteristik av den talande: röstfärgen kan säga åtskilligt om hans ålder kön, hälso-tillstånd o. d., hans uttal, ordval och satsbyggnad kunna giva oss upplysningar om hans bildningsnivå etc. Alla utomspråkliga, akustiska fenomen (ex. röstfärg, astmatisk andning och andra individuella, ej språkligt betingade egenheter) tarva givetvis icke något fonologiskt beaktande. De konventionellt bestämda akustiska medel av språklig art åter, som på något sätt kunna karakterisera den talande, synas kunna läggas till grund för en meddelelsefonologi.

På liknande sätt kan den varierande ton, i vilken ex. »Jaså» uttalas, läggas till grund för en särskild appellfonologi eller kanske bättre reaktionsfonologi, d. v. s. en fonologi, som vill utforska åhörarens reaktioner, i den mån de äro följder av den talandes tonfall. Härvid får man naturligtvis bortse från sådana av individuella faktorer betingade egenheter, vilka äro att betrakta som utomspråkliga (vissa personer tala oavsiktligt »ironiskt», andra »vresigt» etc.).

<sup>14</sup> Se sid. 71, fotnot 4.

Återstår framställningsplanet. Mottagaren kan förstå sändarens meddelande endast under förutsättning av att innehållet utgöres av vedertagna ord, ordnade enligt vissa lagar. Att framställningsplanet erbjuder det vida övervägande materialet för fonologisk forskning är självklart. För framställningsfonologien behövs ej något avskiljande av vissa individuella (medfödda etc.) egenheter från de konventionellt betingade faktorerna, något som ju visade sig nödvändigt för såväl meddelelseplanet som appellplanet företeelser.

På grund av den stora disproportionen mellan å ena sidan framställningsfonologien, å andra sidan meddelesefonologien och appellfonologien och på grund av det många gånger vanskliga i att avskilja det naturbetingade från det konventionella i de båda sistnämnda kategorierna beslutar sig Trubetzkoy för att sammanföra meddelelseplanet och appellplanet företeelser till en särskild vetenskap, som han benämner ljudstilistik. Därmed har han också, samtidigt som han betonar nödvändigheten av att beakta de ljudstilistiska fenomenen,<sup>15</sup> inskränkt begreppet fonologi till att avse den sida av språkets ljudlära, som tager sikte på de ur sakförhållandets synpunkt sett relevanta elementen.

Innan Trubetzkoy övergår till den egentliga framställningen av sitt fonologiska system, gör han en uppdelning av framställningsplanet ljudintryck i tre funktioner: den kulminativa, den delimitativa och den distinktiva.

Vissa ljudegenskaper, säger Trubetzkoy, ha en kulminativ funktion, d. v. s. de ange, huru många ord eller ordsammansättningar en sats innehåller. Som exempel nämnas de tyska ordens huvudtoner. Andra ljudegenskaper åter ha en delimitativ funktion, d. v. s. de ange gränsen mellan två enheter, t. ex. mellan ord och mellan stavelser. Hit räknas tyskans fasta vokalinsats. Andra ljudegenskaper slutligen ha en distinktiv funktion, d. v. s. de skilja de olika enheternas betydelser åt.

Av det redan sagda torde framgå, att den distinktiva funktionen är den väsentligaste. Den är helt enkelt nödvändig för att ett språk över huvud taget skall kunna existera. I jämförelse med denna funktion äro de båda andra av underordnad betydelse och kunna, enligt Trubetzkoy, t. o. m. avvaras.

<sup>15</sup> Jfr Bertil Malmberg, Till frågan om språkets systemkaraktär (Vetenskaps-Societetens i Lund årsbok 1947, 149—151).

I det följande komma vi att ge en schematisk framställning av Trubetzkoy's fonologiska principer. Denna kommer, helt naturligt, att till överbärande delen behandla ljudegenskapernas distinktiva funktion.

\*

Fonologiska eller distinktiva oppositioner äro ljudmotsatser, som i ett givet språk äro betydelseskiljande. Ljudmotsatser, som sakna denna funktion äro fonologiskt irrelevanta eller indistinktiva. Engelskans ljudmotsats e—i är fonologiskt relevant, ex. set—sit, beg—big. Indistinktiv är däremot motsatsen mellan »clear l» och »dark l», ty engelskan har ej något ordpar, som skiljes åt endast på grund av denna motsats.

Ljuden äro utbytbara och outbytbara. Utbytbara ljud kunna stå i samma ljudomgivning (ex. ovan). Outbytbara ljud äro ex. tyskans ich-ljud och ach-ljud, vilket sistnämnda blott står efter u, o, a, au, det förstnämnda däremot överallt utom just efter dessa vokaler. Outbytbara ljud kunna ej i och för sig skapa fonologisk opposition, då de ju ej utan övrig förändring av ljudomgivningen kunna ersätta varandra.

Fonologisk enhet kallas varje led i en fonologisk opposition. Enhetens storlek kan variera. I eng. bit—beat är vokalkvantiteten hos i—i: den fonologiska enheten. I book—read äro resp. ord i sin helhet fonologiska enheter. Det finns, säger Trubetzkoy, fonologiska enheter, som i sin tur kunna indelas i ännu mindre enheter, ex. i eng. packet—racket, där enheterna pæ—ræ äro lika med p + æ—r + æ. Däremot kunna dessa sistnämnda enheter fonologiskt ej vidare uppdelas. Detta är ju emellertid fonetiskt möjligt.

Fonologiska enheter, som i ett givet språk ej vidare kunna uppdelas i mindre enheter, benämnas fonem.

Om två ljud förekomma i exakt samma ljudomgivning och äro utbytbara utan betydelseskilnad, så äro de båda ljuden fakultativa fonetiska varianter av ett enda fonem. I ex. eng. dí'rekt—dó'rekt äro sålunda i—ə att betrakta såsom ett fonem. De äro vidare fakultativa fonetiska varianter av allmängiltig karaktär, d. v. s. ej betingade av individuella egenheter. Däremot äro ei—ai i neim—naim fakultativa fonetiska varianter av individuell art, i detta fall genom att vara socialt klassificerande.

De förstnämnda varianterna äro slutligen till sin funktion stilistiskt

irrelevanta, de sistnämnda åter stilistiskt relevanta. Denna indelning hör dock till ljudstilistiken och har följaktligen ej fonologiskt intresse ur framställningsplanets synpunkt: betydelsen förblir densamma i båda fallen.

Om två ljud uppträda i exakt samma ljudställning och ej äro utbytbara utan betydelskillnad eller förändring av ordet till oigenkännlighet, så äro de båda ljuden fonetiska realisationer av två skilda fonem. Jfr ovan bit—beat, big—beg och vidare bad—bed, bid—bod (oigenkännlighetsstadiet).

Om två akustiskt resp. artikulatoriskt med varandra besläktade ljud i ett språk aldrig förekomma i samma ljudomgivning, värderas de som kombinatoriska varianter av samma fonem. Trubetzkoy hämtar ett exempel ur koreanskan, där s och r ej förekomma i utljud, men l endast i utljud. Nu är l en liquida och såsom sådan närmre besläktad med r än med s. Då äro l och r att betrakta som kombinatoriska varianter av ett fonem.

Om två ljud uppfylla den sistnämnda regelns krav men kunna stå bredvid varandra såsom led i en ljudkombination och därtill i ställningar, varest ett av de båda ljuden ävenledes uppträder isolerat, så få de ej betraktas som kombinatoriska varianter av samma fonem. Ur engelskan tages exemplet med r, som blott får stå framför vokaler, och ə, som ej får stå i just denna ställning. Trubetzkoy menar, att fonetiska skäl normalt finnas att anse r och ə som kombinatoriska varianter av ett och samma fonem, vilket emellertid här förhindras av den omständigheten, att i ex. prə'fəʃən r och ə stå bredvid varandra och att i samma ljudomgivning, ex. hos pə'fekʃən, ə uppträder isolerat.

För den viktiga skillnaden mellan enkla fonem och fonemsammansättningar uppställer Trubetzkoy som allmän regel, att en ljudkombination är att betrakta som ett enda fonem endast under förutsättning av att den dels ej kan fördelas på två stavelser, dels åstadkommes medelst en enhetlig artikulationsrörelse, dels slutligen ej har en längd, som överstiger de i det ifrågavarande språket befintliga enkla ljudens normala längd. Följande exempel må nämnas.

Ryska ts<sup>16</sup> är ett fonem, ty det tillhör alltid samma stavelse, ex. l'ŷ-co, ansikte, ce-ləj, hel. Jfr svenska vit-sig, put-sa och finska it-se, själv, seit-se-män, sju.

<sup>16</sup> [ts] = [c].

De engelska diftongerna äro monofonematiska, ty de äro resultatet av en enhetlig artikulationsrörelse. (Se vidare sid. 86 f.)

I tjeckiskan har förbindelsen ou längre artikulationstid än de normala långa vokalerna och bör bedömas polyfonematiskt.

Slutligen kunna ytterligare två fall av monofonematisk värdering uppställas.

Om nämligen en ljudkombination, som fyller de nyss nämnda kraven, uppträder i en ställning, där i språket i fråga ej någon fonemkombination tillåtes, är den att betrakta som *ett* fonem. Trubetzkoj nämner som exempel ur tyskan bl. a. Pflanze och zwei, där pf och ts bedömas monofonematiskt, enär tre konsonantljud (pfl resp. tsv) ej tolereras initialt i tyskan (utom /tr., /pl och /pr). Fonetiskt äro ju också de båda ljudkombinationerna pf och ts såsom affrikator självständiga enheter.

Om slutligen under de ovan angivna villkoren en beståndsdel av en ljudförbindelse icke är att anse som kombinatorisk variant till något fonem i det berörda språket, måste ljudförbindelsen i fråga värderas såsom ett självständigt fonem, d. v. s. monofonematiskt. Trubetzkoj tager som exempel srce, hjärta, ur serbokroatiskan och jämför det med särce, hjärta, i bulgariskan. Han finner, att den obestämda vokal, som just det stavelsebildande r alltid åtföljes av, eljest ej existerar i serbiskan och följaktligen ej kan identifieras med något separat fonem i detta språk. Slutsats: r måste bedömas monofonematiskt. Bulgariskan åter har ett obestämt vokalfonem, i regel transkriberat medelst ä. Slutsats: ä måste värderas polyfonematiskt.

Den polyfonematiska värderingen ger sig själv såsom motsats till den monofonematiska. Några särskilda regler uppställas därför ej här.

\*

Med avseende på hela oppositionssystemet kunna de distinktiva oppositionerna indelas i *endimensionella*, d. v. s. med en jämförelsegrundval (det är summan av de båda oppositionsledens gemensamma egenskaper), som är unik för de båda berörda oppositionsleden (ex. eng. b—p, k—g), och *flerdimensionella*, d. v. s. med en jämförelsegrundval, som är tillämplig på flera än de två aktuella oppositionsleden (ex. eng. d—b, som har gemensam jämförelsegrundval med g med avseende på artikulationssättet).



De *flerdimensionella* oppositionerna kunna uppdelas i *homogena* och *heterogena*. *Homogena* äro sådana oppositioner, vilkas leder kunna betraktas som yttersta länkar i en kedja av endimensionella oppositioner. Ex. ty. u—e, som utgör en flerdimensionell opposition: den enda gemensamma egenskapen är den, att de äro vokaler. Vi tänka oss nu kedjan u—o, o—ö, ö—e, som innehåller uteslutande endimensionella oppositioner: u och o äro de enda rundade, bakre vokalerna, o och ö de enda rundade, halvöppna, ö och e de enda främre, halvöppna i det tyska vokalsystemet. Slutsats: oppositionen u—e är homogen. *Heterogena* åter äro sådana oppositioner, som ej kunna inpassas som yttersta länkar i en kedja av endimensionella oppositioner, ex. eng. p—t, mellan vilka ej några led kunna tänkas, som bilda endimensionella oppositioner.

De *homogena, flerdimensionella* oppositionerna indelas i sin tur i *direkta* (geradlinig), som blott tillåta *en* kedja, ex. eng. h—g—ŋ, och *indirekta* (ungeradlinig), som tillåta flera kedjor, ex. ty. u—o—ö—e, u—ü—ö—e, etc.

De distinktiva oppositionerna kunna vidare indelas i *proportionella*, d. v. s. sådana, vilkas leder uppvisa samma inbördes förhållanden som en annan opposition eller flera andra oppositioner, ex. eng. p—b, som förhåller sig liksom k—g eller t—d, och *isolerade*, d. v. s. sådana, som ej uppfylla det nämnda kravet, ex. eng. m—r, eftersom ej något annat fonempars leder stå i samma relation till varandra.

Med avseende på de enskilda oppositionsleden åter kunna de distinktiva motsatserna indelas i *privativa, graduella* och *ekvipollenta*.

*Privativa oppositioner* äro sådana, vilkas ena led ha ett kännetecken, som ej finnes hos det andra, ex. oppositionerna tonandetonlös, nasal-oral etc. Det led, som har det ifrågavarande kännetecknet, kallas *markerat* eller *märkt*, det andra *omarkerat* eller *omärkt*. Ex. eng. ʒ—ʃ, n—d etc.

*Graduella oppositioner* äro sådana, vilkas leder kännetecknas av olika hög grad av samma egenskap, ex. eng. u—ɔ, i—e (olika öppningsgrad). Det led, som uppvisar den yttersta (högsta eller lägsta) graden av den ifrågavarande egenskapen, kallas det *extrema*, det andra det *mediala*.

*Ekvipollenta oppositioner* äro sådana, vilkas båda leder äro logiskt jämförbara och alltså betraktas varken som två grader av en egenskap

eller såsom bärare resp. icke bärare av en egenskap, ex. eng. f—s. I alla fonologiska system äro de ekvipollenta oppositionerna de vanligaste.

Med avseende på den distinktiva giltigheten slutligen erhålla vi *konstanta* och *variabla oppositioner*.

*Konstanta* äro de oppositioner, som bilda oföränderliga fonologiskt distinktiva motsatser, ex. eng. bed—bad, led—lad, said—sad etc.

*Variabla* åter äro de oppositioner, vilkas leder ha distinktiv funktion blott under vissa betingelser, ex. franska e och ε. Dessa ljud äro fonologiskt relevanta blott i utljud: mes—mais, ses—sait etc. I övrigt uppträda de enligt mekaniska regler: i slutet stavelse ε, i öppen e. Detta innebär, att de nämnda vokalljuden äro att betrakta såsom två skilda fonem blott i utljud, eljest däremot som kombinatoriska varianter av ett fonem. Den franska oppositionen e—ε är sålunda i vissa fall *upphävd*. En sådan opposition kallas, som redan nämnts, *variabel*, ljudställningen, i vilken den är upphävd, *neutralisation*, och i vilken den är giltig *relevansställning*.

Vad slutligen e och ε i de nämnda exemplen beträffar sägas de ingå som beståndsdelar i *arkifonemet* E, representerande ett slags typ-e, i vilket såväl e som ε ingå. Arkifonemet E kan sålunda fonetiskt realiseras än som e än som ε. Fonologisk relevans har det endast i utljud.

Ett annat exempel på neutralisation giva tyskans g, b, d i final ställning, där ju oppositionen mellan dessa och p, t, k är upphävd. Den oppositionsled, som uppträder i neutralisation, då ex. oppositionen b—p upphäves i utljud, är fonologiskt sett icke vare sig en media eller tenuis. Arkifonemrepresentanten är i stället att anse såsom den icke-nasala, bilabiala klusilen över huvud taget.

Trubetzkoy inför vidare begreppet *korrelationspar*, varmed menas två fonem, som bilda en privativ, proportionell, endimensionell opposition. *Korrelationsmärke* åter är en fonologisk egenskap, vars befintlighet eller obefintlighet präglar en serie korrelationspar, ex. eng. ʔ—ð, ʃ—ʒ, tʃ—dʒ, där egenskapen tonlös-tonande skiljer samtliga fonem åt, eller ɔ:—ɔ, i:—i, ə:—ə, där egenskapen lång-kort markerar differensen. *Korrelation* återigen innebär summan av alla korrelationspar, som ha samma korrelationsmärke. *Maka* kallas ett fonem, som ingår i ett korrelationspar, *udda* ett fonem, som ej ingår i ett sådant par.

Om ett fonem är medlem i flera korrelationer inom samma släktskapskategori, så utgöra de sålunda engagerade korrelationsparen ett *korrelationsknippe*. Trubetzkoy anför som exempel ett fyrgrenigt korrelationsknippe, d. v. s. ett knippe, som innehåller fyra korrelationspar, vilka gripa in i varandra:

skr.    p—ph  
          b—bh

där vi ju ha paren p—ph, b—bh, p—b, ph—bh. Med Trubetzkoy's här använda uppställningsprincip skulle man kunna tala om två horisontala och två vertikala korrelationspar. Den klassiska grekiskan erbjuder ett tregrenigt knippe:

$$\begin{array}{c} \pi \\ \diagdown \quad \diagup \\ \beta \quad \quad \varphi \end{array}$$

där ju endast *en* gemensam led finnes. Vi få alltså paren  $\beta - \varphi$ ,  $\beta - \pi$ ,  $\pi - \varphi$ .

Ur engelskan må nämnas knippena

f—v                    p—ð  
p—b                    t—d

där det engelska konsonantsystemets båda korrelationer, stämbandskorrelationen och explosionskorrelationen, äro representerade.<sup>17</sup> (Se vidare sid. 90).

\*

Trubetzkoy framhåller, att den nu gjorda indelningen av de distinktiva oppositionerna är av allmän, logisk karaktär. Dessa indelningsprinciper kompletterar han så med sin egentligt fonologiska systematik, vilken följer här nedan.

Det har redan nämnts, att en fonologisk opposition består i en distinktiv ljudmotsats. Med denna som utgångspunkt indelar Trubetzkoy oppositionerna i *ordskiljande* och *satsskiljande*, d. v. s. lexikaliska resp. syntaktiska. Strängt taget kan man ej tala om

<sup>17</sup> B. Trnka, A phonological analysis of present-day standard English, Prag 1935, 6.

särskilda satsskiljande fonologiska oppositioner, fortsätter Trubetzkoy, ty en och samma opposition är i ett språk satsskiljande, i ett annat ordskiljande. Det primära är fastmer, att de fonologiska oppositionerna utgöras av ljud, ej av optiska signaler e. d. Härmed är, synes det oss, fonologiens stora beroende av fonetiken ett faktum. Trubetzkoy betonar dock än en gång, att det rör sig om de ur betydelseskiljande synpunkt använda akustiska kvaliteterna.

De distinktiva ljudegenskaperna indelas i *vokaliska*, *konsonantiska* och *prosodiska*. Vi få alltså vokalfonem och konsonantfonem, men några prosodiska fonem existera ej. De prosodiska egenskaperna ansluta sig till vokalfonem, konsonantfonem eller en fonemföljd.

Då det nu gäller att definiera begreppen vokal och konsonant, ansluter sig Trubetzkoy till Paul Menzeraths<sup>18</sup> uppfattning och konstaterar om *konsonanten*, att *dess kännetecken är åstadkommandet av ett hinder och övervinnandet av detta hinder*, om *vokalen*, att *dess kännetecken är avsaknaden av hinder*.

Vid bestämmandet av de i egentlig mening konsonantiska egenskaperna måste man alltså taga sikte på de olika sätten att övervinna olika slag av hinder. Trubetzkoy kallar därför de specifikt konsonantiska egenskaperna *impedimentneutraliserande kvaliteter* (Überwindungsarteigenschaften).

Vid bestämmandet av de olika vokaliska egenskaperna återigen måste man beakta frånvaron av hinder, d. v. s. de olika öppningsgraderna. Trubetzkoy kallar därför de specifikt vokaliska kvaliteterna för *sonoritetskvaliteter*.<sup>19</sup>

---

<sup>18</sup> P. Menzerath, Neue Untersuchungen zur Steuerung und Koartikulation (Proceedings of the Second International Congress of Phonetic Sciences, Cambridge 1936, 220). Menzerath säger här bl.a.: »So ist die konsonantische Artikulation stets eine Schliessungs-Öffnungsbewegung, mit einem artikulatorischen Maximum zwischen diesen beiden Phasen; die vokalische ist eine Öffnungs-Schliessungsbewegung, mit einem artikulatorischen Minimum in der 'Fuge'.»

<sup>19</sup> Trubetzkoy framhåller, att en vokals mättning eller fyllighet i princip är större ju mera underkäken sänkes, d. v. s. ju mera munnen öppnas. Emellertid anser han skäl finnas att föredraga termen sonoritet framför öppningsgrad, enär »der Parallelismus zwischen Sättigungsgrad des Vokals und Senkungsgrad (der 'senkrechten Bewegung') des Kiefers nicht immer eingehalten wird». Jfr G. O. Russel, Synchronized X-ray, oscillograf, sound and movie experiments, showing the fallacy of vowel triangle and open-closed theories (Proceedings of the Sec. Internat. Congress of Phonetic Sciences, 198—205). Artikeln är starkt polemisk.

Den nu givna indelningen skulle väl, såvitt vi kunna förstå, motsvara, vad man konventionellt kallar artikulationssättet. De egenskaper, som skulle motsvara artikulationsstället, kallar Trubetzkoy *lokaliseringskvaliteter*.<sup>20</sup>

Slutligen talar Trubetzkoy om de akustiska egenskaper hos vissa konsonanter och vokaler, som uppstå genom att ett i fonationsprocessen deltagande resonansrum än från- än tillkopplas och därigenom förändrar de berörda ljudens klang. Dessa distinktiva egenskaper kallar Trubetzkoy *resonanskvaliteter* (Jfr oppositionen d (oral konsonant) — n (nasal konsonant) och a (vokal) — ä (nasalvokal)).

Den fonologiska prosodiska enheten har, enligt Trubetzkoy, alltid avseende på stavelsen (utan att vara identisk med denna i fonetisk betydelse). Den prosodiska enheten måste tänkas som en »musikalisk» (rytmisk-melodisk) enhet, eller snarare som ett segment i en musikalisk enhet. Den har alltså avseende antingen på de särskilda kännetecknen hos varje led i en melodi (intensitet, tonhöjd) eller på det sätt, på vilket melodien sammansättes i fonationsprocessen. På grund härav kan man tala om de prosodiska enheternas *differen- tieringskvaliteter* och *kombinationskvaliteter*.

\*

Med avseende på vokalernas sonoritetskvaliteter och timbrekvaliteter kunna de indelas i tre grundläggande system, nämligen *lineära system*, *fyrhörningssystem* och *triangelsystem*.

*Lineära system* äro sådana, där vokalfonemen ha bestämda sonoritetsgrader men ej några distinktivt-relevanta timbrekvaliteter.

*Fyrhörningssystem* äro sådana, där vokalfonemen ha både distinktiva sonoritetskvaliteter och distinktiva timbrekvaliteter.

*Triangelsystem* slutligen äro sådana, där alla vokalfonemen ha distinktiva sonoritetskvaliteter, men distinktiva timbrekvaliteter ej besittas av det maximalt sonora vokalfonemet. Ex. nedan.

<sup>20</sup> Vokalernas lokaliseringsegenskaper föredrager Trubetzkoy, att kalla *timbrekvaliteter*. Han använder sålunda i fråga om vokalerna hellre de akustiska än de fysiologiska termerna. Han säger: »Im Prinzip sind die höheren Teiltöne umso stärker, je kürzer das 'Ansatzrohr' ... ist. Da aber dieselben akustischen Effekte auch durch andere Organstellungen erreicht werden können, ist auch hier der Parallelismus zwischen Zungen- bzw. Lippenbewegung (der 'wagrechtten Bewegung') nicht immer vorhanden.» (Sid. 86.)

Vad nu först *timbrekvaliteterna* beträffar kunna följande distinktiva motsatser uppställas: rundad-orundad (läppställningen) och främre-bakre (tungställningen). Dessa oppositioner ge oss fyra *timbreklasser*, vilka genom kombination kunna ökas till åtta. De åtta timbreklasserna äro: den rundade, den orundade, den främre, den bakre, den främre rundade, den bakre rundade, den främre orundade och den bakre orundade. Högst fyra timbreklasser kunna finnas i ett enda språk.

På motsvarande sätt kunna triangel- och fyrhörningssystemen indelas i *tvåklassiga*, *treklassiga* och *fyrklassiga*. De rundade vokalerna äro akustiskt mörkare än de orundade och på samma sätt de främre vokalerna ljusare än de bakre. Alltså få vi i ett flerklassigt system en *maximalmörk* och en *maximalljus* timbreklass, vilka kunna kallas *extrema*, eftersom ju en eller två *mediala* klasser kunna finnas mellan de båda extremerna.

Vi övergå så till *sonoritetskvaliteterna*. Liksom vokalfonem med samma timbrekvalitet inom ett givet vokalsystem kunna indelas i olika timbreklasser, så kunna vokalfonem med samma sonoritet indelas efter sin *sonoritetsgrad* inom ifrågavarande system. Ett lineärt system, som givetvis måste vara enklassigt, kan sålunda, i likhet med flerklassiga system, indelas i *sonoritetsgrader*. Med hänsyn härtill talar Trubetzkoy om *tvågradiga*, *tregradiga*, *fyrgradiga*, *femgradiga* och *sexgradiga* vokalsystem.

Med den nu givna terminologiska indelningen av vokalerna till grund kunna några belysande exempel givas ur engelskan.

Den moderna engelskans korta betonade vokaler kunna indelas i följande tvåklassiga, tregradiga fyrhörningssystem<sup>21</sup>.

i	u
e	ɔ
æ	^

Vi få alltså med hänsyn till timbrekvaliteterna (lokaliseringsegenskaperna) två klasser: en ljus (främre) och en mörk (bakre).

Vad sonoritetskvaliteterna (öppningsgraden) beträffar få vi tre grader: en maximal (æ—^), en minimal (i—u) och en medial (e—ɔ).

<sup>21</sup> B. Trnka, A, phonological analysis of present-day standard English, Prag 1935, 9.

Vi ha alltså både distinktiva timbrekvaliteter och distinktiva sonoritetskvaliteter. Slutsats: det givna vokalsystemet är fyrhörnigt.

Fornengelskan ger oss med avseende på de korta vokalerna samma system som den moderna engelskan<sup>21</sup>.

i	u
e	o
æ	a <sup>22</sup>

Medelengelskan åter ger oss liksom latinet, holländskan och tjeckiskan följande system<sup>21</sup>.

i	u
e	o
	a

Eftersom det maximalt sonora vokalfonemet a ej deltagar i timbreoppositionen, få vi ett tvåklassigt, tregradigt triangelsystem.

De engelska långa vokalerna, diftongerna och triftongerna jämföras principieellt och följande system erhålles<sup>23</sup>

		ɑ:		
au <sup>24</sup>	auə		aiə	ai
ou	oə		ɛə	ei
		ə:		
u:	uə		iə	i:

Trubetzkoy anser, att den engelska kvantiteten är en prosodisk anknäpningsbetingad motsats, ty, säger han, kort är en vokal med för konsonantinsats avbrutet förlopp, lång åter en vokal med ostört, helt förlopp.

Under hänvisning till Daniel Jones<sup>25</sup> säger Trubetzkoy vidare, att ɑ: och ə: äro de enda vokaler i engelskan, som förlöpa utan avbrott och ej ha några diftongiska varianter. Övriga fritt förlöpande

<sup>22</sup> »The maximally sonorous vocalic phoneme is phonetically realized by a dark or slightly labialized [ɑ] in most languages.» Op. cit., 9.

<sup>23</sup> Jfr op. cit., 10—14, samt J. Vachek, Über die phonologische Interpretation der Diphthonge mit besonderer Berücksichtigung des Englischen, Prag 1933.

<sup>24</sup> Transkriptionen av diftongerna och triftongerna har av oss ändrats till överensstämmelse med den av International Phonetic Association fastställda.

<sup>25</sup> D. Jones, An outline of English phonetics, third edition, Leipzig 1932, och English pronouncing dictionary, Leipzig.

vokalfonem ha diftongiska varianter, d. v. s. varianter med rörlig öppningsgrad. Slutsats: ingen principiell skillnad mellan långa monoftonger (med undantag av  $\alpha$ : och  $\text{ə}$ :) och diftonger (dit även triftongerna räknas), ty de äro alla fritt förlöpande vokalfonem med rörlig öppningsgrad. De enligt Trubetzkoy enda fritt förlöpande vokalfonemen med stabil sonoritet äro sålunda  $\alpha$ : och  $\text{ə}$ :, d. v. s. de enda utanför timbreklasserna stående. Principen för det nyss givna systemet är därmed klar: förloppsriktningen hos vokalfonemen med variabel sonoritet. Denna riktning är antingen centripetal eller centrifugal, varvid centrum utgöres av  $\alpha$ : och  $\text{ə}$ :

Tillägges bör, att  $\text{oi}$  ej betraktas som diftong utan som en monoftongkombination  $\text{ɔ} + \text{j}$ , emedan, för att nu tala med Trnka, »its first element is identified with  $\langle \text{ɔ} \rangle$  in such words as [pɔt] pot, [wɔt] what, and may be even lengthened before a vowel, e. g. [lɔjəl] loyal: [lɔ:jə] lawyer».<sup>26</sup> De fritt förlöpande vokalfonemen komma sålunda, enligt Trubetzkoy, att utgöra fjorton och bilda »ett tvåklassigt, fyrgradigt triangelsystem med en obestämd vokal».

Vi övergå så till vokalernas *resonanskvaliteter*. Med resonansmotsatser hos vokalerna förstås alla distinktiva oppositioner mellan s. k. rena och orena vokaler.

*Nasaleringskorrelationen* är den ojämförligt vanligaste. Vi taga som exempel från franskan det orala systemet

			ɑ	
		ɔ	œ	ɛ
	o	ø	e	
u		y		i

och det nasala

			ã	
	õ	õ	ẽ	

Vi finna, att oralernas båda lägsta sonoritetsgrader ej uppträda i nasalsystemet.<sup>27</sup>

Andra resonansmotsatser finnas, men eftersom de beröra de s. k. exotiska språken, förbigås de i denna redogörelse.

\*

<sup>26</sup> B. Trnka, Op. cit., 11 f.

<sup>27</sup> I sin exemplifiering till nasaleringskorrelationen använder Trubetzkoy det franska orala vokalsystemet utan den andra sonoritetsgradens mediala timbre-



Med avseende på konsonanternas lokaliseringsskvaliteter inför Trubetzkoy till att börja med begreppet *lokaliseringsserie*, d. v. s. summan av alla konsonanter med samma distinktiva lokaliseringsskvaliteter, likgiltigt summans storlek.

*Primärserierna* utgöras härvid av de konsonantiska lokaliseringsserier, som bilda heterogena, flerdimensionella oppositioner. Vissa primärserier existera i nästan alla språk, nämligen gutturalerna eller dorsalerna (nästan alla språk), apikalerna eller dentalerna (alla språk) och labialerna (nästan alla språk). Orsaken härtill antager Trubetzkoy vara läpparnas, tungspetsens och tungryggens speciella ändamålsenlighet som rörliga organ. Den fjärde praktiskt taget överallt förekommande primärserien utgöres av sibilanterna. På grund av den nära släktskapen mellan apikaler och sibilanter sammanfalla dessa båda serier i många språk till en enda.

Utöver de nämnda fyra synnerligen vanliga primärserierna finnas även andra. De viktigaste anges vara den laterala, den palatala och den laryngala. Den s. k. gutturolabiala uppges endast förekomma i exotiska språk och förbigås här.

*Ekipollenta sororialserier* åter äro besläktade serier, som bilda endimensionella ekipollenta oppositioner med varandra. Den labiala serien utökas sålunda med en labiodental, ex. ty. b, p, m : v, f, pf. Den apikala seriens medlemmar indelas efter tungspetsens tendens uppåt-bakåt resp. nedåt-framåt, och vi få »retroflexa» apikaler och »plana» apikaler eller alveolarer och interdentaler, beroende på språket. Den dorsala serien kan differentieras på liknande sätt, olika i olika språk.

De principer, enligt vilka primärserierna uppdelas i sororialserier, skola här blott antydast. R. Jakobson delar vissa serier, bland vilka den spirantiska anges som särskilt typisk, efter akustiska linjer i »skarpt klingande» och »mjukt klingande», ex. det postvelara snarande »skarpt klingande»  $\chi$  kontra det prevelara »mjukt klingande» x, det »skarpt klingande»  $\int$  kontra det »mjukt klingande» s etc. Det är klart, att den apikala serien ej klyves efter dylika principer utan som en följd av resonansrummens förändring. Tydligt är också, att den gutturala seriens delning i en palatal och en velar beror på förändring av det främre resonansrummets längd.

klass (æ). I det nasala systemet få  $\tilde{o}$ ,  $\tilde{ø}$ ,  $\tilde{e}$  representera lägsta sonoritetsgraden, varför Trubetzkoy's slutsats blir, att nasalsystemet saknar de minimalt sonora oralerna.

Den apikala serien söker Trubetzkoy därför komma till rätta med genom att ange motsatsen »ihålig»—»flack» såsom det akustiska kriteriet. Därvid skulle de s. k. retroflexerna (supradentalerna) representera den »ihåliga» klangen och de vanliga dentalerna den »flacka» (den kompakta?).

Gutturalerna anser sig Trubetzkoy kunna uppdelas efter samma principer. Sammanfattningsvis menar han sålunda, att en primärserie synes kunna klyvas i två sororialserier på basis antingen av oppositionen »skarpt klingande»: »mjukt klingande» eller »ihåligt klingande»: »kompakt klingande».

Genom vissa artikulatoriska modifikationer kunna i åtskilliga språk primär- resp. sororialserierna tänkas uppdelade i vardera två serier av korrelationsbildande art. Akustiskt yttra sig dessa artikulationskiftningar i en viss timbre: konsonanterna få en vokalisk anstrykning. Andra konsonanter åter utmärkas av ett s. k. smackljud. De sålunda uppståndsna serierna kallas *sekundärserier*.

Vanligast synes den s. k. enkla *muljeringskorrelationen* vara. Den förefaller därtill vara den enda inom sekundärseriernas ram, som är representerad bland de indoeuropeiska språken. Muljering innebär, som bekant, en i- (eller j-) liknande färgning av en konsonant. Denna träder därvid i opposition till sin i- (resp. j-) lösa motsvarighet. Ex. franska *bagne*—*banne*, spanska *moño*—*mono*.

De icke-indoeuropeiska, huvudsakligast starkt exotiska sekundärserierna, som ingående behandlas av Trubetzkoy, förbigås här.

Konsonantfonem finnas, som stå utanför de korrelativa lokaliseringsserierna. Hit kunna mestadels räknas liquidae och h. Sålunda ingå ex. engelskans liquidae ej i någon lokaliseringskorrelation. Där emot förefinnes mellan ex. r och l den impedimentneutraliserande oppositionen icke-lateral—lateral, vilken naturligtvis är att betrakta som logiskt privativ. För h gäller, att det än är det »obestämda konsonantfonemet över huvud taget», än ingår i gutturalserien, än åter i laryngalserien. I ex. engelskan är, som bekant, h en laryngal, den enda i normalt engelskt uttal. h kan följaktligen där ej ingå i någon lokaliseringskorrelation. Väl kan däremot en impedimentneutraliserande korrelation uppställas<sup>28</sup>:

h  
k      g

<sup>28</sup> B. Trnka, Op. cit., 6 f.

där de tre enheterna deltaga i explosionskorrelationen, under det att stämbandskorrelationen ej innefattar h.

Vad konsonanternas impedimentneutraliserande kvaliteter beträffar talar Trubetzkoy om *impedimentgrader* och *impedimentneutraliseringskorrelationer*.

Den *maximala* impedimentgraden representeras av klusilerna, den *mediala* av spiranterna och den *minimala* av sonorerna. Klusilerna äro *momentanljud*, spiranterna och sonorerna åter *durativa ljud*. Alternativt kunna klusiler och spiranter kontra sonorers betecknas som *bullerljud*. På basis av de tre impedimentgraderna uppstå fem endimensionella oppositioner: sonor — bullerljud, momentanljud — durativt ljud, klusil — spirant, spirant — sonor och klusil — sonor. Dessa oppositioner äro logiskt privativa. Därest de dessutom äro proportionella, bilda de var och en en korrelation, kallad *impedimentneutraliseringskorrelation av första graden*. Som exempel på en sådan må nämnas explosionskorrelationen, d. v. s. den i flera lokaliseringsserier uppträdande motsatsen klusil — spirant. I engelskan få vi härigenom grupperna <sup>28</sup>:

f	v	p	ð	h	ʃ	ʒ
p	b	t	d	k	g	tʃ dz

*Impedimentneutraliseringskorrelationer av andra graden* uppstå, då endimensionella oppositioner bildas mellan fonem av samma impedimentgrad och samma lokaliseringsserie. Som exempel på denna korrelationstyp må nämnas stämbandskorrelationen, och de just givna engelska grupperna kunna även här tjäna som mönster. I gruppen h—k—g deltagar däremot h ej i denna korrelation.

Av det sagda framgår bl. a., att de engelska konsonantfonemen deltaga i en impedimentneutraliserande korrelation, explosionskorrelationen, och en lokaliseringskorrelation, stämbandskorrelationen.

*Impedimentneutraliseringskorrelation av tredje graden* är endast den s. k. gemineringskorrelationen, vars korrelationsmärke är ett konsonantfonems klart avskilda början och slut (i vanliga fall sammanfalla ju dessa båda faser). Av det tidigare sagda torde klart framgå, att det här måste bli fråga om en separat impedimentneutraliserande korrelation, en sådan av tredje graden. De finska konsonanterna (utom j, v, d, h) deltaga sålunda i geminerings-

korrelationen. Principen må kanske belysas med två exempel från franskan, där oppositionen icke-geminerat m — geminerat m förefinnes i ex. *intimant* — *intimement*, oppositionen icke-geminerat r — geminerat r i ex. *courons* — *courrons*. Detta språk känner, oss veterligt, dock ej någon gemineringskorrelation.

Konsonanternas *resonanskvaliteter* slutligen ge oss väsentligen endast *nasalkorrelationen*, baserad på motsatsen nasal — oral. Det torde ej behöva särskilt framhållas, att *oppositionen* nasal — oral på intet sätt är en tillräcklig förutsättning för nämnda *korrelation*.

\*

Av de distinktiva ljudegenskaperna återstå så de *prosodiska*. Prosodiska kallas de kvaliteter, som tillkomma *stavelserna*. Sålunda kan en del av de stavelsebildande *fonemen* vara *prosodiskt* irrelevant.

Den del av stavelsen, som enligt det ifrågavarande språkets lagar har de distinktiva prosodiska kvaliteterna, kallas *stavelsebärare*. Denna kan utgöras av en vokal, en polyfonematisk vokalförbindelse, en konsonant eller slutligen en polyfonematisk kombination vokal + konsonant. I de flesta språk äro vokalerna de enda möjliga stavelsebärarna. Intet språk finnes, där ej vokalerna kunna ha denna funktion.

Bland konsonanterna kunna endast sonorljuden (nasaler och liquidae) vara separata stavelsebärare eller ingå i den stavelsebärande kombinationen vokal + konsonant. En normalt fonematisk konsonant kan var stavelsebildande endast under förutsättning av att språket i fråga saknar den s. k. obestämda vokalen (ə). Trubetzkoy jämför serbokroatiskans monofonematiska r i *srce*, *hjärta*, med bulgariskans polyfonematiska *är* i *särce*, *hjärta* (se ovan sid. 78 f.).

Språken kunna ha antingen endast monofonematiska stavelsebärare eller såväl mono- som polyfonematiska. Trubetzkoy uppställer frågan, huruvida de långa stavelsebärarna äro geminerade och polyfonematiska eller enkla och monofonematiska. Han söker besvara frågan sålunda.

Polyfonematiska måste de långa stavelsebärarna vara, om man kan draga en morfologisk gräns mellan en sådan stavelsebärares början och slut. Så i finskan, där *talo*, *gård*, partitiv *taloa*, anses utgöra förutsättningen för att i *leipä*, *bröd*, partitiv *leipää* (med förlängd slutvokal), *kylä*, *by*, illativ *kylään*, *till byn* (med förlängd

slutvokal + n), de långa vokalerna äro lika med summan av två korta. Trubetzkoy menar, att denna bedömning kan tillämpas på alla långa vokaler i ett språk av den i det berörda avseendet givna typen.

I ett språk, där de långa stavelsebärarna behandlas på samma sätt som polyfonematiska diftonger, uppstå samma fall som ovan av »enstavig kombination av två likaberättigade stavelsebärare». I det slovakiska skriftspråket, säger Trubetzkoy, blir enligt en särskild rytmisk lag långa stavelsebärare förkortade efter lång stavelse. Detta inträffar ej blott efter långa vokaler eller långa liquidae utan även efter diftongerna ie, uo, ia, iu, vilka sistnämnda, föregångna av långa vokaler, i sin tur ersättas av korta vokaler. Slutsats: de långa stavelsebärarna äro att betrakta som enstaviga förbindelser av två likaberättigade vokaler.

Trubetzkoy anser vidare, att betraktelsesättet måste bli detsamma för de långa stavelsebärarna i sådana språk, där vid ordens accentbetingade avskiljande från varandra en lång gäller som två korta, t. ex. i det klassiska latinet. Ordaccenten här får ju ej falla på ultima utan ligger alltid på den näst sista mora före ultima, alltså på paenultima, om denna är lång, eljest på antepaenultima, varvid en stavelse med konsonantiskt slut har samma värde som en lång. Vi få sålunda för de långa stavelsebärarna i latinet ekvationerna lång vokal = två korta och lång vokal = kort vokal + konsonant.

Uppfattningen av de långa stavelsebärarna såsom en enstavig kombination av två morae måste, enligt Trubetzkoy, även gälla för språk med två fonologiskt distinktiva accentarter. I ex. litauiskan måste följaktligen de långa stavelsebärarna bedömas polyfonematiskt, enär de klart kunna identifieras med en difonematisk kombination.

Samma värdering göres slutligen av ex. danskans långa stavelsebärare, kännetecknade av »støden».<sup>29</sup>

Trubetzkoy kallar den uppfattning av de långa stavelsebärarna, för vilken vi nu redogjort, »aritmetisk kvantitetsuppfattning». De språk, som bedömas efter denna, kallar han »morae-räknande», eftersom minsta prosodiska enhet där ej alltid är lika med stavelsen. Motsatsen utgöres av de »stavelseräknande» språken.

Den på basis av oppositionen lång stavelsebärare — kort stavelse-

<sup>29</sup> Jfr A. Martinet, La phonologie du mot en danois (Bull. Soc. Ling. 38, 1937), 60 ff.

bärare bildade korrelationen har i de morae-räknande språken som korrelationsmärke stavelsebärarens geminering.

För de stavelseräknande språken åter anser Trubetzkoy ej de långa stavelsebärarna geminationsbetingade. Han tolkar sålunda den prosodiska längden i ex. tjeckiskan, där accenten är fast och ligger på första stavelsen, som en fonetisk realisation av intensiteten, emedan språket i fråga saknar varje annan intensitetsfaktor utöver vokallängden. Denna blir alltså korrelationsmärket. För en annan viktig grupp stavelseräknande språk, bl. a. engelskan och tyskan, med fri expiratorisk accent anser han denna som den fonetiska realisationen av intensiteten, under det att längden här anges som ett blott och bart uttryck för »det fritt förlöpande vokalfonemet», satt i opposition till det korta eller »på grund av följande konsonantinsats i sitt förlopp avbrutna» vokalfonemet. Därvid skulle »der scharfe Silbenschnitt» vara korrelationsmärket. Som bekant är i de nämnda språken oppositionen kort stavelsebärare — lång stavelsebärare däremot upphävd i betonad öppen slutstavelse, där ju endast långa vokaler förekomma.

Den minsta prosodiska enheten, d. v. s. stavelsen i stavelseräknande språk och mora i morae-räknande språk kallas *prosodem*.

Vad de prosodiska kvaliteterna beträffar kunna ju dessa uppdelas i differentierings- och kombinationskvaliteter. De förstnämnda skilja prosodemen åt sinsemellan, de senare ange det sätt, på vilket ett prosodem anknytes till närmaste fonologiska enhet.

I de stavelseräknande språken differentieras prosodemen genom intensiteten, i de morae-räknande genom tonhöjden.

Den korrelativa motsatsen betonat prosodem — obetonat prosodem kallas *betoningskorrelation*. Den korrelationsmotsats, som åstadkommes genom att en mora i en »tvåmorig» stavelsebärare är betonad resp. obetonad, kallas *tonhöjdskorrelation* och utgör en underavdelning till betoningskorrelationen.

Den *prosodiska gemineringskorrelationen* har berörts i samband med klarläggandet av principerna för de långa stavelsebärarnas polyfonematiska värdering. Som exempel gavs bl. a. finskan. Vi konstaterade också, att därest de för polyfonematisk bedömning av stavelsebärarna uppställda villkoren ej voro för handen, det endast kunde bli fråga om *prosodisk intensitetskorrelation*. Som exempel gavs engelskan och tyskan.

Emellertid kan ju ej endast längden hos en stavelsebärare giva upphov till ett gemineringsbetingat betraktelsesätt utan även tonrörelsen inom stavelsebäraren. Litauiskan har redan antytts som exempel härpå. Enligt Trubetzkoy kan även svenskan föras hit.<sup>30</sup>

Trubetzkoy behandlar också den s. k. *registerkorrelationen*, men eftersom denna korrelation ej har någon representant bland de indoeuropeiska språken, ej heller i något enda europeiskt språk, förbigås den här. Parentetiskt må dock nämnas, att, som bekant, kinesiskan är en typisk representant för denna företeelse.

Betoningskorrelationen exemplifieras med ryska *mùkà*, *pina*, *kval*, *kontra mùkà*, *mjöl*. Det är klart, att denna korrelation endast förekommer i språk med s. k. fri betoning. Trubetzkoy kallar betoningen för ett *kulminativt framhävande* av ett prosodem genom att den »betonade» stavelsen blir föremål för en *uttänjning*, ytterligare framhävning av den expiratoriska accenten.

De morae-räknande språkens betoningskorrelation ha vi redan specificerat med benämningen tonhöjdskorrelation. Även här är givetvis den fria betoningen en oeftergivlig förutsättning för korrelationen i fråga. Följande fall kunna tänkas: betoningen faller på en »enmorig» stavelse, på första mora i en »tvåmorig» stavelse eller på andra mora i en dylik stavelse. Vi få sålunda följande stavelse typer: betonad »enmorig», obetonad »enmorig», fallande betonad »tvåmorig», stigande betonad »tvåmorig» och slutligen obetonad »tvåmorig». Det är klart, att tonhöjdskorrelationen blott kan ifrågakomma för de fallande-betonade och stigande-betonade stavelse typerna. Dessa komma att uppvisa två accenttyper, de båda förstnämnda däremot endast en. Det är motsatsen mellan de »tvåmoriga» stavelsernas accenttyper som kallas tonhöjdskorrelation. Ex. litauiska *lóva* (·lo·ova), *säng*, *lōstas* (·lo·stas), kategori.

Trubetzkoy framhåller även det kända förhållandet, att flera betonade stavelser kunna finnas i ett språk med fri betoning, varvid *en* stavelse givetvis har huvudtonen. Såsom exempel må nämnas svenska »skrivbörd», där »skriv» representerar det kulminativt framhävda prosodem, »börd» åter biaccentprosodem, »médgiva», där ett helt obetonat prosodem tillkommer, etc. Ur tyskan må som exempel nämnas Klässenzimmer, Sängerknäben. Vi se att till huvud-

<sup>30</sup> Jfr E. A. Meyer, Die Intonation im Swedischen I, Stockholm 1937, 6—10.

accenten kommer en biaccent på varje *stamstavelse*. Den biaccent, vi här givit exempel på, är alltså fonologiskt relevant.

Vad de prosodiska kombinationskvaliteterna angår gälla ju dessa det sätt, på vilket ett prosodem an knytes till närmaste fonologiska element. Vi särskilja här *stöt*korrelationen och »*silbenschnitt*»-korrelationen. Båda ha redan antytts i samband med de långa stavelsebärarnas polyfonematiska värdering. Här skall endast anföras, att vid de »tvåmoriga» stavelsebärarna stöten (ex. i danska *rød*), enligt Trubetzkoy, ger ett akustiskt intryck av två på varandra följande ljud eller en övergång från normal stämma till viskstämma.<sup>31</sup> I en lång stavelsebärare utan stöt saknas detta andra element, och den uttalas som en helhet utan markerad skillnad mellan början och slut, utan avbrott. De »enmoriga» stavelsebärarna med stöt åter skilja sig från motsvarande utan stöt allenast genom den avbrutna anknytningen till det följande utanför den korta stavelsebäraren befintliga elementet. Det blir sålunda alltid fråga om en anknytning antingen inom stavelsebäraren mellan de två morae eller mellan en enda mora och följande konsonant.

Återstår den s. k. *silbenschnitt*korrelationen. Som motsats kunna vi uppställa engelska *pötter* [pətə], *krukmakare* och *porter* [pɔ:tə], bärare. Att vokalen i första ledet är kort, i andra lång, är, enligt Trubetzkoy, endast en fonetisk företeelse av sekundär art. Fonologiskt sett är det i första fallet den s. k. fasta anknytningen till följande konsonant, som skär av vokalen, vilken alltså som en *följd* härav blir kort. I andra fallet åter tillåter den »lösa» anknytningen vokalen att löpa ut helt och fullt, utan avklippning, och vokalen blir som en *följd* härav lång.

De prosodiska motsatserna ha emellertid ej endast till uppgift att skilja de olika ordbetydelserna åt, fortsätter Trubetzkoy, utan jämväl ordförbindelsernas och satsernas innebörd. I själva verket är det även härvidlag *tonhöjdsoppositionerna* (satsintonationen), *registerväxlingen*, *satsbetoningen* och *pauserna*, som äga relevans. Trubetzkoy framhåller samtidigt det vanskliga i att klarlägga de satsskiljande prosodiska oppositionerna, eftersom tillgängliga verk ej skilja framställningsfonologien från appellfonologien och meddelelsefonologien. Han konstaterar emellertid, att man principiellt

<sup>31</sup> Jfr Martinets ovan (s. 92) nämnda arbete.



måste strikt skilja den enbart satsskiljande funktionen från den såväl ord- som satsskiljande.

Vad först intonationen beträffar fastslås, att den i de flesta europeiska språk är allenast satsskiljande. Från detta påstående undantagas endast sådana språk, där tonhöjdskorrelationen finnes, bl. a. just litauiskan och svenskan. För majoriteten språk anger sålunda den stigande tonen fortsättning, den fallande tonen åter avslutning, och i båda fallen är det som regel endast det sista ordet i satsen som fonetiskt realiserar denna anvisning. I en fråga av typen *Vous fumez?* är det dock, enligt Trubetzkoy, oftast ej blott satsintonationen, som skiljer frågan från påståendet, utan även registerväxlingen: röstläget är högre vid dylika frågor.

Avsnittet om satsaccenten behandlar likaledes idel kända ting. Skillnaden mellan sådana satser som »Min *bror* är sjuk» och »Min bror är *sjuk*» tarvar ej någon närmare förklaring. Detsamma gäller satspausernas relevans i satser av typen »Min bror, Karl, Erik och jag voro där» och »Min bror Karl-Erik och jag voro där».

Trubetzkoy anför slutligen, att den principiella skillnaden mellan å ena sidan fonem och ordskiljande prosodiska kvaliteter å andra sidan satsskiljande prosodiska kvaliteter väl består däri, att de förra ej äro språktecken i och för sig utan blott delar av sådana utan självständig funktion. I betyder ej något i och för sig, men i orden lund, land, färla, fälla etc., får det en given funktion. De satsskiljande kvaliteterna åter äro självständiga enheter, tecken: den stigande tonen *betyder*, att satsen ej är avslutad, den fallande tonen *betyder*, att det sagda är en avslutad enhet etc. Därmed vill Trubetzkoy också ha sagt, att de syntaktiskt distinktiva elementen kunna betraktas såsom kulminativa och delimitativa ljustegenskaper.

\*

Med den nu givna framställningen synas oss huvuddragen av Trubetzkoy's fonologiska arbete vara återgivna. Han behandlar visserligen i de avslutande delarna olika slags neutralisation och lagarna härför samt fonemkombinationernas funktionella indelning, men allt detta bygger på vårt referat och är närmast en exemplifiering i stort av de givna principerna. Vad den fonologiska statistiken beträffar, som också ägnas ett avsnitt, framhåller Trubetzkoy, att de förefintliga fonologiskt-statistiska arbetena alla ha var sin metod,

och de givna exemplen tarva, enligt vår uppfattning, ej något särskilt återgivande.<sup>32</sup> Någon enhetlig fonologiskt-statistisk metod finnes sålunda ej. I övrigt ger Trubetzkoy i det sista avsnittet ytterligare exempel på delimitativa ljudegenskaper, fenomen, som ju redan ha principiellt belysts.

\*

Det verk, för vilket vi nu redogjort, är i åtskilliga avseenden frappant. Främst fäster man sig kanske vid dess dogmatiska karaktär. Mycket förklaras med systemet som utgångspunkt och självklar förutsättning, så ex. i *Grundzüge*, 47—50, där författaren kategoriskt fastslår, att en persons brytning, då han talar ett främmande språk, icke beror på att han ej kan uttala något visst ljud, utan helt enkelt på att han bedömer ljudet felaktigt, något som i sin tur skulle ha sitt ursprung i de skilda språkens fonologiska struktur. Huruvida detta psykologiska betraktelsesätt är riktigt, förefaller oss tarva bevis. Andra oklarheter finnas, t.ex. i systembyggnaden, där den å sid. 78 i detta referat givna definitionen av kombinatorisk variant förefaller vara gjord för att passa in i systemet. Definitionen å referatets sid. 80 f. av ekvipollent opposition synes oss ej fullt täckande. Gränsen mellan den logiska och fonologiska delen är i åtskilliga fall diffus. Det är vidare ägnat väcka förvåning, att Trubetzkoy (*Grundzüge*, 82) ifrågasätter den klassiska fonetikens terminologiska riktighet och likväl, ehuru delvis omväxlande med den moderna instrumental-fonetikens, använder »öronfonetikens» terminologi som grund för sina påståenden med den egenartade förklaringen »Die akustische Terminologie ist leider noch sehr arm». Metoden är anmärkningsvärd, ty — och detta är viktigt — Trubetzkoy begagnar sig konsekvent av fonetiskt material för sin fonologiska byggnad. Han drager sålunda sina slutsatser på basis av ett material, som är frukten av vitt skilda fonetiska metoder. Precisionen i ett sådant förfaringssätt synes oss dubiös.

Ytterligare detaljanmärkningar skulle kunna fogas till de nu gjorda. Någon mera ingående kritik av systemet i dess praktiska tillämpning torde dock näppeligen kunna göras, förrän principerna

<sup>32</sup> Jfr bl. a. Fritz Hintze, Bemerkungen zur Methodik phonologischer Untersuchungen der Wortstruktur (*Studia Linguistica* I, 1948).

prövats på ett vida större antal fonologiska arbeten. De av Trubetzkoy framlagda grundsatserna synas emellertid, enligt vår uppfattning, på intet sätt vara ett oefftergivligt villkor för en fonologisk beskrivning. Det primära i fonologien är ju dock relevansen, och med denna för ögonen torde väsentliga resultat kunna nås oberoende av det framställda systemet.

Man får emellertid ej glömma, att för fonologien helheten, gestalten, är riktpunkten, och det är mot bakgrunden av detta faktum det invecklade systemet med dess internationellt fastställda terminologi skall betraktas. Begreppet indoeuropeisk räcker ej långt för fonologen, som vill omspanna alla språk och medelst sina principer kommer fram till generella konklusioner om språkstrukturen över huvud taget. Skeptikern frågar sig dock, om de redan nådda resultaten äro följder av tillfälligheter eller uttryck för allmängiltiga strukturbetingade tendenser. Frågan kanske ej kan besvaras, förrän den beskrivande fonologien kompletterats med ingående arbeten av historiskt-fonologisk art.

Som avslutning på detta arbete måste emellertid även förtjänsterna hos Trubetzkoy's verk framhållas. De största synas oss vara den språkfilosofiska diskussionen och den allmänna debatt, de vitala fonetiska problemen ställas under. I dessa avseenden förefaller oss arbetet kunna förtjäna namnet av standardverk, ej minst med tanke på de rikliga litteraturanvisningarna. Detta vilja vi ha sagt med hänsyn såväl till fonologien som till fonetiken. Ty när allt kommer omkring äro de dock två sidor av samma sak.

## RÉSUMÉ

L'ouvrage dont j'ai donné ci-dessus un compte rendu est singulier. On y trouve un système particulier que je viens de critiquer en le trouvant rigide, impérieux et, en partie, illogique. Je renvoie de nouveau à *Grundzüge*, pp. 47—50, 82 etc., et à ce compte rendu, pp. 78, 80 s., etc. Le problème de savoir si l'on peut, en employant ce système, se faire une idée objective de la structure d'une langue est très compliqué. En premier lieu, la question du phonème, les méthodes phonétiques expérimentales, et la statistique phonologique y appartiennent. Si l'on veut arriver à des conclusions générales sur la structure linguistique, il est nécessaire, semble-t-il, de se servir de méthodes exactes. D'ailleurs, à mon avis, il faut des études phonologiques détaillées des périodes historiques des langues, pour qu'on puisse se prononcer avec certitude sur les tendances structurales. Par conséquent, il vaut mieux ne pas encore énoncer des avis catégoriques sur l'application du système, bien qu'on soit sceptique à certains égards. Dans tous les cas, le fonctionnel (le pertinent) est primaire, le système construit secondaire. Il faut que celui-ci ne soit rien de définitif mais qu'il s'adapte toujours aux exigences de la méthode améliorée. De cette manière, le système phonologique, artificiel sera, dans le domaine du possible, en concordance avec le système donné, c'est à dire avec la langue existante.

En somme, cependant, il me semble que *Grundzüge* est un ouvrage-type phonologique et phonétique donnant en même temps un exemple essentiel des principes de la linguistique structurale, jugement basé sur la discussion des questions fondamentales de la philosophie linguistique ainsi que celles de la phonétique.



BO SAHLIN och ALBERT OLSEN

AV

STURE BOLIN



Under arbetsåret har Vetenskaps-Societeten i Lund mistat två av sina medlemmar, sin stiftande ledamot medicine licentiaten, fabrikör Bo Sahlin, Eslöv, och sin f. d. arbetande utländske ledamot professor Albert Olsen, Köpenhamn, senior sedan 1944. Slumpen gjorde, att de bägge stått mig personligen rätt nära, inte så nära, att jag pejlat deras personligheter, men så, att jag har starka minnen och intryck av dem. Bo Sahlin tillhörde samma studentgeneration, samma studentnation som jag. Albert Olsen var professor i historia vid Lunds grannuniversitet, och han var under en kort tid mig behjälplig vid mina seminarieövningar i Lund.

Bo Sahlin och Albert Olsen invaldes båda i Vetenskaps-Societeten 1940. Mellan dem fanns det vissa yttre likheter: de var stora, starka, massiva karlar, deras vitalitet låg i öppen dag, båda skattade de högt detta livets goda. Om båda suttit tillsammans i ett festligt lag och utvecklat vissa av sina egenskaper, skulle en främling, som ytligt betraktade dem, kunnat tro, att de tillhörde samma miljö och haft i huvudsak likartade levnadsöden. Men endast en enda egenskap var gemensam för deras banor: nämligen den, att de avvek från sedvanliga normer. Bo Sahlins väg till posten som företagsledare i Eslöv var förvisso lika ovanlig som Albert Olsens väg till professuren i Köpenhamn.

Bo Sahlin föddes 1901, son till Societetens avlidne stiftande ledamot, fabrikör Albert Sahlin. Han var m. a. o. son till det snabbt växande Skånesamhällets ledande man och tillhörde alltifrån barn- domen vårt lands ekonomiskt mest gynnade skikt. Han avlade studentexamen i Eslöv 1919, inskrevs s. å. vid Lunds Universitet och började driva studier inom medicinska fakulteten. Han verkade inte alls rikemansson. Han var ingen dandy, som dvaldes inom en exklusiv, festande klick. Han begagnade inte heller sin gynnade eko-



nomiska ställning till att helt ägna sig åt och snabbt lösa sina arbetsuppgifter för att vinna ära, ryktbarhet och glans. Han var en glad student, med överallt och gärna sedd av alla. Han var den förste, som mig veterligen kallades Kårens starkaste karl, och vid vårkarnevalen 1920 uppträdde Bo på varieté och bröt sönder hästskor. Han var dragkampskämpe för Hälsingborgs-Landskrona nation, när de nu traditionella siste-april-tävlingarna första gången gick av stapeln. Han var vid nationsfesternas sillsexor och nachspiel medförfattare till improviserade revyvisor, som han själv ibland föredrog. Han var nationens populäraste student. Han ville aldrig ha någon framträdande ställning, men till de poster, han accepterade, som senior och deputerad, fick han inom kort alltid de högsta röstetalen. Han var klok och rättrådig, hans ord vägde tungt. Längre tog han del i studentlivet, på sitt sätt lämnade han det aldrig.

Bo Sahlin bedrev med framgång sina medicinska studier. 1923 blev han medicine kandidat. Särskilt intresserade han sig för fysiologi och han blev en av prof. T. Thunbergs lärjungar. 1924 debuterade han som vetenskaplig författare inom facket. 1930 blev han medicine licentiat och tjänstgjorde några år som assistent vid Fysiologiska Institutionen. Därefter ägnade han sig helt åt vetenskaplig verksamhet. Hans insatser inom medicinen kan jag naturligtvis inte bedöma — att de varit av betydelse och blivit till välsignelse vet alla. En sakkunnig tecknare av Bo Sahlin, professor Erik Ask-Upmark, nämner särskilt två insatser, som skaffat Bo Sahlin internationell ryktbarhet. Han framhåller den grundläggande betydelse Bo Sahlins forskningar haft för metylenblåbehandlingen vid cyanväteförgiftning och tillägger: »Den som en gång sett ett offer för dessa förgiftningar med den dramatiska effektiviteten av en återuppståndelse återföras till livet genom en dylik injektion, glömmer det aldrig». Bo Sahlins andra huvudinsats inom medicinen är känd även av lekmän, hans konstruktion av en ny, starkt förenklad respirator, avsedd att möjliggöra konstgjord andning och av stor betydelse vid svårartade fall av barnförlamning. Bo Sahlins uppfinning har lindrat plågor och kval, där förut ingen lindring fanns, och den har redan räddat många till livet. Hans gärning som vetenskapsman har stått i människokärlekens tecken — de som kände honom finner detta naturligt.

Bo Sahlins framtida bana tedde sig i början av 1930-talet tämligen



BO SAHLIN

\* 24/7 1901 † 18/2 1949

given; ingen hade anledning betvivla, att han skulle ägna sig åt den forskning, inom vilken han redan nått en ansedd ställning. Emellertid drabbades fadern av ohälsa, och Bo Sahlin började ta aktiv del i ledningen av faderns konfektionsfabrik i Eslöv. Man började tala om att han snart helt skulle ägna sig åt detta företag. Nog tvivlade hans vänner. Men 1936 övergick verkligen Bo Sahlin till en helt ny levnadsbana och blev verkställande direktör i Sahlins konfektionsfabrik. Vilka motiv han innerst haft för detta steg är förborgat.

Bo Sahlins nya verksamhet var lika framgångsrik, lika välsignelsebringande som hans förra. Han fullkomnade och utvidgade sin fabrik. Härom vet jag ganska litet. Säkert är att man i Eslöv minnes honom som en mönsterarbetsgivare. Han kallades av sina underställda inte »direktören» utan »doktorn», och han var för dem både »direktör» och »doktor», inte minst det sista. 1940-talet är inte någon tid för patriarkalism inom svensk industri. Har den funnits någonstans är det i »Sahlins konfektionsfabrik» i Eslöv under Bo Sahlins ledning. Ty många av de anställda gick till »doktorn» med sina bekymmer, få gick ohjälpta och otröstade ifrån honom.

I ett avseende fullföljde Bo Sahlin inte sin faders verk. Han blev aldrig som denne någon samhällets, numera stadens, ledare. Men i andra avseenden vårdade han troget de fäderneärvda traditionerna. »Skansen», den Sahlinska villan i Eslöv, förblev ett centrum för skånsk bildande konst, och Bo Sahlin ökade med säker kännedom och smak dess rika konstskatter. Och förbindelserna mellan Skansen i Eslöv och universitetet i Lund blev om möjligt ännu livligare under Bo Sahlins än under faderns tid. Ett uttryck för denna intima kontakt var att han 1940 inträdde som stiftande ledamot i Vetenskaps-Societeten i Lund — den tredje av samma namn och släkt. Kort därefter invaldes Bo Sahlin i vår styrelse. Han deltog livligt i våra sammanträden, till dess han av ohälsa allt mer hindrades därifrån. Hans död kändes av oss alla som en stor förlust.

Bo Sahlin mötte jag redan under ungdomsåren, och hans bana har jag följt alltsen dess. När jag träffade Albert Olsen någon gång i början av 30-talet, var han redan en mogen man, en fyrtioårig, välrangerad ordinarie universitetslärare, hans hem var ett förmöget borgarhem. Vad som ligger före den tiden känner jag bara



ALBERT OLSEN

\* 16/5 1890 † 16/10 1949

genom hans egna och andras uppgifter. Han kom från blygsamma villkor, född 1890 i Roskilde som son till en lokomotivförare. Någon tid har han vid unga år själv arbetat inom verkstadsindustrien och han avlade gesällprov. Men han slog mycket snart om. Hans begåvning och intressen för politik och studier förde honom in på helt andra banor. 1910 blev han student vid tjugo års ålder. Följande decennium ägnade han dels åt förvärvsarbete — 1910—18 hade han anställning vid olika skolor i Köpenhamn, från 1918 var han prokurist vid ett försäkringsföretag — dels åt studier. Dessa bedrev han med den framgången, att han år 1920 blev magister artium i historia. Under allt detta odlade Albert Olsen sina starka politiska intressen. Han kände sig med starka band knuten till arbetarklassen, och han var sedan tidig ungdom verksam inom det socialdemokratiska partiet. Efter examen inträdde han som medarbetare i tidningen Socialdemokraten och tillhörde dess redaktion från 1922 till 1930 som dess expert på finansiella frågor. Han spelade en ganska betydande roll i de upprörda kriser, som kännetecknade dansk politik under dessa år. Moderat var han inte. Älskade Albert Olsen kampen lika mycket som han älskade starka ord, hade han förvisso kommit på sin rätta plats. Men han sökte sig därifrån.

Den radikale journalisten återvände till vetenskapen. 1930 disputerade han på en lärd avhandling »Studier over den danske Finanslov 1850—1864», i vilken detta i Danmarks politiska liv så betydelsefulla instrument, främst dess genesis och äldsta utformning, för första gången blev föremål för en historisk utredning. Albert Olsen utnämndes till docent vid Århus universitet och blev där 1934 professor. 1936 förflyttades han till en professur i Köpenhamn. Hans gärning som vetenskapsman under dessa år präglades av produktionskraft och uppslagsrikedom. Särskilt hans skrifter om den danska merkantilismen imponerar genom den systematiska genomarbetningen av ett enormt material och de vunna resultatens rikedom. Ur svensk och särskilt lundensisk synpunkt är väl hans skrifter om den internationella kopparhandeln de mest intressanta — de har sin upprinnelse i en fakultetsopposition, som Albert Olsen åtog sig på en här i Lund ventilerad avhandling. Med stor skärpa framhöll Albert Olsen den japanska koppars roll för världens kopparförsörjning och dess nedbrytande betydelse för den svenska kopparpolitiken. Hans teser har — i vissa avseenden — framkallat motsägelser och

strid. Att de — som bl. a. Aksel E. Christensen framhållit — rymmer en väsentlig sanning är också min mening. Här vill jag bara erinra om hur uppslaget visar Albert Olsens vida vyer, hans blick för planetariska sammanhang. Detta karaktäriserar också hans populära skrift om kolonialpolitiken. Kanske var det detta, som gjorde de personliga diskussionerna med honom om historiska ämnen så givande och gav åt dem en särskild tjusning. Under andra världskrigets tid, då han nödtvungen vistades i Sverige 1943—45 och även kort tid tjänstgjorde här i Lund, var han bl. a. sysselsatt med undersökningar om de holländsk-danska förbindelserna. De har nu publicerats. Därefter återvände Albert Olsen till sitt ursprungliga arbetsfält, den danska finansloven. Han fick i uppdrag att skildra dess historia, alltifrån början intill nuet. Han hade vid sin död hunnit färdigställa verket fram till »forligets» år 1894 — det blir hans största postuma arbete.

Albert Olsens skrifter är många och betydelsefulla. I ett avseende är hans produktion dock starkt begränsad. Han arbetade endast inom de senaste århundradenas historia, och alla hans vetenskapliga skrifter rör sociala, ekonomiska och finansiella frågor. Här låg hans vetenskapliga hem, där han trivdes, och här kom hans egenskaper som forskare fullt till sin rätt. Hans personliga egenskaper kom på samma sätt bäst och sannast fram hemma hos honom själv. Det var gott för honom att vara bland anförvanter och vänner, och i deras krets tedde han sig fridsam, godmodig, gladlynt. Sådant var hans verkliga jag.

Men det fanns ett iögonfallande drag hos Albert Olsen, som gjorde att han för många tedde sig annorlunda. Han älskade starka ord och överord, han kryddade med dem vardagens personliga samtal, han brukade dem än mer i diskussionernas och debatternas hetta. Detta förskaffade honom mothugg och ovänner; han kom i många fejder och strider, och så framstod han för många som en stridens man. Innerst inne var han motsatsen.

Som vetenskapsman har Albert Olsen upplöjt ett nytt fält för den nordiska historieforskningen. Hans insatser här är betydande. Vetenskaps-Societeten i Lund bringar den idérike forskaren men också den varmhjärtade människan Albert Olsen ett tack och en hyllning.



VEJTENSKAPS-SOCIETETEN I LUND

1948—1949





# VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND

## Beskyddare och Præses illustris

H. K. H. KRONPRINSEN

## Bortgångna hedersledamöter

- MONTELIUS, GUSTAF OSCAR AUGUSTIN, riksantikvarie, f.  $\frac{9}{9}$  1843,  
†  $\frac{4}{11}$  1921.
- THOMSEN, VILHELM LUDVIG PETER, excellens, professor, f.  $\frac{25}{1}$  1842,  
†  $\frac{13}{5}$  1927.
- TEGNÉR, ESAIAS HENRIK WILHELM, professor, f.  $\frac{13}{1}$  1843, †  $\frac{21}{11}$   
1928.
- v. WILAMOWITZ-MOELLENDORFF, ULRICH, excellens, professor, f.  $\frac{22}{12}$   
1848, †  $\frac{25}{9}$  1931.
- MÜLLER, SOPHUS OTTO, museumsdirektör, f.  $\frac{24}{5}$  1846, †  $\frac{24}{2}$  1934.
- KOCK, KARL AXEL LICHNOWSKY, professor, f.  $\frac{2}{3}$  1851, †  $\frac{18}{3}$  1935.
- MEILLET, PAUL JULES ANTOINE, professor, f.  $\frac{11}{11}$  1866, †  $\frac{21}{9}$  1936.
- EVANS, SIR ARTHUR JOHN, professor, f.  $\frac{8}{7}$  1851, †  $\frac{11}{7}$  1941.
- WÖLFFLIN, HEINRICH, professor, f.  $\frac{21}{6}$  1864, †  $\frac{19}{7}$  1945.

## Hedersledamöter

- CROCE, BENEDETTO, senator, Neapel, f.  $\frac{25}{2}$  1866, 34.
- HIRN, YRJÖ, professor, Helsingfors, f.  $\frac{7}{12}$  1870, 39.
- NILSSON, NILS MARTIN PERSSON, professor, Lund, f.  $\frac{12}{7}$  1874, 41.
- WEIBULL, LAURITZ ULRIK ABSALON, professor, f. d. præses, Lund,  
f.  $\frac{2}{4}$  1873, 43.
- LÖFSTEDT, HAIMON EINAR HARALD, professor, f. d. præses, Stock-  
holm, f.  $\frac{15}{6}$  1880, 45.

### Styrelse

Präses: STURE BOLIN (1947).

V. präses: KARL GUSTAV LJUNGGREN (1948).

Sekreterare: GERHARD BENDZ (1947).

Skattmästare: THORILD DAHLGREN (1948).

Medlemmar: SVEN DEDERING (1946), IVAN SVALENIUS (1948),  
THORSTEN BERGH (1948), ALBERT WIFSTRAND (1949), GUNNAR  
WIGSTRAND (1949).

Suppleanter: HOLGER ARMAN (1947), SVEN KJÖLLERSTRÖM (1948),  
JOHN SVENSSON (1949).

### Valnämnd

Ordförande: Societetens Präses.

Medlemmar: ALBERT WIFSTRAND (1948), IVAR LINDQUIST (1948),  
ÅKE PETZÄLL (1949), SVEN DEDERING (1949).

Suppleanter: GUNNAR ASPELIN (1949), GERHARD BENDZ (1949).

### Granskningsnämnd

Ordförande: Societetens Sekreterare.

Medlemmar: ALBERT WIFSTRAND (1948), STURE BOLIN (1948), ÅKE  
PETZÄLL (1949), KARL GUSTAV LJUNGGREN (1949).

### Bortgångna stiftande ledamöter

v. HALLWYL, WALTER, greve, f.  $^{26}/_1$  1839, †  $^{27}/_2$  1921.

EDSTRAND, REINHOLD THEODOR WERNER, direktör, f.  $^{15}/_6$  1882,  
†  $^{25}/_{11}$  1923.

SWARTZ, CARL JOHAN GUSTAF, universitetskansler, f.  $^{5}/_6$  1858, †  $^{6}/_{11}$   
1926.

PETRÉN, KARL ANDERS, professor, f.  $^{2}/_{12}$  1868, †  $^{16}/_{10}$  1927.

WACHTMEISTER, AXEL WILHELM, greve, kammarherre, f.  $^{16}/_7$  1869,  
†  $^{24}/_8$  1929.

ENGSTRÖM, MAX EMIL LEOPOLD, konsul, f.  $^{15}/_{11}$  1867, †  $^{25}/_3$  1930.

v. GEIJER, FREDRIK WILHELM GUSTAF, ryttmästare, godsägare, f.  $^{8}/_2$   
1865, †  $^{16}/_5$  1930.

- V. HALLWYL, ANNA FREDRIKA WILHELMINA, f. KEMPE, grevinna,  
f.  $1/10$  1844, †  $27/7$  1930.
- HAFFNER, JOHAN, stadsläkare, f.  $6/9$  1876, †  $14/4$  1931.
- SAHLIN, JOHAN ALBERT, fabriksägare, f.  $7/9$  1868, †  $17/5$  1936.
- SWARTZ, PEHR JOHAN JACOB, direktör, f.  $21/10$  1860, †  $5/6$  1939.
- WESTRUP, JOHAN WILHELM MAGNUS, v. konsul, f.  $13/5$  1862, †  $9/11$   
1939.
- LUNDAHL, NILS, fil. d:r, f.  $23/5$  1858, †  $16/6$  1940.
- GYLLENKROK, NILS JOHAN MALCOLM, friherre, hovstallmästare, f.  $15/10$   
1887, †  $9/4$  1941.
- COYET, HILDA ELEONORE HENRIETTE DOROTÉE AMELIE, f. friherrinna  
CEDERSTRÖM, f.  $16/3$  1859, †  $28/8$  1941.
- MONTELIN, ADOLF FREDRIK, apotekare, f.  $17/1$  1871, †  $28/10$  1941.
- SAHLIN, CARL ANDREAS, fil. d:r, f.  $15/12$  1861, †  $22/1$  1943.
- JACOBSEN, HELGE, direktör, f.  $24/12$  1882, †  $21/6$  1946.
- LUNDBERG, SVEN EMIL, bergsingenjör, direktör, f.  $21/8$  1889, †  $24/3$   
1947.
- LUNDBLAD, NILS WALDEMAR, hovrättsassessor, direktör, f.  $7/12$  1888,  
†  $25/9$  1947.
- MUNKSGAARD, EJNAR JOHANNES, forlagsboghandler, dr. phil., f.  $28/2$   
1890, †  $6/1$  1948.
- THOTT, GUSTAF OTTO TAGE STIG, greve, hovjägmästare, f.  $29/1$  1885,  
†  $4/7$  1948.
- SAHLIN, BO CARL HENRIK, med. lic., direktör, f.  $24/7$  1901, †  $18/2$   
1949.

### Stiftande ledamöter

- BERGER, SVANTE EDWIN LARSSON, direktör, Halmstad, f.  $13/5$  71, 20
- V. SCHMITERLÖW, ADELHEID EMMA OTBURGIS, fröken, Smålands  
Rydaholm, f.  $15/8$  75, 20.
- EDSTRAND, KARIN THEKLA ELEONORA, fröken, Malmö, f.  $3/7$  80,  
21.
- NORDQVIST, GUNHILD THERESIA ELVIRA, f. EDSTRAND, doktorinna,  
Sjöbo, f.  $23/9$  83, 21.
- ROOS, AXEL BERNHARD, jur. d:r, advokat, Malmö, f.  $4/3$  86, 21.
- DUNKER, HENRY CHRISTIAN LOUIS, fabriksdisponent, Hälsingborg,  
f.  $6/9$  70, 25.

- LUNDSTRÖM, MARGIT JOHANNA PALÆMONA CECILIA, f. VON GEIJER, generalska, Landskrona, f.  $24/2$  07, 32.
- DAHLGREN, STURE HJALMAR THORILD, fil. d:r, assuransdirektör, Malmö, f.  $25/6$  88, 33.
- WEIBULL, MÄRTA MARIA (MARY) SOFIA, f. FAHLBECK, professorska, Göteborg, f.  $18/1$  97, 34.
- WIJKANDER, KLARA SEVERINA, f. KOCK, fru, Göteborg, f.  $28/11$  88, 40.
- EHRNBERG, GÖSTA THEODOR, direktör, Simrishamn, f.  $26/5$  95, 42.
- BERGH, THORSTEN CHRISTIAN HOWARD, jur. o. fil. kand., konsul, Malmö, f.  $1/10$  01, 43.
- WIGSTRAND, GUNNAR, ingenjör, Åkeholm, f.  $11/1$  03, 44.
- WEHTJE, ERNST JONAS, direktör, Malmö, f.  $17/7$  91, 45.
- WIBERG, JOHN ÅKE TRULS, direktör, Malmö, f.  $30/3$  02, 46.
- NEVSTEN, ANDERS EDVARD, byggmästare, Malmö, f.  $18/3$  85, 47.

### Seniorer

- PEDERSEN, HOLGER, professor, Köpenhamn, f.  $7/4$  67, 21.
- BROCH, OLAF, professor, Oslo, f.  $4/8$  67, 20.
- CUNY, ALBERT, professor, Bordeaux, f.  $16/5$  69, 24.
- MOBERG, CARL AXEL, professor, Lund, f.  $15/6$  72, 20.
- KOHT, HALVDAN, professor, Oslo, f.  $7/7$  73, 22.
- WALBERG, FRANS GUSTAF EMANUEL, professor, Lund, f.  $24/12$  73, 27.
- ANDERSSON, JOHAN GUNNAR, professor, Stockholm, f.  $3/7$  74, 25.
- FABRICIUS, KNUD FREDERIK KROG, professor, Köpenhamn, f.  $13/8$  75, 25.
- HESSELMAN, BENGT IVAR, professor, Uppsala, f.  $21/12$  75, 25.
- POULSEN, POUL FREDERIK SIGFRED, museumsdirektör, Köpenhamn, f.  $7/3$  76, 21.
- HEINERTZ, NILS OTTO, lektor, Stockholm, f.  $5/11$  76, 21.
- ARUP, ERIK IPSEN, professor, Köpenhamn, f.  $22/11$  76, 20.
- EKWALL, BROR OSKAR EILERT, professor, Lund, f.  $8/1$  77, 25.
- SHETELIG, HAAKON, professor, Bergen, f.  $25/6$  77, 21.
- THEANDER, CARL EJLERT OLOF, lektor, Stockholm, f.  $10/2$  78, 20.
- V. SRBIK, HEINRICH RITTER, professor, Wien, f.  $10/11$  78, 30.
- OLSEN, MAGNUS BERNHARD, professor, Oslo, f.  $28/11$  78, 20.
- V. SYDOW, CARL WILHELM, professor, Lund, f.  $21/12$  78, 20.
- ARNE, TURE ALGOT J:SON, professor, Stockholm, f.  $7/5$  79, 20.

- ROOSVAL, JOHNNY AUGUST EMANUEL, professor, Stockholm, f.  $29/8$  79, 20.
- FRÖDIN, JOHN OTTO HENRIK, professor, Uppsala, f.  $16/4$  79, 25.
- SCHMEIDLER, BERNHARD, professor, München, f.  $6/8$  79, 24.
- EIDEM, ERLING, ärkebiskop, Uppsala, f.  $23/4$  80, 20.
- RUDBERG, GUNNAR, professor, Uppsala, f.  $17/10$  80, 20.
- TUXEN, POUL, professor, Köpenhamn, f.  $8/12$  80, 23.
- KONOPCZYŃSKI, LADISLAUS ALEXANDER, professor, Krakow, f.  $26/11$  80, 24.
- KARITZ, ANDERS, professor, Uppsala, f.  $28/2$  81, 20.
- LINDKVIST, ERIK HARALD, rektor, Hälsingborg, f.  $14/10$  81, 20.
- LANDQUIST, JOHN, professor, Stockholm, f.  $3/12$  81, 21.
- LIESTØL, KNUT, professor, Oslo, f.  $13/11$  81, 20.
- MATTHIESSEN, HUGO ALBERT, museumsinspektör, Köpenhamn, f.  $19/12$  81, 20.
- TUNBERG, SVEN AUGUST DANIEL, professor, rektor, Stockholm, f.  $1/2$  82, 20.
- SMITH, HELMER, professor, Saltsjö-Bo, f.  $26/4$  82, 23.
- NELSON, HELGE MAGNUS OSKAR, professor, Lund, f.  $15/4$  82, 23.
- LINDQVIST, ADOLF NATANAEL (NATAN), professor, Uppsala, f.  $5/4$  82, 33.
- LINDBLOM, CHRISTIAN JOHANNES, professor, Lund, f.  $7/6$  82, 34.
- HARVA, UNO NILS OSCAR, professor, Helsingfors, f.  $31/8$  82, 22.
- JACOBSEN, ELISABETH (LIS), dr. phil., Köpenhamn, f.  $29/1$  82, 33.
- BÖÖK, MARTIN FREDRIK CHRISTOFFERSSON, professor, Lund, f.  $12/5$  83, 20.
- BELFRAGE, SIXTEN ESBJÖRN MAURITZ, fil. d:r, Åkarp, f.  $27/7$  83, 27.
- PALMÉR, JOHAN, docent, lektor, Lund, f.  $3/12$  83, 28.
- PEDERSEN, JOHANNES PEDER EJLER, professor, Köpenhamn, f.  $7/11$  83, 27.
- NYMAN, ALF TOR, professor, f. d. præses, Lund, f.  $12/3$  84, 20.
- SAHLGREN, GUSTAF FREDRIK JÖRAN, professor, Uppsala, f.  $8/4$  84, 20.
- SEIP, DIDRIK ARUP, professor, Oslo, f.  $31/8$  84, 35.
- KJELLIN, TOR HELGE, professor, museiintendent, Karlstad, f.  $24/4$  85, 20.
- LILJEGREN, STEN BODVAR, professor, Uppsala, f.  $8/5$  85, 20.
- LAGERROTH, LARS FREDRIK BARTHOLD, professor, Lund, f.  $10/9$  85, 20.
- ANDERSON, WALTER, professor, Kiel, f.  $10/10$  85, 32.
- PASQUALI, GIORGIO, professor, Florens, f.  $29/4$  85, 32.

- JAAKKOLA, KAARLE JALMARI, professor, Helsingfors, f.  $1/1$  85, 35.  
 MÖRNER, AGNES MARIANNE, rektor, Malmö, f.  $4/1$  86, 20.  
 VASMER, MAX, professor, Stockholm, f.  $28/2$  86, 30.  
 WEIBULL, CURT HUGO JOHANNES, professor, Göteborg, f.  $19/8$  86, 20.  
 NORDAL, SIGURÐUR, professor, Reykjavik, f.  $14/9$  86, 36.  
 BONNESEN, STEN, lektor, Vänersborg, f.  $11/10$  86, 22.  
 BULL, FRANCIS, professor, Oslo, f.  $4/10$  87, 32.  
 FRIIS-JOHANSEN, KNUD, professor, Köpenhamn, f.  $1/11$  87, 37.  
 CARLSSON, OSCAR GOTTFRID HENRIK, professor, Lund, f.  $18/12$  87, 25.  
 FRAENKEL, EDUARD, professor, Oxford, f.  $17/3$  88, 33.  
 PERSSON, AXEL WALDEMAR, professor, Uppsala, f.  $1/6$  88, 20.  
 JAEGER, WERNER, professor, Cambridge, U. S. A., f.  $30/7$  88, 27.  
 NØRLUND, POUL, museumsdirektör, Köpenhamn, f.  $4/11$  88, 24.  
 CARLQUIST, NILS WILHELM GUNNAR, överbibliotekarie, Lund, f.  $3/2$   
 89, 25.  
 HABERLANDT, ARTHUR, professor, Wien, f.  $9/3$  89, 24.  
 ROTH, ERIK GUSTAF THEODOR, professor, Lund, f.  $24/4$  89, 33.  
 GALSTER, GEORG, museumsinspektör, Köpenhamn, f.  $17/5$  89, 44.  
 PIPPING, HUGO RUDOLF (ROLF), professor, Åbo, f.  $1/6$  89, 35.  
 AHLNUND, NILS GABRIEL, professor, Stockholm, f.  $23/8$  89, 36.  
 KARLGREN, KLAS BERNHARD JOHANNES, professor, Stockholm, f.  $5/10$   
 89, 20.  
 SAURAT, DENIS, professor, London, f.  $21/3$  90, 24.  
 KAILA, EINO SAKARI, professor, Helsingfors, f.  $9/8$  90, 41.  
 BRØNDSTED, JOHANNES BALTHASAR, professor, Köpenhamn, f.  $5/10$   
 90, 37.  
 ANDRÉN, GEORG, professor, Lerum, f.  $10/12$  90, 36.  
 HEDSTRÖM, KARL FREDRIK GUNNAR, docent, Lund, f.  $31/12$  90, 37.  
 JOSEPHSON, RAGNAR, professor, f. d. præses, Stockholm, f.  $8/3$  91, 29.  
 LUNDHOLM, OSCAR HELGE, professor, Durham, U.S.A., f.  $15/5$  91, 45.  
 RUIN, HANS WALDEMAR, professor, Lund, f.  $18/6$  91, 40.  
 BRILIOTH, YNGVE TORGNY, ärkebiskop, Uppsala, f.  $12/7$  91, 30.  
 THOMSON, ARTHUR NATANAEL, landshövding, Malmö, f.  $6/11$  91, 27.  
 ANDERBERG, GUSTAF ALFRED RUDOLF, professor, Uppsala, f.  $6/1$   
 92, 26.  
 NORDMAN, CARL AXEL, statsarkeolog, Helsingfors, f.  $28/1$  92, 45.  
 BRANDT, FRITHIOF, professor, Köpenhamn, f.  $23/5$  92, 32.  
 KJELLBERG, SVEN TORSTEN, museiintendent, Lund, f.  $22/6$  92, 44.

- HAMMERICH, LOUIS LEONOR, professor, Köpenhamn, f.  $31/7$  92, 36.  
 WERIN, ALGOT GUSTAF, professor, Lund, f.  $19/10$  92, 25.  
 OLINDER, OLOF GUNNAR, docent, Göteborg, f.  $10/7$  93, 34.  
 FRIIS, ASTRID, professor, Köpenhamn, f.  $1/8$  93, 46.  
 RICHTER, HERMAN BROR, förste bibliotekarie, docent, Lund, f.  $6/9$  93, 35.  
 PLEIJEL, HILDING ATHANASIOS, professor, Lund, f.  $19/10$  93, 35.  
 LÖFSTEDT, ERNST MARTIN HUGO, lektor, Uppsala, f.  $13/12$  93, 34.  
 SIEGVALD, HERMAN SIGBAN, professor, Lund, f.  $13/2$  94, 48.  
 CARLSSON, NILS GUNNAR, professor, Stockholm, f.  $7/3$  94, 26.  
 COLLINDER, NILS ALFRED TORBJÖRN (BJÖRN), professor, Uppsala, f.  $22/7$  94, 36.  
 TILANDER, ARTUR GUNNAR, professor, Stockholm, f.  $22/7$  94, 31.  
 OLSSON, BROR HJALMAR, förste bibliotekarie, Lund, f.  $6/8$  94, 39.

### Arbetande ledamöter

#### a. Inländska

- LINDQUIST, IVAR ARTUR, professor, Lund, f.  $31/5$  95, 25.  
 KNUTSSON, KNUT PETER, professor, stadsbibliotekarie, Stockholm, f.  $5/3$  97, 28.  
 ASPELIN, GUNNAR, professor, Göteborg, f.  $23/9$  98, 29.  
 BOLIN, ANDERS STURE RAGNAR, professor, Lund, f.  $27/5$  00, 30.  
 WIFSTRAND, SVEN ALBERT, professor, Lund, f.  $3/3$  01, 30.  
 ANDERSSON, CARL INGVAR, riksarkivarie, Stockholm, f.  $19/3$  99, 31.  
 HARRIE, IVAR OLAV, chefredaktör, Stockholm, f.  $18/3$  99, 32.  
 THERMÆNIUS, JOHAN EDVARD FREDRIK, lektor, docent, Stockholm, f.  $14/12$  96, 32.  
 ÅKERMAN, JOHAN HENRIK, professor, Lund, f.  $31/3$  96, 34.  
 OLIVECRONA, KNUT HANS KARL, professor, Lund, f.  $25/10$  97, 35.  
 STRÖMBÄCK, DAG ALVAR, professor, Uppsala, f.  $13/8$  00, 35.  
 SEGERSTEDT, TORGNY, professor, Uppsala, f.  $11/8$  08, 36.  
 ÅKERLUND, ALVAR WALTER, lektor, Lund, f.  $23/12$  02, 36.  
 VALMIN, MATTIAS NATAN, lektor, Växjö, f.  $30/5$  98, 37.  
 ELOVSON, JOHN HARALD, docent, lektor, Lund, f.  $1/6$  97, 37.  
 LJUNGGREN, KARL GUSTAV, professor, Lund, f.  $6/12$  06, 37.  
 JARRING, GUNNAR VALFRID, envoyé, Delhi, f.  $12/10$  07, 37.



- DEDERING, SVEN EMANUEL, professor, Lund, f.  $^{10}/_{12}$  97, 38.  
 AXELSON, BERTIL FOLKE BONDE, professor, Lund, f.  $^{22}/_{12}$  06, 38.  
 HANELL, KRISTER, docent, lektor, Lerum, f.  $^{8}/_{8}$  04, 38.  
 KJÖLLERSTRÖM, SVEN GOTTLIEB, professor, Lund, f.  $^{28}/_{1}$  01, 39.  
 LOMBARD, ALF, professor, Lund, f.  $^{8}/_{7}$  02, 40.  
 PETZÄLL, ÅKE, professor, Lund, f.  $^{3}/_{7}$  01, 40.  
 SJÖGREN, IVAR WILHELM, professor, Lund, f.  $^{12}/_{6}$  97, 40.  
 GJERSTAD, ERIK PAUL EINAR, professor, Lund, f.  $^{30}/_{10}$  97, 41.  
 SVENSSON, NILS ARNOLD, lektor, Karlskrona, f.  $^{16}/_{8}$  03, 41.  
 JOHANNISSON, TURE GUSTAF, professor, Göteborg, f.  $^{26}/_{9}$  03, 41.  
 ARNGART, OLOF SIGFRID, professor, Lund, f.  $^{15}/_{4}$  05, 42.  
 BENDZ, CLAËS GERHARD MORTIMER, docent, Lund, f.  $^{16}/_{10}$  08, 43.  
 FRISK, JÖNS IVAN HJALMAR, professor, Göteborg, f.  $^{4}/_{8}$  00, 44.  
 SVALENIUS, IVAN HÅKAN, docent, Lund, f.  $^{7}/_{9}$  06, 44.  
 RYDBECK, MONICA AUGUSTA ELISABETH CHRISTINA, docent, antikvarie,  
 Stockholm, f.  $^{11}/_{11}$  06, 44.  
 DAHLBERG, ANDERS TORSTEN, lektor, Landskrona, f.  $^{18}/_{8}$  06, 44.  
 AHLSTRÖM, GUSTAF GUNNAR, docent, London, f.  $^{25}/_{11}$  06, 45.  
 ROSÉN, JERKER INGMAR, docent, Lund, f.  $^{6}/_{5}$  09, 45.  
 SVENSSON, JOHN ALFRED, docent, Lund, f.  $^{5}/_{2}$  04, 45.  
 QUENSEL, CARL-ERIK, professor, Lund, f.  $^{9}/_{10}$  07, 46.  
 FALK, KNUT-OLOF, professor, Lund, f.  $^{19}/_{4}$  06, 46.  
 ARBMAN, HOLGER, professor, Lund, f.  $^{8}/_{9}$  04, 46.  
 SVENSSON, SIGFRID OSKAR, professor, Lund, f.  $^{1}/_{6}$  01, 47.  
 WIESELGREN, PER VÄINÖ, docent, Lund, f.  $^{4}/_{8}$  00, 47.  
 CAVALLIN, SAMUEL JOHAN, lektor, Ystad, f.  $^{27}/_{9}$  03, 47.  
 PFANNENSTILL, BERTIL ALGOT, docent, Lund, f.  $^{22}/_{2}$  09, 48.  
 MALMBERG, BERTIL, docent, Lund, f.  $^{22}/_{4}$  13, 48.  
 WIKANDER, OSCAR STIG, docent, Lund, f.  $^{27}/_{8}$  08, 48.  
 NILSSON-EHLE, HANS GREGOR GUNNAR, docent, lektor, Lund,  
 f.  $^{17}/_{7}$  10, 49.  
 SANDBLAD, NILS GÖSTA, docent, Lund, f.  $^{2}/_{9}$  10, 49.  
 CARLSSON, STEN CARL OSCAR, docent, Lund, f.  $^{14}/_{12}$  17, 49.

#### b. Utländska

- RUBOW, PAUL VICTOR, professor, Köpenhamn, f.  $^{9}/_{1}$  96, 30.  
 MACKENSEN, LUTZ, professor, Riga, f.  $^{15}/_{6}$  01, 32.

- BLATT, FRANZ, professor, Aarhus, f.  $^{31/8}$  03, 34.  
HELGASON, JÓN, professor, Köpenhamn, f.  $^{30/6}$  99, 38.  
KORNERUP, BJØRN, överarkivarie, Köpenhamn, f.  $^{8/5}$  96, 39.  
L'ORANGE, HANS PETER, professor, Oslo, f.  $^{2/3}$  03, 40.  
HØEG, CARSTEN, professor, Köpenhamn, f.  $^{15/11}$  96, 41.  
KOCH, HANS HARALD HAL, professor, Köpenhamn, f.  $^{6/5}$  04, 41.  
CLARK, SIR KENNETH MC KENZIE, museidirektör, London, f.  $^{13/7}$  03, 42.  
MOLTKE, ERIK, cand. mag., Köpenhamn, f.  $^{4/4}$  01, 43.  
PIPPING, HUGO EDVARD, professor, Helsingfors, f.  $^{12/6}$  95, 44.  
ELLING, CHRISTIAN, professor, Köpenhamn, f.  $^{14/11}$  01, 45.  
SCHREINER, JOHAN CHRISTIAN, professor, Oslo, f.  $^{25/5}$  03, 45.  
SVEINSSON, EINAR ÓLAFUR, professor, Reykjavik, f.  $^{12/12}$  99, 45.  
STEEN, SVERRE, professor, Oslo, f.  $^{1/8}$  98, 46.  
SKAUTRUP, JENS PETER ANDREAS, professor, Aarhus, f.  $^{21/1}$  96, 46.  
BØGGILD-ANDERSEN, CARL OLOF, professor, Aarhus, f.  $^{20/6}$  98, 46.  
AFZELIUS, ADAM GUSTAF, professor, Aarhus, f.  $^{20/4}$  05, 46.  
BAYER, RAYMOND, professor, Paris, f.  $^{2/9}$  98, 47.  
KAKRIDIS, JOHANNES, professor, Saloniki, f.  $^{17/11}$  01, 47.  
HJELMSLEV, LOUIS TROLLE, professor, Köpenhamn, f.  $^{3/10}$  99, 48.  
CHAPOUTHIER, FERNAND, professor, Paris, f.  $^{14/10}$  99, 48.  
SYME, RONALD, fellow of Trinity College, Oxford, f.  $^{11/3}$  03, 48.  
GUSTAFSON, ALRIK, professor, Minneapolis, U.S.A., f.  $^{23/4}$  03, 48.  
BARR, KAJ, professor, Köpenhamn, f.  $^{26/6}$  96, 49.  
AMUNDSEN, LEIV, professor, Oslo, f.  $^{30/5}$  98, 49.  
HOLTSMARK, ANNE ELISABETH, professor, Oslo, f.  $^{21/6}$  96, 49.  
WEBSTER, THOMAS BERTRAM LONSDALE, professor, London, f.  $^{3/7}$  05, 49.

## SOCIETETENS VERKSAMHET ARBETSÅRET 1948—1949

Som arbetande ledamöter ha upptagits professor Herman Siegvald samt docenterna Bertil Pfannenstill, Bertil Malmberg och Stig Wikander, Lund.

Som utländska arbetande ledamöter ha upptagits professorerna Louis Hjelmlev, Köpenhamn, Fernand Chapouthier, Paris, Alrik Gustafson, Minneapolis och Mr. Ronald Syme, Oxford.

Vid högtidssammanträdet den 27 november 1948 föreläste professor Dag Strömbäck, Uppsala, över ämnet »Isländska danslekar».

Dessutom ha på inbjudan av Societeten föredrag hållits:

den 27 januari 1949 av professor Alrik Gustafson, Minneapolis, över ämnet »Recent developments and future prospects in Strindberg studies»,

den 12 mars 1949 av doktor Frederik Poulsen, Köpenhamn, över ämnet »Nye synspunkter vedrørende romersk-republikansk portrætkunst»

samt den 10 oktober 1949 av professor Johan Schreiner, Oslo, över ämnet »Høvdingsmøte och riksråd i Norge».

Av trycket har under arbetsåret utgivits:

Skrifter utgivna av Vetenskaps-Societeten i Lund.

34. CARL-MARTIN EDSMAN: Ignis divinus.

Skånsk Senmedeltid och Renässans. Skriftserie utgiven av Vetenskaps-Societeten i Lund.

2. NILS-GÖSTA SANDBLAD: Skånsk stadsplanekonst och stadsarkitektur intill 1658.

Årsbok 1948.

Ur anslaget för tillfälliga och smärre bidrag till vetenskaplig forskning har den 27 november 1948 utdelats:

till professor Björn Collinder för bibliografiska arbeten i Helsingfors i samband med ett arbete betitlat »A Comparative Survey of the Uralic Languages», 200 kronor,

till professor Hilding Pleijel för arkivstudier i Vadstena rörande konfirmationssedens införande i Småland, 200 kronor,

till docent Harald Elovson för arkivstudier i Göteborg rörande Bengt Lidner, 120 kronor,

till docent Per Wieselgren för arkivstudier i Stockholm och Uppsala rörande Georg Stiernhielm, 200 kronor, samt

till lektor Sam. Cavallin, Ystad, för översättning till franska av en uppsats betitlad »Les clauses des hagiographes arlésiens», 80 kronor.

Fonden för publikation av verket »Skånsk Senmedeltid och Renässans» har under året tillförts ett belopp av 5.000 kronor genom att subscriptions- eller annonser till 1.000 kronor tecknats av AB Allhems förlag i Malmö, Malmö Sparbank och Oxie Härads Sparbank i Malmö, Gamla och Nya Sparbankerna i Lund.

Lund den 26 november 1949

*Gerhard Bendz*

SAMMANDRAG  
AV VETENSKAPS-SOCIETETENS I LUND RÄKENSKAPER  
ÅR 1948

*Balanskonto den 1 januari 1948.*

Tillgångar:		Skulder:	
Obligationer .....	311.222: 50	Grundfond .....	186.000:—
Aktier .....	1.750:—	Dispositionsfond.....	25.000:—
Banktillgodohavanden .....	24.783: 54	Olga och Thorild Dahlgrens fond .....	18.679:—
Förbindelser .....	6.000:—	A.B. C. W. K. Gleerups fond	10.006:—
Kassa .....	1.268: 62	Grevinnan von Hallwyls fond	10.000:—
		Knut och Alice Wallenbergs fond .....	5.000:—
		Resestipendiefond .....	20.102: 10
		Skånska landskapens fond	70.112:—
		Överskottsmedels fond.....	125: 56
	Kronor 345.024: 66		Kronor 345.024: 66

*Vinst- och Förlustkonto år 1948.*

Inkomster:		Utgifter:	
Räntor å obligationer .....	10.853: 83	Räntor och kursförlust å obligationer .....	49: 31
Utdelning å aktier.....	175:—	Stämplars, courtage och clea- ringavgifter .....	47: 40
Räntor å banktillgodoha- vanden .....	153: 03	Sekreteraren .....	1.000:—
Årsavgifter .....	1.000:—	Föreläsare .....	800:—
Försålda skrifter .....	656:—	Forskningsbidrag .....	800:—
Bidrag till Skånska land- skapens fond .....	550:—	Resestipendium .....	1.000:—
Underskott för året .....	6.637: 39	»Skånsk senmedeltid och renässans» .....	7.733: 95
		Tryckning och klichéer ...	6.618: 95
		Övriga utgifter .....	1.975: 64
	Kronor 20.025: 25		Kronor 20.025: 25

*Balanskonto den 31 december 1948.*

Tillgångar:		Skulder:	
Obligationer .....	307.222: 50	Grundfond .....	187.000:—
Förlagsbevis .....	24.400:—	Dispositionsfond .....	22.000:—
Aktier .....	1.750:—	Olga och Thorild Dahlgrens fond .....	19.286:—
Banktillgodohavanden .....	2.345: 10	A.B. C. W. K. Gleerups fond	10.331:—
Förbindelser .....	1.800:—	Grevinnan von Hallwyls fond	10.000:—
Kassa .....	869: 67	Knut och Alice Wallenbergs fond .....	5.000:—
		Resestipendiefond .....	19.755:—
		Skånska landskapens fond	65.012:—
		Överskottsmedels fond.....	3: 27
	Kronor 338.387: 27		Kronor 338.387: 27

Malmö den 31 december 1948

*Thorild Dahlgren*

SPECIFIKATION AV OBLIGATIONER OCH AKTIER  
DEN 31 DECEMBER 1948

Obligationer:	%	År	Nom. värde	Bokfört värde
Svenska Staten .....	3	1/2 1937	2.000	2.000: —
» » .....	3	1/3 1937	10.000	10.000: —
» » .....	3,5	15/12 1941	25.000	25.000: —
» » (3. försvarslånet) .....	3,5	15/8 1942	10.000	10.000: —
» » .....	3,5	15/3 1943	10.000	10.000: —
» » .....	3,5	15/4 1943	20.000	20.000: —
» » .....	3,5	1/11 1943	25.000	25.000: —
» » .....	3,5	15/12 1944	10.000	10.000: —
Sveriges Allmänna Hypoteksbank .....	3	1/6 1937	5.000	4.000: —
Konungariket Sveriges Stadshypotekskassa	3	1/11 1934	5.000	4.200: —
» » » .....	3	15/11 1937	21.000	21.000: —
» » » .....	3	1. ser. 15/11 1937	24.000	23.937: 50
» » » .....	3	2. ser. 1/2 1939	10.000	9.987: 50
» » » .....	3,5	1. ser. 15/1 1944	10.000	10.000: —
» » » .....	3	1. ser. 15/4 1945	5.000	4.975: —
» » » .....	3	1. ser. 15/4 1945	10.000	9.987: 50
» » » .....	3	2. ser. 15/4 1946	2.000	2.000: —
» » » .....	3	1. ser.		
Svenska Bostadskreditkassan .....	3,6	15/1 1942	10.000	10.000: —
» » .....	3	15/10 1947	10.000	9.800: —
Stockholms Intecknings Garanti AB .....	3	1/12 1934	5.000	4.975: —
Stockholms stad .....	3	15/3 1945	10.000	9.975: —
» » .....	3	31/10 1946	10.000	10.000: —
AB Stockholms Spårvägar .....	3	1/9 1947	10.000	9.950: —
Bergvik & Ala Nya AB .....	3,5	1/5 1930	4.000	3.960: —
AB Optimus .....	3,5	1/8 1929	5.000	5.000: —
Rottneros AB .....	3	1/11 1945	5.000	4.975: —
Sandvikens Jernverks AB .....	3,25	1/11 1947	10.000	10.000: —
Allmänna Svenska Elektriska AB .....	3,5	15/1 1948	15.000	15.000: —
Hjälta AB .....	3,25	1/5 1948	10.000	10.000: —
Köpenhamns Stad .....	4,5	1/12 1930	5.000	1.500: —
			Kronor	307.222: 50
Förlagsbevis:				
Sandvikens Jernverks AB .....	4	1/10 1948	20.000	19.500: —
Korsnäs AB .....	4	1/11 1948	5.000	4.900: —
			Kronor	24.400: —
Aktier:				
Svenska Sockerfabriks AB .....			3.000	1.750: —
			Kronor	1.750: —

Malmö den 31 december 1948.

*Thorild Dahlgren*

## REVISIONSBERÄTTELSE

Vid denna dag företagen revision av Vetenskaps-Societetens i Lund räkenskaper för år 1948 hava undertecknade funnit dem i allo noggrant och omsorgsfullt förda och försedda med behöriga verifikationer samt funnit samtliga värdehandlingar betryggande förvarade i bankfack, varför det är oss en angenäm plikt att tillstyrka full och tacksam ansvarsfrihet åt skattmästaren för den tid, revisionen omfattar.

Lund den 4 maj 1949

*C. E. Quensel*

*H. Elovson*

## INNEHÅLL

### ARTIKLAR:

NILS TÖRNQVIST: Finnvedens sagoö i litteraturens spegel. Ett stycke lärdomshistoria (mit Zusammenfassung) . . . . .	3
BERTIL AXELSON: Die zweite Senkung im Senar des Phaedrus. Beobachtungen über Versrhythmus und Wortstellung . . . . .	43
C.-G. SÖDERBERG: Huvuddragen av Trubetzkoy's fonologiska system (avec résumé) . . . . .	69

### MINNESORD:

STURE BOLIN: Bo Sahlin och Albert Olsen . . . . .	101
---	-----

### VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND:

Styrelse, nämnder, ledamöter . . . . .	113
Verksamhet 1948—1949 . . . . .	122
Räkenskaper . . . . .	124
Revisionsberättelse . . . . .	126



# Malmö Sparbank

Huvudkontor: Adelgatan 8

Avdelningskontor:

Kaptensgatan 29

Kronborgsvägen 3 C

Regementsgatan 20

Linnégatan 16

Nobelvägen 77

Linnégatan 149

Storgatan, Falsterbo

---

# Oxie Härad's Sparbank

## Malmö

Huvudkontor: Stortorget 11

Avdelningskontor: Dalaplan 5

Omslutning: c:a 98 miljoner kr.

Egna fonder: c:a 6,5 miljoner kr.

Förut ha utkommit:

Skrifter utgivna av Vetenskaps-Societeten i Lund:

1. *Herbert Petersson*. Studien über die indogermanische Heteroklisie. 1921. Pris 15 kr.
2. *Alf Nyman*. Kring antinomierna. 1920. Pris 5 kr.
3. *Axel W. Persson*. Staat und Manufaktur im römischen Reiche. 1923. Pris 5 kr.
4. James Harrington's Oceana, edited with notes by *S. B. Liljgren*. 1924. Pris 10 kr.
5. *John Frödin*. Siljansområdets fäbodbygd. 1925. Pris 8 kr.
6. *Sigurd Agrell*. Runornas talmystik och dess antika förebild. 1927. Pris 6 kr.
7. *N. Otto Heinertz*. Etymologische Studien zum Althochdeutschen. 1927. Pris 5 kr.
8. *Alf Nyman*. Schema och slutsats. 1928. Pris 7 kr.
9. *Fredrik Lagerroth*. Platons stats- och rättsbegrepp. 1928. Pris 3 kr.
10. *Sigurd Agrell*. Zur Frage nach dem Ursprung der Runennamen. 1928. Pris 3 kr.
11. Stockholms stads tänkebok 1524—1529 av M:r Olauus Petri Phase, utg. genom *Ludvig Larsson*, häft. 1—2. 1929. Pris kr. 12: 50. Häfte 3: Register av *Sven Ljung*. 1940. Pris 3 kr.
12. Gudmundi Olai Thesaurus Adagiorum linguæ septentrionalis antiquæ et modernæ, utg. av *G. Kallstenius*. 1930. Pris 6 kr.
13. *Torsten Wennström*. Studier över böter och myntvärden i Västgötagarna. 1931. Pris kr. 3: 50.
14. *Heinrich Hoppe*. Beiträge zur Sprache und Kritik Tertullians. 1932. Pris 5 kr.
15. *Ivar Lindquist*. Religiösa runtexter. I. Sigtuna-galdern. 1932. Pris kr. 3: 50.
16. *Albert Wifstrand*. Von Kallimachos zu Nonnos. 1933. Pris kr. 7: 50.
17. *Ingvar Andersson*. Erik XIV:s engelska underhandlingar. 1935. Pris kr. 7: 50.
18. *Anders Gagnér*. Florilegium Gallicum. 1936. Pris 10 kr.
19. *Gunnar Carlsson*. Eine Denkschrift an Caesar über den Staat. 1936. Pris 6 kr.
20. Smärre dikter av Lejonkulans dramatiker utgivna av *Erik Noreen*. 1937. Pris 6 kr.

21. *Johan Åkerman*. Das Problem der sozialökonomischen Synthese. 1938. Pris kr. 9: 50.
22. *Erik Noreen*. Författarfrågor i Lejonkulans dramatik. 1938. Pris 6 kr.
23. *Walter Åkerlund*. Studier över Ynglingatal. 1939. Pris kr. 3: 50.
24. *Ivar Lindquist*. Religiösa runtexter. II. Sparlösastenen. 1940. Pris 10 kr.
- 25: 1. *Jesper Swedbergs Lefwernes Beskrifning* utg. av *Gunnar Wetterberg*. I. Text. 1941. Pris 25 kr.
26. *Ivar Lindquist*. Västgötalagens litterära bilagor. 1941. Pris kr. 4: 50.
27. *Bertil Axelsson*. Das Prioritätsproblem Tertullian — Minucius Felix. 1941. Pris 7 kr.
28. *K. G. Ljunggren*. Almanackorna och det svenska ordförrådet. 1944. Pris kr. 7: 50.
29. *Bertil Axelsson*. Unpoetische Wörter. Ein Beitrag zur Kenntnis der lateinischen Dichtersprache. 1945. Pris 10 kr.
30. *Per Wieselgren*. Neli Suecani. Ett bröllopsbesvär från sjuttonhundratalet. 1946. Pris kr. 8: 50.
31. *Torsten Dahlberg*. Zwei unberücksichtigte mittelhochdeutsche Laurin-Versionen. 1948. Pris 12 kr.
32. *Fredrik Arfwidsson*. Erik Johan Mecks dagbok 1644—1699. 1948. Pris 8 kr.
33. *Thede Palm*. Trädkult. Studier i germansk religionshistoria. With a summary in English. (Tree-worship. Studies in Teutonic History of Religion). 1948. Pris 8 kr.
34. *Carl-Martin Edsman*. Ignis divinus. Le feu comme moyen de rajeunissement et d'immortalité: contes, légendes, mythes et rites. 1949. Pris 13 kr.

Skånsk Senmedeltid och Renässans. Skriftserie utgiven av Vetenskaps-Societeten i Lund:

1. *Gösta Johannesson*. Den skånska kyrkan och reformationen. With a summary in English. (The Scanian Church and the Reformation). 1947. Pris häft. 25 kr., inb. i hfr bd 48 kr.
2. *Nils Gösta Sandblad*. Skånsk stadsplanekonst och stadsarkitektur intill 1658. With a summary in English. (Scanian town planning and town architecture prior to 1658). 1949. Pris häftad 25 kr., inb. i hfr. bd 48 kr.

Årsbok 1920—1948. (Årsbok 1946 innehåller register 1920—1945.)

---

*Pris 6 kr.*